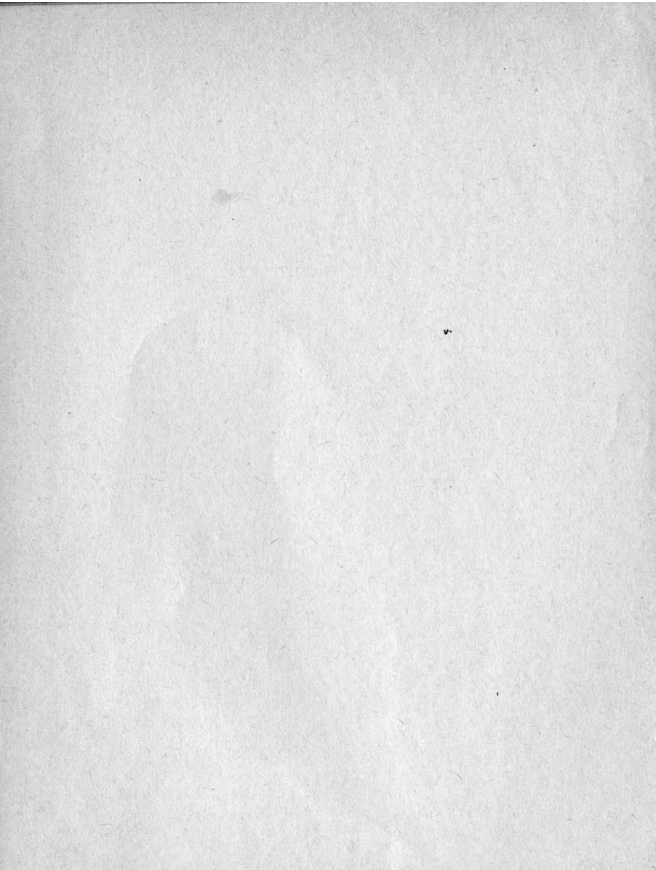

K82.3-44

K14

КАЗКИ ЗЕЛЕНИХ ГІР

K82 3-44

K14

ELC

КАЗКИ ЗЕЛЕНИХ ГІР

пер. асг

329019

Читальна зала

Карпатська
державна фолклорна
БІБЛІОТЕКА
м. Ужгород

Перевірено 19 2007

ВИДАВНИЦТВО «КАРПАТИ»
УЖГОРОД • 1965

Дорогий читачу!

Ти припадеш до чистої криниці вічно живого народного мистецтва! Прочитавши казки зелених гір, з великою любов'ю записані П. В. Лінтуром, почувеш трепетну думу про перемогу правди над кривдою, добра над злом. Ти проймешся гордістю за народний геній, нап'єшся з джерела його невичерпної краси. Ти ближче впізнаєш чарівне Закарпаття, палкіше полюбиш його.

Запис, упорядкування та редакція
П. В. ЛІНТУРА, І. М. ЧЕНДЕЯ.

КАЗКАР МИХАЙЛО ГАЛИЦЯ

Багата казкова традиція Закарпаття. Незліченні її скарги. Кожне село має свого казкаря — мудрого і щедрого, багатого фантазією і знанням життя. Біля вівчарського багаття, на вечорницях, у сімейному колі, серед друзів він завжди готовий поділитися своїм скарбом.)

Одним з найталановитіших казкарів Закарпаття є Михайло Галиця, з села Дулова, на Тячівщині. Обрій його уяви широченний, поетичне світосприймання — багате, майстерність оповідача — висока. Михайло Михайлович вражає монументальністю сюжетів і образів, вмінням відгукуватися на актуальні події.

Михайло Михайлович Галиця народився в 1885 році у селі Дулові, в родині бідняка. Читати і писати навчився в парафіяльній школі. Потяг до знань був великий, а життєва дорога стелилася по нужденних заробітках, далеко від рідної оселі. Змалку довелося піти на лісозаготівлі в Галичину. Всього тринадцять літ було Галиці, коли він уже прислужувався лісорубам — клав вогонь, готував дрова, до колиби носив воду. В Галичині Галиця переконався, що «русини» колишньої Австро-Угорщини не єдині, що мають вони на Сході рідних братів, доля яких така ж важка, але прагнення яких до свободи таке ж велике, як і в закарпатців.

Парубком Галиця потрапив на Балканський півострів — у Боснію і Герцеговину. Тут він побачив хорватські, сербські села і міста, пізнав долю заробітчан слов'янського півдня.

Боснія, Герцеговина, Чорногорія — батьківщина героїчного епосу південних слов'ян. За словами Чернишевського, епос цей можна поставити поряд з безсмертними творами Гомера. Галиця допитливими очима дивився на Боснійські гори, бачив у них красу рідних Карпат, прислухався до казок, що їх далеко від рідного дому розповідали земляки, такі ж заробітчани, як він сам, що їх чув від друзів по роботі у лісі — сербів і хорватів. Звикав до близької слов'янської мови, зачаровувався перлинами народної творчості.

Галиці подобалися пісні Балкан, оповідання про народних месників-гайдуків. Південно-слов'янський струмись у творчості Михайла Михайловича відчувається виразно. Можливо, звідси брав початок характер тих казок Галиці, що мають широку епічну форму, зміст — героїчний.

Перед першою світовою війною Михайло Галиця їздив за океан. У США він працював на шахтах. Коли повернувся додому, його було мобілізовано до армії та, як до звідненого шахтаря, відправлено до міста Шалготар'ян добувати вугілля. Тут Галиця дочекався розпаду монархії Габсбургів, тут зустрів соціалістичну революцію в Угорщині.

Бідно жив Галиця з родиною в умовах чехословацького державного режиму на Закарпатті. Знову з рідної оселі дороги повели шукати заробітків. Помирали діти в сім'ї, невиліковною недугою захворіла дружина. Тільки під старість привітно посміхнулося щастя Михайлові Галиці. Вже досвідченим робітником він подався на будівництво Терребле-Ріцької гідроелектростанції. І є щось символічне в цьому. На будівництві Галиця застосував чимало вміння і досвіду, працюючи бригадиром теслярів. Саме з будівництва йому було призначено пенсію, яка забезпечила спокійну старість.

Галиця — проста радянська людина, типовий закарпатець-горянин, який бачив багато в світі, звідав немало, доля якого є повчальною, життя якого є подібним до життя тисяч і тисяч українців Закарпаття.

Світгляд Галиці — широкий, знання його великі. Він бачив не одну країну, знає біля десяти різних мов. І до всього привів шлях особистого досвіду, той найважчий і найбагаторідніший шлях до знань і пізнання світу.

Багатий і різноманітний казковий репертуар Галиці. Він з однаковою майстерністю розповідає чарівні, легендарні, соціально-побутові та дитячі казки, історичні оповідання, філософські сказання. Знає він чимало народних пісень, обізнаний з народними звичаями і ритуалами сімейно-побутового характеру, його лексика багата на прислів'я і приказки. Одним словом, Михайло Михайлович Галиця — уособлення знань і творчості носія народної культури.

При широкому творчому горизонті Галиця все ж найбільш повно виявляє себе в чарівній казці. У нього вона відзначається монументальністю композиції і образів, глибиною філософського задуму. Такі сюжети, як «Про Білого Полянина», «Гора, що верхом сягала неба», «Про Царя Дикого лісу», «Про Анну Престоянну», «Про Фармудзів Івана», «Про Ружу Івана», «Про Ристу Бакуша» та деякі інші, без перебільшення можна назвати народними епопеями.

Особливе місце в творчості казкаря Михайла Галиці посідають сюжети новелістичні як своєю майстерністю, так ідейною і художньою спрямованістю. Науковий та літературний інтерес виявляють казки-легенди, серед яких варто, зокрема, згадати унікальну в європейському фольклорі казку про римського папу Григорія. В цій казці розвинуто мотив кровозмішання. Можна думати, що казка навіяна читанням історично-біблійних і церковних книжок.

В репертуарі Михайла Галиці є казка про королевича Марка і Мусу-Кеседжія. Як відомо, королевич Марко є головним героєм сербо-хорватських, македонських та болгарських юнацьких пісень. Ні в українських, ні в російських фольклорних збірниках немає згадки про цього національного героя південних слов'ян, якщо не рахувати матеріалів видатного фольклориста та етнографа Володимира Гнатюка, записаних серед бачванських русинів — переселенців у Дунайську долину. Факт існування на південних схилах Карпат казки про королевича Марка є свідченням зв'язків українців Закарпаття з слов'янами Балкан.

Окремо слід поставити таку казку, як «Мурашине царство». Це алегорична казка, в якій подається народна філософія осмислення історії. Галиця намагався втілити в фольклорні образи свої глибокі роздуми про історичну долю трудового народу. Казка народилася в результаті індивідуальної творчості, що втілена в традиційні форми.

Характеризуючи казковий репертуар Галиці в цілому, слід підкреслити його традиційність, органічний зв'язок з багатющою скарбницею фольклору Закарпаття і взагалі

з народною творчістю всього українського народу. Будучи казарем традиційним, Галиця має від природи неабиякий талант імпровізатора. Це допомагає йому складати монументальні сюжети, образи, в тканину традиційного влітати нові мотиви, деталі, по суті створювати нове, відмінне від вже існуючого.

Галиця пройшов довгий життєвий шлях. На власні очі бачив дві півкулі, зустрічався з людьми різних націй, рас, політичних партій. Нині дивиться очима вісімдесятилітнього на світ довколишній, маючи за собою великий досвід, велику мудрість. Його устами говорить трудящий люд Закарпаття, який виніс на своїх плечах злигодні віковогогноблення і соціальної кривди, культурного, національного, політичного безправ'я. Пройшовши складну і нелегку життєву дорогу, Галиця прийняв до серця і розуму погляди сучасного пролетаріату, в радянський час став професійним робітником.

Важкий життєвий шлях Галиці знайшов віддзеркалення і в його казковій творчості. В чарівних казках, в казках легендарного характеру лежить анімістичний світогляд, світосприймання, що є таким характерним для трудового селянства феодально-кріпосницької епохи. Галиця прагне по-філософськи осмислити явища природи, що є цікавою рисою його творчого методу. В казці «Анна Престоянна», наприклад, герой твору, верховинський хлопець, виконує складне і нелегке завдання. Він повинен відповісти на запитання: чому Сонце вранці червоне? Герой казки подорожує на «край світу», щоб почути відповідь з уст самого Сонця. Сонце відповідає: «Коли я вранці вирушаю з дому, дорогу мені перепиняють змії. З ними я б'юся. З їх пащ сапає вогонь, вони мене розпечуть. Тому я вранці червоне». А бабуся — Сонцева мати — так пояснює закони світла і темряви: «Вранці Сонце молоде, дуже. Коли б з ним стрітвся в цю пору, воно б тебе спалило. Увечері воно вже постаріло, не має в собі такого вогню». Яка безпосередність, незайманість світосприймання! Коли слухаєш це поетичне оповідання з уст діда Михайла, здається, що чуєш голос стихійних сил, голос людини, яка в казці й народній фантазії знаходить пояснення багатьох і багатьох явищ природи.

Наївні уявлення первісних людей про космічні тіла і простори всесвіту розкрито в «Казці про бідного чоловіка».

Блукаючи по світу, Іванко потрапив у високі гори. Тут він зустрічається з Місяцем, Сонцем і Богом. Ні Місяць, ні Сонце не можуть відповісти, де Іванкова жінка, дарма, що вони бачать весь світ, світять до кожного куточка. Навіть сам Бог виявляється істотою обмеженою, він на запитання Іванка відповідає: «Я вже не раз нагадував людям, щоб не казали жінкам всієї правди, бо в жінці сидить частина гадюки». Замість того, щоб визнати свою безпорадність, Бог виступає в ролі ненависника жінок. Показаний він у казці сердитим, буркотливим, непривітним діданом. Уявлення Бога тут цілком матеріалістичне, позбавлене святості.

У казці «Гора, що верхом сягала неба» Галиця виводить свого героя в космос, заставляє вивчати і вникати в закони всесвіту. Потрапивши на високу гору, Іванко помічає, що сонце тут світить ясніше, що тепла тут більше, що повітря тут чистіше. Необізнана з законами фізики і хімії людина переконана в тому, що чим ближче до сонця, тим і тепліше. Мабуть, тому на вершині гори в казці й ростуть дерева-гіганти, б'ють джерела цілющої чудодійної води.

Нам здається, що величний образ Гори, яка спускається вниз під землю і знов піднімається «до неба», образ райського саду, що росте на верху цієї гори, навіяні біблійними сказаннями про прадавній Вавілон, про Вавілонську вежу, про вавілонські висячі сади.

Глибокий ідейний задум вклав Галиця в казку «Цар Дикого лісу». Вона є одним з найпоетичніших і найоригінальніших його творів. Граф, прихильник «цивілізації» і ворог дикої природи, душителя свободи, велів піймати і замкнути до клітки Царя Дикого лісу — уособлення свободи в її стихійному первісному стані. Цар — хазяїн незайманої природи, дрімучих лісів і неприступних гір, морів, озер і рік, повелитель звірини і птахів — був пійманий графським мисливцем підступно. В клітці невільник повільно гине. Його рятує від смерті хлопча, не зіпсований цивілізацією. За це граф-батько віддає хлопця на поталу звірам. Заступником рятівника стає Цар Дикого лісу.

Філософське осмислення стихійних сил і явищ природи є характерною рисою творчого методу Галиці. Ця риса спостерігається в усіх його фантастичних казках.

Михайло Галиця зазнав у житті немало горя. Як казкар він і виступає захисником знедолених.

В житті Михайло Галиця звів багато соціальної кривди, лиха, добре знає психологію знедоленого селянина. В багатьох казках Михайло Михайлович є поборником прав гноблених, визискуваних, малює картини бідності. Це було типовим для умов верховинського села лихих часів поневолення Закарпаття іноземцями.

Галиця не обмежується пасивним описом скрутного матеріального становища. Він закликає до боротьби з гнобителями всіх категорій. Загострення соціальних мотивів, протест проти несправедливості, заклик до боротьби і революційності, до знищення класових ворогів притаманні усім його казкам. Наприклад, в казці «Про гору, що верхом сягала неба» оголошується війна всім і всіляким царям, гнобителям. Зміною державного ладу закінчується казка «Куцї-Куцї Борка».

Гострим політичним звучанням, бунтарським пафосом пройнята казка «Про Ристу Бакуша». Складена вона за мотивами легенд про розбійника-опришка Боснії, який звався Ристою Бакушем. Опришок цей свого часу і піднявся на боротьбу проти окупантів, місцевих багатіїв.

Михайло Михайлович Галиця — шахтар, учасник угорської революції 1919 року. Він добре знає, що поневолювачів можна скинути лише тоді, коли в спільній боротьбі робітник і селянин подадуть один одному руки. В казці «Про Білого Полянина», наприклад, два могутні багатирі не тільки боролися з темними силами поодиночі, але й стали побратимами, однодумцями, вони перемагають «поганих царів», поборюють темне царство і встановлюють вічний мир.

Почуття дружби народів пронизує всю творчість казкаря.

Непохитна віра в трудовий народ Галицею висловлена в алегоричній казці «Про мурашине царство». Мурашка — символ працелюбності. Символ цей стає високим і прекрасним, коли думаємо про силу всього трудового людю планети. В єдності дій трудящих сила і краса, будівничий дух в ім'я життя, миру.

Галиця-казкар активно відгукується на події часу. Він переосмислює ідейний зміст своїх сюжетів, загострює соціальну спрямованість, творить нові образи, відітає в епічну тканину нові мотиви. Процес переосмислення є закономірним явищем. Реагування народного майстра на події є вічно живою творчістю, творчістю, що не застигає на місці, збагачується, доповнюється. Коли в липні 1961 року Галиця розповідав казку, де златогривий кінь летів довкола земної кулі, він не втримався й промовив: «Скоріше, як Юрій Гагарін на ракеті». Саме перед цим Галиця прочитав повідомлення в газетах про перший політ людини в космос.

Аналізуючи художні особливості творчої манери Михайла Галиці, слід перш за все сказати про монументальність композиції його казок. Тут казкаря можна було б порівняти з північноросійськими майстрами Коргуєвим і Господарьовим, в яких сюжети складають по 25—30 сторінок. У Галиці сюжети доходять навіть до 30—40 сторінок, що є надзвичайним явищем, вартим уваги і вивчення.

Як правило, буває так, що надто довгі сюжети позначені вадами — штучним нагромадженням мотивів, механічним поєднанням окремих частин. Цей недолік Галиця подолав успішно. Його казки досконалі за композиційною довершеністю, вони стрункі, монументні, органічно цілі, не подрібнені. Прикладів цільності можна навести багато, а зразком може бути казка «Про Анну Престоянну».

Аналізуючи казку «Про Анну Престоянну», бачимо в ній низку відомих традиційних мотивів. Тут «Принц і бідняк», мотив подорожі за морською царівною, мотив «Від долі не втечеш»... Але це тільки окремі деталі, окремі «цеглини» в громадї будівельного матеріалу. Велична будова твору складена майстром самостійно, оригінально, доладно і гарно. А головне: архітектурні деталі відповідають задуму твору. Твір залишає сильне враження гармонійного поєднання глибокого ідейного змісту і чудової художньої форми. Це можна сказати про композицію казок «Про Царя Дикого лісу», «Про гору, що верхом сягала неба», «Про Фармудзів Івана»...

Михайло Галиця нагадує старих майстрів, які, вивчивши стиль, добре знаючи матеріал, споруджували чудові будинки Києва, Чернігова, Новгорода, Суздаля — пам'ятники віків.

Монументальністю і рельєфністю позначені в Галиці образи природи, стихійних явищ, світлі й темні сили, індивідуальні риси героїв. Обійшовши велику землю, казкар бачив найрізноманітніші пейзажі: гірські шпилі, що зникають за хмарами, дрімучі ліси, широкі та глибокі ріки, незорі водні простори морів та океанів. Селянин-верховинець, обдарований від природи великою пам'яттю і буйною фантазією, дивився на пейзажі зачаровано, бачене і почуте відклалося в уяві й забило невичерпним джерелом у казкових творчості.

Галиця провів дитинство в зелених Карпатах, покритих листяними і хвойними лісами. Юнаком спостерігав у Боснії і Герцеговині скалисті й похмурі Динари, по дорозі в Америку захоплювався Альпами. Ось чому гори, «високі», «страшні», часто виступають на казковому горизонті Михайла Михайловича. В казці «Про Білого Полянина» герой пробирається через «страшні, високі сині гори... Мряки встають на вершинах... На горах вулкани... Коли вулкан вибухне, гора навіки горить, ніколи не вгасає вогонь. Гори горять, димать до неба, вихор розносить дим і плам'я на всі сторони світу далеко...»

У казці «Про Анну Престоянну» намальований монументальний образ скелястих гір, які «непрестанно б'ються». Подорожуючи до Сонця, хлопчик прийшов до величезних двох скель, до таких височинних, «що сагали самого неба. Скелі непрестанно б'ються одна об одну. Аж іскри летять за самі хмари...»

Дивують нашу уяву епічні картини Дикого лісу, Вогняного моря з їх фантастичною фауною і флорою, бурхливий Ріки тощо. В дусі фольклорної традиції показані персоналізації Місяця, Сонця, Вітру, що вважається наймогутнішою стихією. («Мій чоловік, Вітер, — говорить баба, — нині на зорях повернувся додому... Так цілу ніч віяв, що всі міхи подер, мені тяжку роботу завдав — платати міхи». «Цей ночі я так віяв, — розповідає Вітер про себе, — що всі оболоти полупав. Я зайду хоч до якої скелі, хоч до якої закутини, хоч до якої дірочки... Переді мною не мож заперти оболоків і дверей...»).

Страх і жах викликають міфічні істоти, що уособлюють темне царство: Страшний дід і Страшна баба («Про Фармудзів Івана»), особливо Мати-Відьма («Про Білого Полянина»).

Страшна баба живе далеко-далеко, «в тридев'ятім царстві, в тридев'ятім государстві», куди звичайні люди не можуть потрапити. Герой казки йшов до неї і вдень і вночі, переборюючи труднощі протягом шести місяців. Ось як казкар зображує зовнішній вигляд Страшної баби: «Іван наблизився на п'ятдесят кілометрів до бабиної хижі. Баба на п'ятдесят кілометрів вітрила земного чоловіка. Вийшла з своєї хижі і дуже зарева-ла: — Ходи, ходи, песій сине! Я вже десять тисяч років на сім світі, а земного чоловіка не виділа. Три тисячі років я не їла людського м'яса... Вже дуже жадна... Тепер тебе з'їм».

Іван просить бабу, щоб вислухала його. «І взяла баба два залізні стовпи десять метрів кожний, підклала ними вії на очах, аби годна видіти, бо вії впали, не трималися».

Вислухавши прохання героя, баба пошкодувала його і не з'їла. Повела хлопця до своєї хатини, наварила «олов'яних галушок», нагодувала гостя. Іван боявся не їсти, щоб баба не розсердилася.

Від Страшної баби подорожує до її чоловіка — Страшного діда, який «за сто кілометрів вітрив земного чоловіка». Коли Страшний дід «звітрив» героя, вибів з хижки і так сильно «заревав, що з дерев посипалося листя»... Дід каже: «Тут я живу п'ятнадцять тисяч літ, а земного чоловіка ще не видів... Мільйони людей я з'їв за життя, але вже п'ять тисяч років не їв людського м'яса, тепер буду їсти»... Іван просить діда, щоб його вислухав... «І дід підпер вії залізними стовпами двадцять метрів довгими», відкрив очища і подивився на Івана. Останній так переконливо говорив, що дід повірив йому і пригостив його «оцільовими галушками».

Викликаючі жах міфічні образи — уособлення темного царства. Вони виступають

в казках Галиці не поодинокі, а в генеалогічному ланцюгу: Страшний дід і Страшна баба, їх три сини, що викрали трьох сестер Івана. Це і є одна сатанинська сім'я, котра розділила між собою владу над світом. Дід — «старший на цілий світ», його дружина — «старша на півсвіту», один син — «на четверть світу», другий — «на восьму частину» і третій — «на шістнадцяту частину світу». Сатанинська сім'я, що керує темним царством, є образом-символом, мабуть, уособленням монархічної влади царів на землі. Низка міфічних персонажів очолена найбільш могутнім і страшним персонажем — Матір'ю-Відьмою, що пожирає все живе, навіть власних дітей, загрожує всесвіту знищенням. Мати-Відьма — універсальна смерть.

Проти темного царства і його сил піднімаються на боротьбу богатирі Іван і Білий Полянин. Ставши побратимами, об'єднавши сили, вони перемагають темне царство. Цю перемогу слід розуміти, як звиятугу світла над темрявою, звиятугу добра над злом, правди над неправдою. В цьому філософське осмислення і розуміння основного задуму казок Галиці.

Створюючи цілу систему образів, Галиця користується багатством зображальних засобів: епітетів, метафор, порівнянь, уособлень. Вузькі рамки статті не дозволяють зупинитися на їх аналізі. Хотілось би звернути увагу ще на художню деталь, характерну для кожного народного митця. З художніх деталей складається будова мистецтва. З деталей складається образ. Нерідко деталь служить «зав'язкою» — початком розвитку дії. Наприклад, у казці «Про Білого Полянина» зав'язкою сюжету є деталь: муха, що прилипла до смоли... Герой після довгих блукань сів під високе дерево біля джерела і відпочиває... «І почув, як щось бринить, наче муха.

«А що то бринить?»

Сонце загріло, в лісі тепло. Пригріло сонце на суху ялицю, а з дерева потекла смола. Та потекла так, що на землі вже ціла купка смоли. Приглянувся хлопець і видить: на ялиці муха. Така чудна, якої ніколи ще не видав. Припала до смоли, ніяк не може відірватися. Спершу бриніла частіше, потім рідше й рідше. Охляла, небога, втратила силу, а вирватися не може».

Як бачимо, жива картина літнього дня в лісі і відпочиваючого під деревом біля джерела хлопця зіткана з деталей, служить зав'язкою до оповідання. Муха, що її врятував юнак від загибелі, сповіщає про існування богатиря Білого Полянина.

Галиця належить до типу казкарів, які не тільки розгортають широке художнє полотно, але й минають небезпеку схематизму в сюжеті, весь час насичують твір яскравими художніми деталями. Прагнучи до правдивого зображення дійсності, Галиця вдається до засобу психологізації, проникає у внутрішній світ героїв. Прикладом психологічного заглиблення може послужити епізод полювання на Царя Дикого лісу, на заморську красуню Анну Престоянну. Тут показано в послідовності засоби, якими мисливець користувався, ловлячи царя, як терпляче сидів під столом з харчами і напоями, що був наставлений пасткою. Нарешті, показано витримку і боязкість. Все тут відбувається в законній послідовності, виходить з характеру героя. З захопленням читач простежить за поведінкою і мисливця — хитрого, невідступного і рішучого в діях, і Царя Дикого лісу, який є уособленням наївності, чистоти, безпосередності.

Художні засоби казок М. М. Галиці варті спеціального літературно-мистецького дослідження — для науковця тут поле діяльності широке.

Книга казок Михайла Михайловича Галиці відкриє широкому читачеві чарівний світ епічної казки на Закарпатті, автора ж представить як одного з тих, хто ввійде в коло видатних казкарів України. Вихід книги казок М. М. Галиці стане подією культурної ваги, прекрасним доказом того, що народ є господарем духовних скарбів, які створив, які до нього і повертаються у вигляді книги.

П. В. Лінтур,

кандидат філологічних наук

ПРО ФАРМУДЗЬ ІВАНА

Давно-предавно жив один цар. Він мав трьох синів і одну доньку. Старші сини були мудрі, вчилися в школі добре, а молодший — дурняковатий, Попіляник.

Одного разу старші брати зібралися до громади і почали говорити:

— Ми хотіли б знати, чому у нашого нянька одне око плаче, а друге сміється?

І порадилися піти до свого батька позвідати його.

— Котрий з вас піде перший?

— Та тільки ти підеш перший, бо ти старший.

І старший пішов. Постукав у двері.

— Негейн! Вільно!

Хлопець відчинив двері.

— Пресвітлий царю і мій няньку! Чи можу я вам два-три слова сказати?

— Можеш, синку! Чому ні?

— Я хотів би знати, чого ваше одне око плаче, а друге сміється?

Цар читав газету, а перед ним на столі лежала шабля.

Коли почув слова сина, вхопив шаблю, скочив на ноги і замахнувся на хлопця. Але той втік з кімнати. Цар кинув за ним шаблю, шабля полетіла й забилася до дверей.

Цар мало заспокоївся. Вийняв шаблю з дошки, витер і поклав на стіл перед собою. Взяв газету й читає далі.

Тільки вибіг старший брат, як його вже чекав середущий:

— Ну, що тобі повів нянько?

— Іди сам, дізнаєшся!

Не хотів признатися, що дуже напудився і втік від свого батька. Середущий образився:

— Ти загордився й не хочеш зі мною говорити. Але я піду теж до нього. Адже він мені такий нянько, як і тобі. Про що довідався ти, про те дізнаюся і я.

І поспішив до дверей. Постукав.

— Herein! Вільно!

Хлопець відчинив двері, по-військовому віддав батькові честь, ставши струнко.

— Пресвітлий царю і мій няньку! Чи можу я вас дещо спитати?

— Можеш, синку! Чому ні?

— Ви сказали старшому брату, чому одне ваше око плаче, а друге сміється. Скажіть і мені.

Цар вхопив шаблю з стола, скочив на хлопця, замахнувся. Той ноги під себе і довтеку. Цар кинув шаблю за ним, а та забилася до дверей. Як заспокоївся, вийняв шаблю з дверей, витер, поклав на своє місце, сів за стіл і засмучений почав читати газету.

Молодший брат — Попіляник — чув, що говорили між собою старші. Він хотів і собі знати, чому у його батька одне око плаче, а друге сміється.

Приступився до братів і звідає:

— Ну, що вам сказав нянько?

— Іди і ти, почувеш...

— Я піду. Він для мене такий нянько, як і для вас. Сказав вам, повість і мені!

Повернувся й пішов. Постукав у двері.

— Herein! Вільно!

Відчинив двері, став струнко.

— Пресвітлий царю і мій няньку! Чи можу я до вас два-три слова мовити?

— Можеш, синку! Чому ні?

— Ви сказали старшим братам, чого ваше одне око плаче, а друге сміється. Скажіть і мені.

Цар вхопив шаблю, скочив з-за стола, замахнувся на хлопця. Але той спокійно поклав голову на стіл і повів:

— Рубайте! Ви цар, маєте право мене вбити.

Бачачи таку сміливість сина, цар здивувався і задумався. Далі взяв стільця, присунув до стола і каже:

— Сідай, синку!

А сам сів за стіл.

— Я твоїм старшим братам нічого не повів, бо не було кому... А тобі скажу: коли я ще знаходився в маминій утробі, мене продали нечистому. Як помру, мої кості чорти рознесуть по сімох державах. Тому одне моє око плаче. Але я надіюся, що ви мене обороните. Тому друге моє око сміється. Я виджу, що на старших синів мені нічого надіятися. Вся моя надія на тебе. Приготуй сім сажнів дров, дуже сухих. Завези їх на кладовище, де буде моя могила. Коли помру, викопай яму — глибоку на сім сажнів — і закопай мене. Коло моєї могили будете ночувати і вогонь палити. Візьмете з собою шаблі. Вночі прилетять три шаркані. О дев'ятій годині прилетить триголовий, о десятій — шестиголовий, опівночі — дванадцятиголовий. Коли їх поборете, мої кості будуть спокійно лежати в землі... Тільки ви, мої сини, можете коло мене ночувати і вартувати. Нікому іншому робити це не дозволено.

Довго Іван говорив з своїм батьком. Старші брати вже думали, що загинув, що цар, певно, зрубав йому шаблею голову.

Ураз Попіляник вийшов, приступився до братів і каже:

— Вам няньо не повів, чому його одне око плаче, а друге сміється, а мені все сказав.

І відкрив їм таємницю. Найняв робітників, щоб приготували сім сажнів дров. Робітники дрова нарубали, завезли на царський двір, склали на таке місце, де вони могли добре просохнути.

Незадовго цар помер. Іван наказав викопати глибоку на сім сажнів яму. Дав завезти сім сажнів дров на кладовище. Коли погребли царя, три брати залишилися ночувати на свіжій могилі.

Розпалили великий вогонь. Сухі дрова горять, а вони посідали довкола ватри й чекають, що буде. Припалили цигарки й покурюють. Старшому здріmalося:

— Брати, я би дуже спав!

— І я би спав, тільки ганьблюся сказати. Аж серце мене болить... Хоче тріснути! — каже середущий.

— А ти не спав би? — питають молодшого.

— Я — ні. Я такий легкий, що, здається мені, скочив би з одної гори на другу. А коли ви спали би, лягайте. Я вас розбуджу, як тільки дещо почую.

Старші брати полягали й твердо послули. А Іван походжає довкола вогню. То сяде, посидить, то припалить, закурить.

Ураз коло півночі чує страшений гук. Аж земля дрижить. Дивиться, а з-за гір, з-за лісів показалося велике світло. Ліс аж на п'ять кілометрів ломиться, паде, тріщить, горить. Летить шаркань з трьома головами. Здалеку риче:

— Песій сину! Бодай твою кров пси хлебтали! Кості твого батька ще в материнській утробі нам були продані. Ми маємо право рознести їх по сімох державах! А ти сюди прийшов боронити їх? Дивися: три пащі у мене! Котрою захочу, тою тебе з'їм.

Іван гойкнув:

— Батькові кості не можна рушати! Скоріше треба кров пролити.

— Та як хочеш битися: чи боротися, чи їстися, чи шаблями рубатися?

— Я боротися не хочу, їстися не знаю. Будемо шаблями рубатися!

Повиймали шаблі й почали рубатися так, що аж земля колишеться. А старші брати сплять і нічого не чують.

Довго билися. Нарешті вдалося Іванові одним махом відітнути всі три голови шаркані. Коли відрубав, кров полилася потоком, вогонь заливає, сплячих парубків затопляє. Іван підняв братів і підпер дровами. Наклав на вогонь, щоб дужче горів. Кров довкола ватри тече, кипить.

Дуже мало встиг відпочити, коли знову чує страшений шум. Дивиться: ліс на десять кілометрів падає, тріщить, горить. А з пащ шаркані пломінь хмарою сапає під саме небо.

Прилетів шестиголовий шаркань. Здалеку риче:

— Сучий сину! Пси би твою кров хлебтали! З'їв ти мою молодшу сестру. Думаєш, що і мене з світу зведеш? Дивися, шість пащ маю, котрою захочу, тою тебе з'їм! Кості твого няня ще в маминій утробі нам були продані. Ми їх мусимо рознести по сімох державах!

— Батькові кості не руште! Скоріше кров мусимо пролити!

— Ну, як хочеш битися: чи боротися, чи їстися, чи шаблями рубатися?

— Боротися не хочу, їстися не знаю. Будемо шаблями рубатися!

Коли почали рубатися, аж земля задрижала. Довго рубалися. Нарешті Іван влучив момент і одним махом стяв шаркані всі шість голів.

І потекла кров. Заливає вогонь, затопляє сплячих.

Попіляник підняв голови братів і підпер їх дровами так, наче б сиділи. Кинув на вогонь багато дров, а сам сів відпочивати. Та не встиг віддихатися, як чує знову страшений гук: на п'ятнадцять кілометрів ліс падає, тріщить, ломиться, горить. Скелі, каміння кришаться, розпа-

даються, котяться... Гримить, блискає. Летить дванадцятиголовий шаркань, здалеку реве, рикає:

— Песій сину! Пси би твою кров хлебтали! Згубив ти моїх двох сестер! Думаєш, що і мене з світу зведеш? Дивися! Я маю дванадцять пащ, котрою захочу, тою тебе з'їм. Такий, як ти, може впасти до мого ока, а я не буду й чути. А ти зі мною думаєш боротися? Кості твого батька ще в материній утробі нам були продані! Ми мусимо їх рознести по сімох державах!

— Нянкові кості не можна рушати! Скоріше треба кров пролити.

— Та як хочеш битися: боротися, їстися чи шаблями рубатися?

— Я боротися не хочу, їстися не знаю! Будемо рубатися!

Почали вони рубатися шаблями так, що аж земля дрижить. Довго боролися. Іванові пощастило одним махом відрубати шість голів, потім влучив і відрубав ще шість голів. Та одна голова знову скочила на своє місце, приросла і крикнула:

— Відрубав ти одинадцять голів, а мене не відрубав! Я тебе мушу з'їсти!

Дуже змучився хлопець. Вже не може й шаблею махати. Скільки разів голову не зрубає, стільки разів вона скочить на своє місце й знову приросте. Думає собі Іван: «Ну, тут прийдеться загинути. Та ще раз спробую!»

Махнув шаблею, стяв голову, горло шаркані ураз проткнув шаблею і притиснув до землі. Доки голова вирвалася, кров уже охолола. Скочила голова на своє місце, а прирости вже не могла. Кров тече весняною рікою, так тече, наче відкрили загату Закарпатської гідроелектростанції у Вільшанах.

Іван попідкладавав своїх братів, немовби стояли, інакше вони потонули б у крові.

Поганав кров шаркані залила ватру, і вогонь погас. Іван бреде в крові — який високий, така кров глибока. Сів мало відпочити і почав замерзати, бо увесь мокрий. Пробує розпалити вогонь, та не може — запалки промокли. Ніяк закурити. Думає собі: «Як би дрова підпалити?»

Оглядається, чи не видно десь світла. Та ніде нічого. А на цвинтарі ріс височенний ясен. «Вилізу на ясеня, — думає собі, — звідти увижду десь світло».

І вибрався він на дерево. Дивиться в один бік, дивиться в другий бік, дивиться в третій. Ніде нічого не видить. Дивиться в четверту сторону — побачив маленьке світло.

— Поки зілізу з дерева, в моїй голові закрутиться, не буду знати, куди йти, — говорить сам з собою. Додумався кинути шапку на землю в той бік, звідки світилося.

Зліз на землю, знайшов шапку, рушив за світлом. Іде, іде, іде... Але це не так близько, як здається. Йшов доти, доки не потрапив до великого, густого пралісу.

Ураз чує: в одній зворині сваряться дві жінки. Коли приступився ближче, вони покликали його:

— Чоловіче, тебе сам бог сюди привів. Ти і розсудиш: котра з нас старша? Ми давно сважаємося на цьому.

— А що ви за одні?

— Ми — Ніч і Днина. Вадимось, чи Ніч старша, чи Днина?

Іван вирубав дві жердини, скрутив дві жужовки. Одну жінку прив'язав до одного бука, другу до другого так, щоб одна від одної була на віддалі ста метрів. І пригрозив:

— Аби я не чув вашого голосу! Подумаю над тим, як вас справедливо розсудити. Ви чекайте мене і тихо сидіть. А якщо будете сваритися, повернуся і голови вам повідрубую.

Жінки настрашилися й тихо чекають.

А Іван дорожить далі. Іде вогню іскати. І приходять він на місце, де горів великий вогонь. Триста сажнів дров було скидано на громаду й підпалено. Довкола ватри лежать колесом опришки і сплять — так розклалися, що де їм ноги, там їм і голова.

Іван дивиться на них і думає собі: «Облягли довкола ватру так, що підступити не можна до неї. Як дістати головню? Лізти через них? Пробудяться і скітять мене». Додумався зрубати малого бучка, розколоти кінець надвое і вчинити розкіп. Розкіпом сягнув з ватри головню, тихо поніс над опришками. Та жарина впала старшому на черево. Іван на це не дивиться, швидко з вогнем тікає. Тим часом жарина почала пекти опришка. Але той був повним і не почув відразу. А як почув, прокинувся, схопився на ноги й гукнув:

— Котрий з вас кинув на мене вогонь?

— Ми ні. Ми спали і не рушались з місця. Що сталося?

— Головня впала на моє черево!

Опришки нічого не знають і дивуються.

— Ану, скоро встань і подивися, чи хтось не брав з ватри?

Молодший скочив на ноги, подивився на всі сторони.

— Нікого не видно.

Старший гукнув до середущого.

— Ану, ти подивися!

Середущий глянув на всі чотири сторони і не видить нікого.

— Виджу, що мушу сам встати. Я його увижду, де б він не знаходився.

Старший встав, а голова його знялася високо над деревами. Дивиться в один бік — не видить нікого, дивиться в інший бік — не видить нікого, дивиться в третій — нікого. Глянув у четверту сторону:

— Ага, тут є! Несе вогонь і махає ним, щоб не загас... Ну, зараз він буде тут.

Кілька разів ступив, наздогнав Івана, поклав його на свою долоню й приніс до ватри. Дивиться на нього:

— Ти, муряночко! Тебе не є чого бити. Але мусай тебе забити тому, бо ти вкрав від нас головню. Але я хотів би скоріше знати, що ти за один?

— Я найбільший злодій на світі! — відповідає Іван.

— Коли ти найбільший злодій на світі, допоможеш нам вкрати царську дівчину. На ту дівчину ніколи сонце не загірло, ніколи вітер не подув. У тої дівчини золота зізда на чолі, на голові — золоте волосся. Нема того на цілому світі, хто б розповів про її красу, така вона прекрасна. Ми вже три роки за нею ходимо — хотіли б викрати. Та вчинити це не можемо. Тільки наблизимося до царського палацу, коли на царських воротах починає кукурікати золотий когут. А світить він ясніше за електрику. Кукурікає голосно, царське військо поспішає на страж, стріляє з гармат, кулеметів, з рушниць.

Старший опришок показав своє тіло:

— Дивися, яке шмаття з нас кулі повиривали. Мусимо тікати. А ти берешся царівну викрати?

— Беруся, тільки приведіть мене на те місце, звідки видно когута. Далі я поповзу на колінах і ліктях й когута застрелю.

Вони повели Івана на місце. Звідти він поповз на череві до півня, прицілився і застрелив його. Когут тільки крилами тріпнув і впав на землю. Світло відразу згасло.

Царське військо чуло постріл, та не рушило з місця. Іван повернувся до опришків і каже:

— Когут мертвий! Можемо йти до царського палацу.

Опришки пішли. Дивляться: золотий півень дійсно лежить мертвий.

«Та це справді найбільший злодій на світі, — подумали собі. — Бо досі ніхто не міг півня-віщуна забити».

Прийшли до воріт. Іван каже:

— Ці ворота розломіть.

Опришки легко розстрожили ворота й підступили до царського палацу. Тут стояла залізна огорожа. Поламали й огорожу. Далі необхідно було спускатися східцями до пивниці.

Іван говорить:

— Ви стійте, а я східцями спущуся до царського палацу і дізнаюся, де царівна. Потім повернуся за вами. Віднесемо її разом з ліжком.

І знайшов кімнату, де дівчина спала. Коли відчинив двері, зоря вдарила йому в лице. То було світло від зірки на чолі царської доньки. Воно так сяяло по цілому палацу, що не потрібно було й електрики. Аж очі сліпило.

Сів коло прекрасної дівчини і любується. «Шкода такої краси опришкам... Не віддам її!» — думає.

Повернувся до опришків і каже:

— Я спущуся східцями до палацу, буду вас по одному кликати.

Та ви ідіть обережно, щоб не почувли слуги, бо тоді вони почнуть просити допомогу.

Спустився хлопець до пивниці й сховався за стіною. Вийняв шаблю й гукнув:

— Перший!

Опришок посунувся східцями униз — поповз гадюкою... Коли заходив до пивниці, Іван змахнув шаблею й відрубав йому голову. Труп почав бити собою, та Іван хутко затягнув його до пивниці й гукнув:

— Другий!

Другий опришок поліз униз східцями... Йому Іван теж відрубав голову.

— Третій!..

Останнім спустився старший. Не знав, що його чекає смерть. Іван махнув шаблею, й голова відлетіла від тулуба.

Іван залишився один. Східцями піднявся до царської дочки. А донька твердо і солодко спала. Зняв Іван з її пальця жуковину й надів на свій. Свого перстня натягнув на палець дівчині. Не почувла вона нічого. Іван сів собі за стіл, взяв папір і написав: «Іван Фармудзь зарубав трьох шарканів. Ніч і Днину прив'язав до дерев. Золотого когута застрелив, повідрубав голови опришкам, від принцеси зняв з пальця жуковину, надів собі. Свого перстня передав принцесі...»

Листа Іван поклав до конверта, заліпив, написав адресу. Надрізвав на лівій руці пальця, своєю кров'ю поклав печать і заховав дівчині до кишені. Потім парубок пішов собі до братів.

По дорозі Іван зустрівся з жінками, котрих прив'язав гужовками до дерева. Ніч і Днина здала до нього гукнули:

— Швидко відпускай нас! Коли б ти рівно на десять хвилин спізнився, світ би зарвався. Вже сім діб минуло, як ти нас пов'язав. Селами люд процесіями ходить і молиться, щоб настала Днина...

І дійсно, Ніч тривала з того часу, відколи Іван прив'язав до буків двох жінок — Днину і Ніч.

Відв'язав їх і каже:

— Нелегке діло відповісти, котра з вас старша. Довго треба думати. І так я розсудив: коли літо — тоді має бути велика Днина, а коли зима — тоді має бути велика Ніч. Бо літом багато роботи на полях, та й треба, щоб урожай ріс, вистигав. Треба так вчинити, щоб ви не знали кривди ні одна, ні друга. Тому я поділю вас. Ви згодні?

— Згода!

— Договір підпишете?.. А коли ні, знову вас прив'язу... Цей договір не на два-три роки, а довіку.

— Підпишемо, підпишемо!

Так Ніч і Днина помирилися і підписали договір. Цей договір діє і донині: влітку Днина старша, зимою — Ніч. І більше дві жінки не сваряться, живуть спокійно, а в світі — мир.

Іван залишив жінок і повернувся до своїх братів. Вийняв шаблю і почав кров розтинати, бо застигла — ходив по ній, як по сухій землі. Обрубав кров довкола братів і розбудив їх. Коли побачили брати, що за трупи валяються на землі, скільки крові — поміли од страху.

Брати зібралися й повернулися додому. Іван Попіляник перебрав царство і став царювати. Життя для народу стало легшим, бо Іван був не з гордих панів, а з бідних, з попіляників.

Брати довгий час жили разом. Іван правив державою, старші йому допомагали.

Та Іванів батько перед смертю наказав:

— Коли хтось прийде за твоєю сестрою, не переч, віддай її.

І дійсно, одної ночі, біля дванадцятої години, з'явилися на царському дворі музики: грають, співають, кричать. Під вікном почали гукати:

— Іване! Віддай те, що тобі батько велів! А коли ні — камінь на камені не залишиться...

Іван вхопив сестру на руки й кинув з вікна... На дворі нечисті підхопили дівчину — не дали їй упасти на землю... Музики радісно заграли, вітер завіяв, і все ураз зникло. Понесли царівну через долини, через гори, ліси і моря. На однім місці по дорозі прорубали в товстелезному дереві тунель. І крізь дерево пролетіло сто бричок...

А Фармудзь Іван далі царює в своїй державі. Та най він собі царює, а ми ходім до царя, де залишилися зарубані опришки.

Той цар пообіцяв свою дочку і своє царство тому витязю, котрий поборе опришків.

Рано, на зорях, царський слуга-циганин спустився до пивниці, в якій лежали побиті опришки. Вийняв багнета і почав колоти трупи. Коли покравив одяг, лице, руки, ноги, гойкнув:

— Гей, на допомогу! Тут розбійники!

Прибігло військо, а за ним панство і сам цар, цариця, їх дочка. Дивляться і видять: на землі валяються мертві, а циганин над ними з кривавим багнетом. Звідають його:

— Ти побив опришків?

— Ой, я! А хто інший?

Циганові повірили. Цар задумався, зажурився, бо треба віддати дочку за витязя-циганина. Принцеса посмутилася, бо циганисько був дуже бридкий — чорний, вісплявий, у ластовинні.

«За чорного вісплявого чорта мушу віддаватися!» — шепче собі зажурена дівчина.

Та що чинити. Рятунку нема. Цар дав слово, а його полатати не можна...

І почали готувати весілля. Оголосили по цілій державі, що царева дочка віддається за такого й такого — за циганиська!

Покликав цар мудрих лікарів, чи не могли б вони зробити таку опе-

рацію, щоб циганин був кращим. І лікарі облупили з цигана шкіру. Та це не допомогло. Циганище став ще бридкішим, ніж був. Але циганин не сумує, він веселий, радий — буде царським зятем. Дуже поспішає, щоб весілля чим швидше справили, щоб уже сів на золотого трона.

Коли все було приготовлене, назначили день весілля. Розіслали телеграми царям сусідніх держав, графам і міністрам з повідомленням, на який день запрошуються гостями.

Дістав телеграму і Фармудзь Іван. Здивувався: «Певно, тут якась омана!» І каже своїм братам:

— Я мушу йти туди й туди. Ви залишайтеся на моєму місці, управляйте державою так, щоб людям не було кривди...

В давні часи літаки не літали, машин і поїздів не було. Необхідно було добиратися на возах чи на конях.

Іван осідлав свого коня, відклонився від родини і рушив у дорогу.

В царській телеграмі було точно вказано, доки стражі мають право впускати гостей на весілля. А коли дехто з'явився пізніше вказаного часу, вартіві вже не мають права його впускати.

Іван спізнився всього на десять хвилин. Сторожі на царських воротах його не пустили. Марно говорив, що прибув на весілля.

— До того й того часу ми впускали, а зараз ворота закриті!

Іван просить:

— Ви тільки передайте царю моє вітання. Скажіть, що я тут, не погордував з'явитися на свальбу. Аби цар не подумав, що я не захотів прийти.

Вартові послушали Івана і передали його слова.

Жених-циганисько сидів у палаті на золотих подушках так високо, що головою сягав до самого пода, й кричав:

— Не пускайте нікого!

Він все боявся, що хтось піймає його на брехні.

Старий цар розсердився:

— Го-го-гов! Ти ще не цар, а вже всім наказуєш? Нині я ще порядкую у своєму домі! Я думаю, що далекого гостя треба прийняти! То не біда, що він спізнився на десять хвилин. А коли такого гостя не зустріти, ганьба буде не тільки для нього, але й для нас! А врешті він може прогніватися й оголосити нам війну. А кому нині на руку проливати кров?

Велів цар зустріти Івана музиками, прапорами й просити на весілля.

Фармудзь Івана з великими почестями привели до царських палат.

— Де молодий, де молода? — питає.

— Там і там.

І пішов Іван привітатися з ними. Ураз він впізнав дочку царя, та чиниться, ніби нічого не знає.

Іван втямив, що молода заплакана. Глянув на молодого і не втримався від сміху:

— Який ти шкаредний!

Ці слова почули пани, а за образу честі царського зятя жандарми відразу Івана схопили й повели до темниці. І вчинили вони над ним суд. Засудили до страти за образу честі царського молодого.

Поставили на дворі шибеницю, привели засудженого. Кат вже чекав, щоб кинути Іванові на шию мотуз. Головний суддя сказав:

— Засудженому до страти Івану Фармудзю дається сказати останнє слово.

Іван взяв слово:

— Я засуджений до страти... Моє серце дрижить, тому я не можу говорити скоро. Буду говорити помалу. Та скажу вам всі новини: Фармудзь Іван зарубав трьох шарканів, Ніч і Днину прив'язав до дерев, золотого когута застрелив, повідрубав голови опришкам, від принцеси зняв з пальця жуковину, одягнув собі. Свого перстня передав принцесі. Іван Фармудзь написав письмо і кров'ю лівої руки поставив печать. Письмо Іван Фармудзь поклав принцесі до кишені...

Пани здивовано слухали й думали собі: «А може, чоловік правду каже? Треба перевірити».

Іван зняв з свого пальця жуковину й передав міністрові. Той прочитав напис. На обручці було виписано ім'я царської дочки.

Довкола шибениці зібралося багато люду глянути, як будуть вішати чоловіка. Тільки принцеса не прийшла сюди — вона закрила за собою двері в палаті й плакала. Аж помирає, небога, з жалю, — волосся рве на голові, б'є головою в стіну, руки ломить.

Міністр постукав у двері до царської дочки:

— Не плач, вже можеш радіти!

Але дівчину нелегко потішити. Коли мало заспокоїлася, опам'яталася, міністр показав їй жуковину:

— Глянь! Чия це жуковина?

Царська дочка свою жуковину впізнала:

— Це моя жуковина.

— А як вона попала до рук чужого хлопця? У тебе на руці є своя жуковина?

— Є!

— Ану, добре глянь на неї!

Дивиться царівна і каже:

— Це не моя... На ній написано: «Фармудзь Іван». Я цього хлопця не знаю, ніколи я з ним не зустрічалася...

— Тепер його впізнаєш! Ходи зі мною.

Міністр повів царівну на двір, де товпився народ. Сягнув до кишені і знайшов листа. Прочитав: «Іван Фармудзь зарубав трьох шарканів, Ніч і Днину прив'язав до дерева, золотого когута застрелив, повідрубав

голови опришкам, від принцеси зняв з пальця жуковину, надів собі. Свого перстня передав принцесі... Іван Фармудзь написав письмо і кров'ю лівої руки поставив печать. Письмо Іван Фармудзь поклав принцесі до кишені».

Почувши таку вістку, весь народ загомонів:

— Ура! Іван Фармудзь!

А на царське весілля зібралося багато циган. Цигани і собі почали гомонити. Та царське військо, царські слуги розігнали їх.

Над молодим тут, на місці, вчинили суд. Кинули на шию мотуз і повісили.

Івана посадили коло молодої й справили весілля. Принцеса вже не плаче, вона рада, щаслива.

Весілля було славне-преславне. На цьому весіллі був і я, Михайло Михайлович Галиця, гостився, пив мед-пиво. На тому весіллі мене вибрали за старосту. Всілякі страви й напитки подавали на столи. Коли принесли повне блюдо гарячого борщу, дружба взяв і несамохіть гулькнув на мою голову. Борщу був гарячий, волосся на моїй голові облізло й до цього часу не виросло. Так і ходжу я лисим.

Весілля закінчилося. Молоді живуть собі щасливо, весело. Іван перебрав царство, зробив порядок у державі, судив справедливо, за бідних заступався.

Одного разу йому захотілося нашивити своїх братів.

— Няньку, — каже він старому цареві, — я хотів би побувати у своєї родини. Давно я не був у своєму домівстві.

Іван вже правив двома державами разом, бо два царства об'єднав.

— Сину, я тобі не забороняю. Іди, подивися на своїх. Але нашу дочку брати з собою ти не можеш, бо на неї ніколи сонце не світило, на неї ніколи не дув вітер.

Та Іван один, без жінки, йти не хоче:

— Як я покажуся додому без жінки? Мене люди висміють. Вони подумают, що я ганьблюся своєю жінкою.

— Знаєш, Іване, станеться нещастя. Коли повезеш жінку з міста в поле, її від тебе вкраде повітруля.

Іван стоїть твердо на своєму. Не допомогла і погроза:

— Не хочеш нас слухати, то пам'ятай: коли станеться біда, повиснеш на шибениці!

Велів Іван приготувати бричку, сів з жінкою і рушив у дорогу. Тільки вибралися з міста на широке поле, коли знявся вихор. Принцесу вхопило й почало нести. Іван імив жінку, не пускає. Та повітруля підняла і його високо в повітря. Коли увидів, що спасти жінку не може, пустився руками, упав на землю і так гепнув собою, що ледве залишився живим.

Майже мертвого Івана кучер повіз додому. Старий цар дуже розлютився на свого зятя. Зібрав суд. Засудили Івана до шибениці.

На суд прийшла і цариця. А вона мала добре серце. Пошкодувала молодого чоловіка й написала таку просьбу: «Івана погубити не треба. Він звершив славі діла. Іван може знайти свою жінку, а нашу дочку. Коли його повісимо, пропаде не тільки він, але й наша дочка, бо ніхто інший її не спасе. Най він рушає у дорогу і ськає її протягом трьох років. Приготуйте йому такі документи, по яких міг би пройти цілим світом. Дайте йому таку правду, по якій міг би в будь-якому банку дістати гроші».

Судді прийняли слово цариці. Вчинили Іванові документи, дали посвідчення, і він пустився світом шукати жінку.

Йде, йде, йде через широкі поля, густі ліси, високі гори, глибокі ріки й моря. Ураз попав до страшного лісу. Такого на світі ще не видів. У цьому лісі ріс дуб-велет. У дубі був прорубаний тунель, а над тунелем зроблений напис: «Сюди проходила свальба з Фармудзь Марійкою».

Іван прочитав написа й зажурився... Мало постояв під дубом, а далі рушив своєю дорогою. Тяжко, дуже тяжко проходив він пустелями й болотами, полями й хащами. Ураз він вийшов на високі гори. Місцями скелі минає, а де обійти не може, там через них перебирається. Мучиться, неборак, бідує. «Ну, — думає Іван, — тут доведеться загинути».

Накінець Іван видерся на таку високу полонину, що вже вищої у цілому світі ніколи й не було. Збився він з доріг, з доріжок і попав у такі бідні місця, де й окрушка хліба годі дістати. З голоду помирає, бо ноги під ним дрижать — стояти не може. Вибрався Іван на самий ґрунь полонини і сів відпочити. Дивиться і видить: ген-ген далеко щось таке, як хата. Та воно дуже мале, не більше за шкатулочку.

І рішив Іван податися до тої малої далекої хати. «Може, там дадуть щось з'їсти!» — думав собі. Та тільки думка мигнула у голові, коли господар того дому вже знав, що його швагер наближається. І каже він своїй жінці — сестрі Івана:

— Швидко готуй їсти, бо твій брат іде сюди. Дуже він, неборак, голоден. Помирає з голоду.

Марійка здивувалася:

— Земний чоловік тут ще ніколи не ступав ногою. Навіть ворон сюди людські кості не заносив.

— Не мели пусте! Скоро готуй їсти, щоб Іван відразу сів за стіл!

Марійка швидко взялася за роботу. Іван тим часом спускався з полонини в долину все нижче й нижче. Скільки наближався до хати, стільки долина росла, росла. Накінець він увидів хату. Відчинив двері. Дивиться, а тут його сестра Марійка.

Зрадила сестра брату. Обійнялися, обцілувалися, аж плачуть від радості. Іван обійнявся також із своїм швагром. А той йому каже:

— Напийся, наїжся і лягай на постіль відпочити. А потім поговоримо.

Коли хлопець відпочив, виспався, швагер його і запитав:

— Яке діло тебе по світу водить? Як ти сюди зайшов? То мусить бути велика справа. Тут земна людина ніколи не бувала.

— Ой, не мале діло мене сюди пригнало... Повітруля украла мою жінку. Я вже давно ськаю її по світу, а не знаходжу. Може, хоч ти знаєш, де вона?

— Зараз буду знати.

Вийшов на двір і поспішив до стайні. Тут чекав його кінь-віщун. Він знав увесь світ. Каже коневі:

— Прийшов мій швагер. Він колись мені подарував свою сестру. Повітруля віднесла його жінку, глядає він її по цілому світу. Чи ти не знаєш, де вона?

— Знаю. Вона звідси дуже далеко, — в сімдесятій країні. Вона за кухарку у Поганого царя.

— А чи можна її звідти добути?

— Добудемо її, але в Поганого царя є кінь-віщун, мій старший брат. Він сильніший за мене. Коли ми її звідти заберемо, кінь дожене нас, а цар-поганин посіче Івана на кусники. Поклади на мене мішка, щоб я порубаного, посіченого приніс. А йому не кажи нічого.

Повернувся з стайні до хати і говорить Іванові:

— Я знаю, де твоя жінка. Вона в Поганого царя. Звідси дуже далеко, в сімдесятій країні. Тебе до неї понесе мій кінь...

Хлопець радий, щасливий:

— Швидко збирай мене в дорогу!

Осідали коня-віщуна, не забули покласти й міха. Іван попрощався з сестрою, з родичем, сів на коня. Кінь знявся під самі хмари, високо-високо і полетів вихром.

Довго летіли, доки прилетіли вони до царства поганина... Іванова жінка саме йшла по воду до криниці з трьома відрами і жалібно співала. Її ніжним чарівним лицем текли сльози:

Відколи тя, мій миленький,
Не виджу, не виджу,
Роботиця не бере ня,
Світок ненавиджу...

Ураз кінь спустився на землю й опинився біля криниці перед молодницею, що плакала. Тільки впізнала жінка свого чоловіка, ледве не зомліла. Відра випали від неї з рук. Скоро опам'яталася, сплеснула руками, як ластівка крилами.

— Як тебе, мій любий, сюди принесло? Тут земний чоловік ще не ступав своєю ногою!

— Не звідай довго, скоро сідай на коня!

Сіли на коня. Той знявся до самих небес, і летять вони, тікають. В ту хвилину в хліві Поганого царя кінь-віщун голосно заржав. Поганин почув, ухопив залізнi вилa й кинувся до стайні. З великою люттю скрикнув:

— Чого ти іржеш? Чи ти не їв, чи ти не пив?

— Я їв і пив, але Фармудзь Іван украв твою кухарку...

— Чи можу я два вагони горіхів зубами потрошити і з'їсти, два вагони тютюну викурити, дві години поспати і потім його доганяти?

— Можеш.

Поганин потрошив і з'їв два вагони горіхів, викурив у великій люльці два вагони тютюну, ліг на ліжко й дві години поспав. Прокинувся, прив'язав шаблю, сів на коня й пустився за своєю кухаркою.

Незабаром Іван чує: щось пече в плечі. Каже він коневі-віщуну:

— Щось мене дуже обпікає!

— Тебе палить вогонь, бо нас доганяє Поганий цар. А дожене, тобі смерть. Та коли тебе буде звідати, якою смертю хочеш погинути, скажи йому: «Порубай мене шаблею, кинь до міха, поклади на коня». А я тебе принесу до сестри, щоб твоє тіло не роздзьобали ворони.

І поганин справді наздогнав їх і примусив спуститися на землю. Ураз гукнув:

— Якою смертю хочеш погинути?

— Порубай мене на куски, кинь до міха, поклади на коня, щоб ворони не рознесли моїх костей по цих пустинях. Стільки доброго, прошу тебе, вчини мені!..

Поганин вихопив шаблю, посік Івана на куски... Коли Іванова жінка увиділа смерть чоловіка, гірко заплакала. А Поганий цар зібрав куски до міха і поклав на коня... Кухарку взяв і повернувся з нею в свою погану державу.

Кінь з порубаним Іваном полетів до Іванової сестри. Коли був близько, чоловік смутно сказав:

— Біжи на горище, швидко знеси корито, бо поганин порубав твого брата. Хочу кусні до корита висипати і зібрати докупи.

Марійка заплакала.

— Не плач. Плачем біди не поможеш. Скоро бігай за коритом.

Знесла жінка з горища корито, в ту ж хвилину кінь-віщун приземлився.

Швагер зняв міха і висипав шматки тіла. Недалеко була зворина. Взяв відро, приніс цілющої води й почав кусники приміряти. Коли склав все порядком докупи, облив цілющою водою і все зрослося там, де було порубане.

Оглянув, перевірів швагер, чи все складено до порядку, чи кожна частина на своєму місці. І дмухнув на тіло, бо мав дві душі. Одну з них випустив з себе. Душа ввійшла до Івана, й одразу він ожив. Став Іван на ноги й каже:

— Ой, я так сильно заснув!

— Заснув би ти навіки... Чи пам'ятаєш, що сталося з тобою?

Іван досить довго пригадував. Та згадав він тільки те, як Поганий цар його рубав.

— Мене порубав Поганий цар.

— Так... Але тепер знай: я тебе оживив, бо в мене були дві душі! З цього часу міркуй: коли ще раз погинеш, я тобі вже не поможу.

Але у Фармудзь Івана тільки одна думка: як би звільнити жінку. І просить він свого швагра:

— Порадь мені, що чинити? Коли не освободжу своєї жінки, і сам жити не хочу.

— Я не можу тобі порадити. Може би, порадила тобі моя мама. Вона над півсвітом старша. Знає багато. Та боюся, що тебе з'їсть, як тільки увидить. Не дасть тобі й слова сказати.

— Я не гадаю, най з'їсть! Мені все одно. А може, таки дещо й порадить. Чи далеко і довго до неї?

— Шість місяців дороги.

Іван взяв на дорогу їжі. Сестра приготувала йому стільки, що ледве ніс. Відклонився і рушив світом.

Йде, йде, йде місяць, два, три, чотири, п'ять. Цілих шість місяців Іван вже в дорозі. Наблизився на віддаль п'ятдесяти кілометрів до бабиної хати. А баба на цій віддалі чула земного чоловіка. Вийшла з хати й грізно заревіла:

— Ходи, ходи сюди, песій сину! Я вже десять тисяч літ живу на цьому місці, а земного чоловіка тут ще не виділа. Три тисячі літ я не їла свіжого людського м'яса. Я вже дуже жадна. Тепер тебе з'їм.

Іван почав просити, молити злу бабу:

— Мамко моя солодка! Свашко моя любя! Та я подарував вашому синові свою сестру. Тепер я у великій нужді. І прийшов я до вас за порадою. Скажіть мені, любя, що маю чинити? Послав мене сюди ваш милий син, мій дорогий родич.

Так він просив, так він благав грізну бабу. А коли баба почула ласкаві й добрі слова чоловіка, сказала:

— Ходи ближче, най я тебе увиджу. Дуже мило і любезно знаєш говорити. Та все одно я тебе з'їм, бо я дуже жадна до людського м'яса.

І взяла баба дві залізні жердини — по десять метрів кожна, — підклала свої вії на очах, щоб могла видіти, бо вії так упали, що вже й не держалися доверху.

Іван приступився ближче до баби. І знову ласкаво просить, молить стару, щоб помогла в біді.

— Ну, мудрий ти чоловік і дуже красно, мило знаєш говорити. Та хочу я знати, в якому ділі ти сюди прийшов? А далі вже тебе з'їм....

Іван розповів про всю свою біду. Розповів, як добився прекрасної царівни, як її взяв за жінку, як повітруля її понесла, як він блукає по світу в пошуках... Доти просив бабу, що вона розжалобилася над ним.

— Скажу тобі чесно. На землі ще не жив чоловік, до якого був би у мене жаль. Тебе я пошкодувала і дам пораду. Я старша на півсвіту, а в твоїм ділі допомогти не можу. Та я тебе відправляю до свого чоловіка. Якщо його допросишся, аби він тебе не з'їв, аби тебе пошкодував, він тобі допоможе. Але мало маю надії, щоб він пожалів тебе. На кожного земного чоловіка він має ще більшу злість.

— Та чи далеко до вашого чоловіка?

— Шість місяців дороги.

— Я піду до нього.

— Спершу ходи до хати, я тебе погодую. Ти вже голоден. Якщо ти мене допросив, щоб я тебе не з'їла, я мушу сама тебе погодувати.

Баба наварила олов'яних галушок і поклала на стіл перед Іваном. А той такого ніколи не їв. Та боявся не їсти, щоб стара не розізлилася. Гірко, незручно, з бідою поїв галушки. Уже й ситий був, та все ще їв, бо мусив.

Подякував бабі, відклонився від неї і рушив у дорогу. Ті галушки його тримали шість місяців, бо протягом шести місяців не чув голоду.

Минуло шість місяців, Іван на сто кілометрів приблизився до дідової хати. А дід з такої віддалі чув земного чоловіка. Вийшов і так заревів, що з дерев листя посипалося.

— Ходи сюди, песій сину, тут я живу п'ятнадцять тисяч літ, а земного чоловіка ще не бачив. Ходи, ходи! Я п'ять тисяч років вже не їв людського м'яса, а тепер буду їсти.

Коли Іван почув ці слова, настрашився і почав просити:

— Няньку мій милий, сватику мій любий, я вашому синові подарував свою сестру. У моїй великій нужді, у моєму великому горі ваш син послав мене до вашої любшої жінки, щоб вона дала мені пораду. Та й вона хотіла мене з'їсти, бо вже давно не живилася людським м'ясом. Та пошкодувала мене, розжалобилася наді мною, коли я розповів їй про своє велике лихо. Любезно вислухала мою бесіду й прислала до вас, щоб ви дали свою пораду, бо вона не може допомогти. Тепер маю всю надію на вас одного. Думаю, що ваше серце добре, будете мати жаль до мене. А ви один найстарший на цілому світі. Поможіть мені!

Дід сказав:

— Мільйони людей я вже з'їв за своє життя, а такого ласкавого, милого чоловіка ще не зустрічав. Хотів би я видіти своїми очима, хотів би я послухати, що тебе сюди принесло. Подивлюся на тебе, а потім вже з'їм.

І дід підпер свої вії залізними стовпами — по двадцять метрів довжиною. Тільки побачив Івана, як гукнув:

— Прекрасний ти чоловік! Любо на тебе дивитися. Та скажи мені про своє діло... А потім я вже тебе з'їм.

Іван почав розповідати про свою біду: про те, як добився прекрасної дівчини, як взяв її за жінку, як повітруля викрала молодичню, як обійшов цілий світ. Так красно, так прикладно розповідав, що дідове серце здригнулося і жалем взялося до хлопця.

— Ну, ходи до моєї хати, я тебе погодую, бо ти голоден.

І дід поклав на стіл перед Іваном крицевих галушок. Хлопець їв, бо мав страх, що розгніває діда. Коли Іван наївся, дід взяв два прuti, що росли з землі протягом року. Подав їх Іванові й каже:

— Під цим домом є пивниця. Зайдеш до неї й увидиш двох коней. Одним прутиком вдариш одного, другим — другого. Ті коні будуть твої. Їх тобі я дарую, бо коней мені вже не треба. Старий я. Як ті коні тобі будуть казати, так роби. І нема нічого на цілому світі, чого ти з ними не вчинив би. Що тільки задумаєш, те і вчиниш...

Подякував Іван дідові красно, вийшов з тими прутиками, знайшов сходи до старої пивниці і спустився вниз. Сходи, стіни вже оббиті, обсипалися. Хлопець спершу боявся іти під землю, а потім собі подумав: «Та я ніколи не боявся смерті!»

Спустився в підземелля і видить там багато різних речей. Шукає коней, та їх не знаходить. А пивниця величезна. Довго ходив, доки втямив щось таке, на чотирьох ногах, як терлиця — на них жінки коноплі труть. «А може, це коні? — подумав. — Може, таких коней мені дід подарував? Та що мені з них? Але спробувати можна. Вдарю одного жердиною, вдарю другого...»

І вдарив він одною різкою, а терлиця скочила догори, перекинулася конем. Вдарив знову — друга терлиця скочила догори й перекинулася конем. Дивиться: прекрасний кінь і прекрасна кобила.

Кінь озвався:

— Ну, дочекалися ми, накінець, земного чоловіка. Тепер йому будемо служити, а не поганину. Веди нас з цієї пивниці.

Вивів Іван коней з підземелля, а кінь знову каже:

— Знайдеш дерев'яну сокиру і нарубаєш три тисячі сажнів дров. Склади дрова до купи й підпали. Коли буде вугілля найбільш розпалене вогнем пашіти, приведи нас до ватри.

Іван знайшов дерев'яну сокиру й посміхнувся: «Ну, такою я легко нарубаю дров! Та вчиню так, як мені сказав кінь...»

Зайшов до великої хащі. Коли вдарив сокирою по найбільшому дереву, воно впало й покололося на готові дрова. Так невдовзі він нарубав три тисячі сажнів дров і підпалив. І горіли ті дрова, як смола. Швидко горіли. Вчинився такий страшенний вогонь, що здалеку не можна було й приступитися до нього.

Привів Іван до вогню коней. Коні почали їсти вогонь. Так з'їли, що ще й паленище на глибину ста метрів виїли.

Коли вогонь був з'їдений, кінь каже:

— Веди нас туди, де є криниця. Будемо пити воду.

Іван повів коней до криниці. А це було не звичайне собі джерело, а таке озеро, берегів якого не можна було видіти.

Коні стали на березі озера, почали пити. Випили воду до дна. Ще й намул з'їли.

Трусонули собою коні й промовили:

— Ще раз будемо пити!

В ту мить вода заповнила озеро, й коні випили вдруге.

Коли випили, трусонули собою:

— Ще раз будемо пити!

І знову наповнилося озеро. Коні випили втретє.

Тепер знову коні трусонули собою.

Кінь сказав:

— Можеш з нами іти здовж і поперек світу. Вже нема на світі того, хто би нас переміг! Сягай до мого лівого вуха.

Іван сягнув і вийняв діамантову одержу.

— Сягай до правого вуха.

Іван сягнув і вийняв вуздечку з сідлом. Взяв на себе прекрасний одяг, осідлав коня.

— Тепер сягни кобилі до правого вуха! — велів кінь.

Іван сягнув і вийняв з вуха діамантову жіночу одержу.

— Сягни кобилі до лівого вуха!

Сягнув до лівого вуха. Вийняв звідти сідло й вуздечку для жінки.

Осідлав кобилу.

— Сідай на мене.

Іван сів.

— Як з тобою іти? — питає кінь.

— Так зі мною іди, щоб ні мені, ні тобі не шкодило.

— Коли ти не сказав би «так іди, щоб ні тобі, ні мені не шкодило», я так би з тобою полетів, що порох на землю впав би з тебе і з мене. Бо я маю велику радість, що дочекався доброго царя на світі. Я знаю, куди тебе понести... До Поганого царя за твоєю жінкою. Кінь Поганого царя — то мій син, він тебе ніколи не дожене.

І кінь піднявся під саме небо. Світло засяяло на цілий світ. Людя налякався, бо вже думав, що все горить. А то не горіло, а одяги діамантові блищали, як сонце.

Прилетіли до Поганого царя й стали коло криниці, де Іванова жона брала воду. Плачучи, небога, несла відра, волосся на собі рвала, долю свою проклинала, свого померлого чоловіка поминала.

Відколи тя, мій миленький,
Не виджу, не виджу,
Роботиця не бере ня,
Світок ненавиджу!

В ту хвилину Іван з двома кіньми наблизився до неї. Вдарило їй світло до очей, впала вона та й зомліла. Довго лежала на землі без пам'яті. Не відразу встала, не відразу відкрила очі. Та подумала собі: «А що таке я виджу? А чому в такому світлі явився мій чоловік до мене? Чи це не привидіння, чи це справді він? Та як він може прийти сюди, коли я своїми очима дивилася на його смерть?» І жінка не швидко отямилася, не швидко розтулила повіки. Подивилася, опам'яталася, а перед нею справді її чоловік стоїть.

Іван взяв жінку на руки, розірвав на ній одержу служниці-кухарки, бо вже одягав її у діамантову, бо вже клав її на кобилу та й сівав сам на свого коня й рушав у дорогу. Піднялися в небо, ще вище неба піднялися, як сам Юрій Гагарін. Та й спокійно полетіли додому.

А в Поганого царя кінь у стайні заржав. Поганин почув, вхопив залізні вила та й влетів до стайні.

— Песій недоїдку! Чи ти не їв, чи ти не пив? Ти у мене три тисячі літ служиш, і ніколи такого не чинив. Ти таке вчинив тільки тоді, коли Фармудзь Іван мою кухарку поніс. Але Іван тепер уже не живе. Я його порубав на букатки. Уже й тіло його погнило.

— Ой, я їв і пив, але Фармудзь Іван твою кухарку поніс!

— Чи можу я два вагони горіхів потрошити і з'їсти? Чи можу я два вагони тютюну викурити та й дві години поспати, аби його догнати?

— Можеш чинити, що тільки хочеш, щоб тебе й сам чорт забрав, а Івана вже не доженемо.

Поганин дуже розізлився. Скочив до хати, не їв, не курив, тільки озброївся. Поклав на чоботи страшенні шпори — кожна по сто кілограмів. Осідлав коня і як почав його шпорами колоти, кінь понісся вихром.

Іван почув вогонь.

— Щось мене пече в плечі! — гукнув.

— Пече, бо за нами женеться Поганий цар.

— А чи дожене нас?

— Ой, він нас ніколи не дожене! Я його тільки дурю, щоб нас не видів.

Коли поганин наближався, кінь і кобила швидше полетіли. Все скоріше, скоріше. Кінь поганина почав ржати й кликати свого батька і свою маму:

— Няньку, мамко! Бійтеся бога, чекайте, бо цей душу з мене шпорами вижене.

— Даремно просиш нас! Ти ніколи не доженеш. Ми тебе не почекаємо.

— Та що чинити? Поганин дорогою замучить! Я погину!

— Погибай, якщо ти дурний! Ми тебе не чекаємо, щоб поганин чисту душу погубив.

— Та що чинити?

— Полети в небо, там перевернися уверх ногами і кинь з себе поганина... Коли так вчиниш, ще й порох з нього на землю не впаде.

Кінь так і вчинив. Полетів з Поганим царем високо, як тільки міг, перевернувся уверх ногами, потряс собою й кинув поганином... Хоч це було дуже давно, прадавню, може, поганин і зараз ще паде. А коли впаде, на світі загуркотіло б всіма громами так, що земля розсипалась би.

Кінь звільнився від поганого вершника й помчав за своїм батьком, за своєю мамою. І вже всі троє летіли разом.

Велике саяво обійняло небо. Люд в цілому світі здивувався і настрашився, чи не прийшов кінець.

Коли Іван та його жінка на чарівних конях спустилися до своєї держави, люди поміли від страху, бо думали, що світ горить. Далеко, далеко світилося так, якби самі сонця падали на грішну землю.

В столичному місті, де жив Іванів тесть, весь народ так перелякався, що протягом трьох днів не міг отямитися. Немало людей від страху померло. Старий цар теж ледве опам'ятався. А коли увидів свого зятя і свою дочку, з радості широко заплакав.

Приготували велику гостину. Зібрали весь народ. Іван дав своїм братам телеграму: «На тоді й тоді будьте у мене, бо я вже повернувся з довгої і далекої дороги».

Брати прибули, гостилися, веселилися, бо радості не було кінця.

Іван з своєю жінкою щасливо жив і справедливо управляв державою.

Може, ще й зараз обое живуть, коли не померли.

ПРО АННУ ПРЕСТОЯННУ

Було де не було, жив один цар. Мав він двох синів. Коли цар помер, старший син пішов мандрувати, світу пізнавати. Молодший син залишився на батьковому троні.

Блукаючи по широкому світу, старший син став ученим чоловіком. Він попав у далекі краї, близько Вогняного моря. Оженився, взявши за жінку царську дочку. Коли тесть помер, перебрав державу. Та в житті був нещасливим, бо жінка була бездітною.

В молодшого брата були вже три сини. Хлопці повиростали, ходять до школи, добре вчаться. Як закінчили науку, старий прислав письмо їх батькові: «Так і так, я вже старий, думаю призначити собі наслідника. Та не хотів би я чужого чоловіка, бо волю взяти одного з твоїх синів».

Батько прочитав письмо синам і звідає їх:

— Котрий з вас хоче піти до стрія й залишитися його наслідником?

Старші опустили голову і мовчали, а молодший каже:

— Я згоден, няньку.

Приготували наймолодшому в дорогу всього потрібного, щоб не прийшов до стрія, як сирохман, але щоб привіз дорогоцінні дарунки.

Батько наказував йому, щоб показав себе, як принц, щоб не знайшов ганьби родині. В дорогу дозволили хлопцеві взяти собі найкращого коня:

— Сину! Візьми собі найкращого і найсильнішого коня, який понесе легко і тебе, і твій маєток!

Хлопець осідлав свого коня, відклонився від батька і матері, від усіх рідних і цимборів і рушив у далеку дорогу.

Йде, йде, йде через поля, через ліси і гори. Село від села далеко, ще далше місто від міста. Дуже довго він у дорозі. Одного разу він забрів до густого, страшного лісу. В тому лісі не було живої душі. Зголоднів хлопець і сів собі на невеликій прогалині, щоб відпочити і щось перекусити. Поїв, напився води, скочив на коня і дорожить далі. Та заплив він у такі краї, де цілий рік тепло, а зими люди ніколи не знають, бо зими там не видить і звірина.

Сонце гарно світить, та й спеки нема. Хоче води напитися, а води теж ніде немає. Почав ськати криницю чи колодязь. І втямив на боці від дороги оселю. Позатинав коня й скоро прибув до оселі. Тут увидів колодязь. Став над колодязем, бо хотів напитися. Таку жадобу має — аж помирає. Позирає і видить: біля колодязя сидить дід.

— Добрий день, діду.

— Доброго здоров'я, сине!

— Чи можна води напитися?

— І я би напився. Та як? Нічим зачерпiti — ні відра, ні жердки.

А колодязь геть-геть глибокий. Хлопець думає собі, мудрує, як води добути. Мав він ремені на сидлі, мав міцне мотуззя.

— Оці ремені, оце мотуззя зв'яжемо, спустимося до колодязя і так нап'ємся. А з колодязя будемо один одного тягнути.

Дід і собі радий, що води нап'ється. Розговорилися:

— Що ти за один, куди держиш путь? — питає дід.

— Я принц. Іду до свого стрія. Він бездітний, бере мене за свою дитину. По його смерті я стану наслідником.

Дід був міцний, здоровий, та дуже лінивий. Любив жити легко, без роботи. І каже він хлопцеві:

— Я з голоду і безводдя так охляв, що ледве на ногах стою. Якщо тебе першого спущу до колодязя, не буду мати сили витягнути. Спусти мене першого, щоб я напився. Я стану дужим і легко спущу тебе.

Принц погодився. Спустив діда до колодязя. Той напився води.

— Тягнути?

— Ні! Ще раз хочу напитися!

Напився.

— Тягнути?

— Ще ні! Нап'юся третій раз.

Тільки тоді, коли дід напився втретє, хлопець витягнув діда з колодязя і сам спустився напиться.

— Пий, пий! Бо ти там уже залишишся навіки! — сміється дід.

Хлопець зачудовався.

— Говорю, що будеш пити води досить, бо я тебе звідти не витягну.

— Не фіглюйте, діду! Тягніть.

Дід сміється.

— Я не фіглюю! Сиди в колодязі і пий воду, доки не загинеш. Я тебе тільки тоді витягну, коли побожишся, що будеш моїм слугою, а мене самого будеш величати принцем. Я буду наступником твого стрія! Якщо дев'ять разів не побожишся, під землею загинеш!

«Ну, тут біда!» — подумав хлопець.

Та кожен чоловік хоче жити. Коли хлопець увидів, що дід не жартує, що він справді хоче залишити його в колодязі, погодився. Дев'ять разів він присягнув на свою душу.

Дід витягнув принца з колодязя. Принц зняв з себе одержу, передав дідові. Віддав йому і свої документи. А в ті часи на документах не було фотокарточок. Сів собі дід на коня і їде верхи. Хлопець їде пішки, бо він уже слуга.

Подорожуючі прибули до одного міста. Тут принцеві купили військово-форму ординарця, діда голяр постриг, поголив, добре обмив. Одним словом, голяр вчинив з діда великого пана.

Купили дід з принцем собі ще одного коня і подорожують далі. Довго вони знаходилися в дорозі, поки нарешті прибули до стрія, який жив коло Вогняного моря. Одного разу вони вже заблудили в горах і лісах. Та хлопець мав при собі карту. При її допомозі дорогу знайшов. Дід тільки наказував, бо не знав ні читати, ні писати, «слуга» мусив підкорятися.

Нарешті мандрівники прибули до столичного міста, звідки старий цар правив своєю державою. На красних конях стали перед царськими воротами і відрепортували сторожі:

— Ми такі і такі... Вашого пресвітлого царя родина.

Сторож скоро побіг до палати, за царем.

Цар вийшов назустріч. Поздоровалися. «Слуга», як і належить, віддав честь, а «принц» щось собі під ніс муркнув.

Старий подумав:

«Що за неука-дурня посилає мені брат? У цього слуга мудріший. Саме слугі й належало б стати моїм наслідником. Але ще увидимо. Не треба поспішати...»

Повів цар молодих людей до своєї палати. Тут вже чекало їх велике багатство та роскоші, бо бездітний цар не шкодував грошей на дорожчінності. Сіли за прекрасний стіл, що був оздоблений скарбами. Почали

носити такі страви, такі напитки, яких тільки можна загадати. У діда аж очі блищать, слина набігає в роті. Набиває він до рота смаженини, калачів, аж давиться. Перевертає чарку за чаркою. А хлопець їсть собі так, як звук, як і годиться в гостях.

Стрий дивиться на гостей. Не подобається йому все це. Незадоволений він своїм племінником...

День за днем минав, тиждень за тижнем минав. Минав і місяць за місяцем. Правда, не так скоро, як пишеться, як говориться.

Минули літа, цар з царицею вже зовсім постаріли, повмирили. Державу перебрав у свої руки «принц»...

Одного разу новий цар дочувся, що там і там, десь у далеких краях, є прекрасна дівчина, така, що вже кращої на цілому світі нема. А називається вона Анна Престоянна. Любив би цар видіти дівчину, любив би він і оженитися на ній. Та як добути її? Покликав цар свого «слугу» і грізно каже:

— Я хочу видіти прекрасну Анну Престоянну. Коли її не приведеш, ти коротший головою.

— Та як я тобі приведу Анну Престоянну, коли про неї я ніколи не чував?

— Ніякого діла до цього не маю. Ти дістав наказ, виконуй його. А не виконаєш, станеш коротшим головою.

«Що чинити? — зажурився хлопець. — Або загину, або дізнаюся, де дівчина».

Рушив хлопець світом. Іде, іде і постійно звідає:

— Ви не знаєте про Анну Престоянну?

Ніхто про неї не знає, ніхто нічого сказати йому не може. Блукає він далі горами, лісами, полями. Проходив він пустинею і здалека увидів дим.

«Подивлюся, хто там живе. Може, дадуть їсти, напиться, бо вже ноги не служать».

Підходить ближче, все ближче. Аж ось і хата. Відчинив двері, видить: на печі сидить старенна баба, очі великі, як тарілі, нижня губа відвисла так, що на колінах тримається. Вклонився хлопець бабі:

— Доброго здоров'я, дорога мамко!

— Доброго здоров'я, шинку! — баба така стара була, що не вимовляла «сину», тільки «шину». — Велике діло принесло тебе шюди. По цій землі людська нога ще не ступала.

— Ой, бабко, правду кажете, велике діло.

Хлопець розповів всю свою історію бабі. А щоб розповісти її, часу треба було немало.

— Так і так, бабко! Дурний цар дочувся про Анну Престоянну і задумав взяти її за жінку. А мені наказав привести прекрасну дівчину. Коли не виконаю його наказу, здійме голову. Сам я про Анну Престоянну ніколи не чував. Може, ви про неї знаєте?

— Я, синку, знаю, знаю. Вона живе у Вогняному морі на самому дні. А Вогняне море велике — широке й глибоке. Тобі далеко і довго треба йти, щоб ти знайшов місце, де дівчина виходить з води на берег.

— Та тільки скажіть, я піду.

— Вона виходить на берег в полудень, грітися на сонці. Тоді співає прекрасних пісень, співає пісень народних. Та дівчину нелегко видіти, ще важче її піймати.

— Порадьте, як її піймати.

— Я тобі пораду дам. Вона виходить з моря гола, без одягу. Довкола живої душі нема. Бо місце неприступне. Та треба там покласти прекрасний стіл. Стіл прикриєш такою скатертю, крізь яку видно. На столі залишиш дівочу одягу, гарні топанки, такі, щоб були на одну ногу. Сам заховаєшся під столом і крізь скатерть будеш виглядати. Як дівчина вийде з моря, підійде до стола, почне одягатися й буде дивитися в дзеркало. Як тільки почне приміряти черевики, схопиш її. А коли її піймаєш, веди до Дурного царя.

— А хто мені дасть стіл, скатерть, дівочу одягу, топанки?

— Цар. Йому не важко дістати ці речі.

Хлопець подякував старій і повернувся до царя.

— Пресвітлий царю! Я приведу вам дівчину, але ви приготуйте прекрасний стіл, скатерть, красну дівочу одягу, дівочі топанки на одну ногу, дзеркало.

Цар все приготував. Хлопець поклав речі до корабля й переплив Вогняне море. На другому березі, де Анна Престоянна звикла вполудне вигріватися на сонці, співати, хлопець поклав стіл, прикрив скатертю, розстелив дівочий одяг. Тут же поставив черевики і дзеркало, а сам заховався під столом.

Крізь прозору скатертину хлопець дивився, як морська дівчина вийшла з води. Раптом вона втямила стіл. Налякалася й почала тікати. Потім обернулася і тільки увиділа, що ніхто за нею не женеться, зупинилася. Обережно пішла до столу. Та враз знову настрашилася і втекла. Це повторювалося не раз — дівчина тікала і поверталася. Накінець звикла до столу і наблизилася до нього. Несміливо простягнула рукою за одягом й почала приміряти. Подивилася в дзеркало й побачила в ньому чарівне зображення. Це їй сподобалося, вона забулася і заспокоїлася. Втішним видалося все для неї. Нарешті дівчина почала приміряти й черевики. Пробує один, пробує другий. Черевики не пасують. Та їй дуже хотілося взутися. Бо як, коли одяг прекрасний, а ноги босі? В ту хвилину, коли дівчина приміряла черевики, з-під стола тихо вискочив хлопець і схопив дівчину.

Заплакала, заридала дівчина:

— Знаю я, добре знаю, куди мене поведеш. Ти мене ведеш до Дурного царя. Немало біди тобі прийдеться зазнати. Та коли будеш хитрий, я стану твоєю. А Дурного царя і видіти не хочу.

Зв'язав хлопець Анну Престоянну і поніс на корабель. Переплив Вогняне море й передав дівчину Дурному цареві. Дурний цар аж рота відкрив та від подиву забув заперти. Такої краси на світі ще не видів.

І наказав Дурний цар весілля готувати.

Анна Престоянна весілля відкладає з дня на день.

— Для чого спішити? Часу вистачить! Ще не все для свальби готове.

У природі сталося чудо. Відколи принц Анну Престоянну привів до Дурного царя, Сонце зарані-рано почало сходити дуже черлене.

— Ба, що сталося? Чому Сонце таке черлене сходить? — дивувалися люди, і ніхто не знав причини чуда.

Дурний цар знову заявив:

— Будемо свальбу чинити!

Анна Престоянна промовила:

— Тоді посвальбуємо, коли дізнаєшся, чому Сонечко сходить черлене?

— Та хто піде до Сонця й дізнається, чому воно являється таким?

— Той, хто мене сюди привів. Він може добратися до Сонця, позв'язати його.

Цар покликав «слугу»:

— Мусиш довідатися, чому Сонце ранком черлене! А коли ні — ти коротши головою.

Хлопець зібрався і рушив світом. Журиться він, як добутися до Сонця.

Йде, йде, йде пустинями, горами, полями, хашами. Через ріки перебирається вброд і вплав, сушею іде пішки. Одного разу опинився він під двома такими високими скелями, що сягали самого неба. Скелі непрестанно б'ються одна об одну. Аж іскри летять за самі хмари.

Став хлопець і чекає. А чи перестануть вони битися?

Саме опівдні скелі на малий час затихли й промовили людським голосом:

— Куди йдеш, хлопче? Ми тут ніколи не виділи земного чоловіка.

— Дурний цар наказав довідатися, чому Сонце сходить черлене.

— Коли увидиш Сонце, запитай його і від нас про те, доки ми будемо битися.

— Та як спитати, коли я не можу крізь вас пройти?

— Ми припинимо бійку і тебе пропустимо.

І справді, скелі затихли, а хлопець мигом між ними проскочив. Нелегко вдалося, бо каміння було багато покришеного.

Гори ледве витримали, щоб знову не стати до бійки, поки хлопець проходив.

Іде хлопець, далі йде. Натрапив він на широченну ріку. Вода в ріці глибока, тиха, чиста і смачна. Та риби у воді нема. І питає ріка хлопця:

— Куди дорожиш, хлопче? Тут ніхто з земних людей не бував! А як ти перебрався крізь гори?

— Мене гори пустили, бо я хочу знати, чому Сонце ранком сходить черлене. А скелі хотіли б довідатися, чи довго їм битися. Я пообіцяв, що і про них позвідаю Сонечко.

— Ну, коли ти йдеш довідатися, чому вранці Сонце черлене, чому гори б'ються, спитай і про мене: чого в моїх водах немає риби, хоч я широка, глибока, а моя вода здорова і чиста?

— Та як довідатися, коли я не можу тебе переплисти?

— Я перед тобою розступлюся, ти підеш сушею. Доки не перейдеш на другий берег, води будуть розділені.

І ріка розступилася. А тільки хлопець перейшов по дну, як вона знову потекла.

Іде хлопець далі. Іде собі, йде. Та не так скоро йде, як нам говориться, бо дорога довга, далека.

Зустрів хлопець іншу ріку. Сидить на березі перевізник — такий старий дід, що мохом поріс, як пеня.

— Куди держиш путь, хлопче? Як ти тут з'явився з того боку? Як ти пробрався крізь скелі, через широченну річку, коли сюди ніхто не проходив?

— Так і так. Я ськаю Сонце, бо хочу знати, чому воно сходить черлене. Скелі мене пропустили, бо я пообіцяв довідатися, чи довго їм битися. Ріка мені розступилася, бо я пообіцяв довідатися, чого в ній немає риби...

Перевізник просить:

— Позвідай і про мене, чи довго я маю ще човна водити. Вже навнувало мені.

— Я питаю. Та як мені на другий берег добути? По дорозі гроші вже потратив, не маю чим заплатити вам за перевіз.

— Я тебе перевезу і без грошей, тільки не забудь про мене.

— Не забуду, дідусю, не забуду!

І дід переправив хлопця на другий берег.

Іде хлопець далі, йде, йде. Прийшов до третьої ріки, а тут стоїть млин. У млині меле престарий дід. Та стільки на ньому вже муки, що діда не видно. Дідове тіло поросло ще й мохом, а мука і на мох нападала. Ріка, на якій стояв млин, була не така вже й велика, не така й широка. Міг хлопець її перейти і вплав і вброд. Та був він дуже голоден. Зайшов до млина в надії, що попросить їсти. Тільки став на порозі, як мельник його питає:

— Куди держиш путь, хлопче? Ти мусиш бути з далекого краю, бо сюди ніхто не приходить. Як ти перебрався через гори, через ріки?

— Так і так... Я хочу знати, чому Сонце сходить черлене.

— Коли так, позвідай Сонечко і про мене: доки я маю у цьому млині молоти?

— Позвідаю, тільки дайте мені їсти, бо я дуже голоден.

Мельник мав досить муки й годував кози. Скоро зварив токану, налив миску молока. Наситився хлопець і рушив далі.

Йде, йде, йде горами, полями, лісами, такими густими хашами, що й розповісти не можна, бо то були ліси прадавні, первовічні.

Лісом піднімається на високу гору. З гори увидів далеку хатину. В хатині жила стара баба. Прийшов до неї і поклонився:

— Добрий день, мамко!

— Доброго здоров'я, синку! Куди держиш путь?

— Так і так... Дурний цар наказав мені дізнатися, чому Сонце сходить черлене.

Була година після полудня. Каже бабка:

— Сонце тут... Коли воно зайде, приїде сюди відпочити на ніч. Ти можеш з ним поговорити... Ранком Сонечко молоде, сильне. Коли б ти з ним вранці стрітвся, воно б тебе спалило. Увечері Сонце вже не має тої сили, бо старіє...

Баба приготувала вечерю.

— Ти, навірно, зголоднів! Сідай, перекуси!

Хлопець наївся, відпочив. Понад вечір Сонце вернулося з великого денного переходу до свого домівства і крізь оболонку ввійшло до хати. І тут воно одразу відчуло земного чоловіка, бо Сонце ходить світом, впізнає всі нації, знає всіх людей, ще й звірину та птицю...

— Тут людським духом пахне.

Бабка сказала:

— У нас далекий гість.

І хлопець став перед Сонцем.

— Та в якім ділі ти сюди заплив?

— Я мушу знати, чому ти вранці сходиш черленим?

— Коли я рушаю з дому, випливаю на схід. Мені перестають дорогу змії. Я з ними держу війну. З пащ зміїв вогнем сапає — ним мене вони й розпечуть. Тому я вранці черлене. Знайшовся чоловік, що імів Анну Престоянну. А вона жила на дні Вогняного моря. Анна просила милости, тому змії не мали моці зі мною зустрічатися. Доки Анна Престоянна жила в морі, доки просила, я не сходило черленим. Відколи вона не просить, я схожу черленим...

Не говорить хлопець Сонцю, що він зловив Анну Престоянну. Та думає собі, що скоїв шкідливу, препогану справу.

І питає хлопець далі:

— Там і там я стрічав старого, дуже старого мельника. Йому навнувало молоти. Доки він буде в млині?

— Той мельник забив справедливого, чесного чоловіка. Тому він і покараний, тому і залишиться в млині аж до страшного суду.

— На одній ріці я зустрів діда-перевізника. Доки він буде перевозити? Дідові дуже навнувало.

— Доти, доки не передасть весло такому, як ти. Та скажи йому це тоді, коли вже тебе перевезе на другий берег, як будеш далеко від води. Бо коли ні, він заб'є тебе.

— Там і там є ще одна велика, широка, глибока ріка з водою чистою і здоровою. Та риби в ріці нема. Чому в чистій воді риби нема?

— Як перейдеш ріку, здалека гукнеш: «У тобі тоді буде риба, коли потопиш такого, як я...»

— А чому там і там дві страшні скелі непрестанно б'ються? Тільки в полудень на одну годину перестають битися... Доки вони будуть битися?

— Гори будуть битися доти, доки не вб'ють такого, як ти... Та відповідь їм даш тоді, коли відійдеш далеко. Бо вони почнуть так битися, що каміння буде літати високо і далеко — можеш загинути.

Хлопець закінчив свою бесіду з Сонцем. Настала ніч. Переночував, а ранком рушив до Дурного царя. Не так скоро ішов, як ми говоримо, бо то було дуже далеко.

Йде, йде, йде. Прийшов до млина. Здалека до нього гукає мельник:

— Ти запитав?

— Запитав.

— Що тобі казало Сонце?

— Відповідь, тільки дай поїсти, бо я голоден.

Мельник наварив токану, дістав бринзу. Хлопець поїв, напився свіжої води і каже:

— Ти забив справедливого, чесного чоловіка. За це тобі суджено моти вічно...

Зажурився мельник, з жалю і серця пустив всю воду на колесо. А вода тим колесом так обернула, що ледве млина не рознесло.

Подякував хлопець за гостину, відклонився і дорожить далі.

Прийшов до перевізника, а той здалека гукає:

— Ти звідав?

— Звідав!

— Що сказало Сонце?

— Спершу перевези!

Сіли вони до човна і плывуть на другий берег. Тільки допливли, хлопець вискочив і спішить далі.

— Ти забув сказати!

— Скажу, скажу! Тільки мушу пригадати слова Сонця... Уже згадав. Доти будеш водити човна, доки не передаш весло такому, як я! — відповів і ноги на плечі. А перевізник штовхнув човном так, що той вилетів на берег, понісся землею — ледь не догнав хлопця.

Хлопець йде далі, все далі. Враз він опинився перед великою рікою. А ріка тільки увиділа його, як відразу й питає:

— Ти звідав?

— Звідав!

— Що сказало Сонце?

— Скажу, коли пустиш на другий берег.

Вода розступилася, хлопець пішов дном. Та не зупиняється й на одну хвилину, бо знає, що треба поспішати. А ріка сердито гукає:

— Кажи! Чого мовчиш?

— Скажу, скажу! Тільки згадаю, що Сонце відповіло...

Коли був далеко, повернувся й каже:

— До того часу в тобі риби не буде, доки не потопиш такого, як я.

Коли це ріка почула, закрутилася, забулькотіла й погналася за хлопцем. А той ноги під себе і довтеку. Ледве втік, бо вода вже ловила його за ноги.

Виморився хлопець тікаючи. Ліг на траву відпочити. Коли віддихався, дався далі в дорогу. Йде, йде, йде днями, ночами. Опинився під саними скелями. А ті вже здаля бачать його і гукають:

— Ти звідав?

— Звідав!

— Що сказало Сонце?

— Відповім, тільки замовчіть. Пустіть мене, а за той час я пригадаю, що сказало Сонце, бо все діялося давно. Я вже забув.

Скелі помовкли. Хлопець між ними біжить, спотикається, падає, об каміння б'ється. Коли був геть-геть далеко, гукнув:

— До того часу будете битися, поки не заб'єте такого, як я.

Як тільки гори це почули, кинулися до страшно́ї бійки. Каміння полетіло під саме небо, на всі сторони світу. Брили покотилися і за хлопцем. Та мав він щастя, що не забило його.

Хлопець рушив далі. Зупинився він на самому дворі Дурного царя. Вийшла назустріч до нього Анна Престоянна.

— Чи знайшов ти Сонце? Чи довідався ти, чому воно вранці сходить черлене?

— Знайшов і довідався. Доки ти жила на дні Вогняного моря і просила, щоб змії не перепиняли вранці дорогу Сонцю, воно не сходило черленим. А відколи тебе нема у Вогняному морі, змії сапають на Сонце вогнем — борються з ним. Тому воно сходить черленим.

— Видиш, що ти вчинив? Я тобі говорила, що мене понесеш до Дурного царя, а сам гіркого лиха і біди зазнаєш. Та це тільки початок. Найгірші муки ще попереду!

І дійсно, хлопець зазнав ще немало лиха.

Дурному цареві не терпиться, кричить він на прекрасну дівчину:

— Чинім свальбу!

— Це мало почекай. Тобі здається, що мене сюди привезли голу — тільки в тому одязі, який ти приготував. Люди думають, що я не маю нічого. А на дні Вогняного моря у мене є величезне багатство.

— А хто твій маєток з моря добуде?

— Той, хто мене сюди привів.

Дурний цар розлютився і велів покликати «слугу»:

— У Анни Престоянни на дні Вогняного моря є великий маєток. Ти мусиш його добути! Коли не добудеш — ти коротший головою!

— Який маєток?

— Вона знає!

Хлопець питає:

— Які у тебе багатства у Вогняному морі?

— П'ять тисяч златогривих коней.

— А як їх з моря дістати?

— Не знаю. Я не знала і того, що ти мене можеш обдурити...

Цар висварився на «слугу»:

— Довго не мудруй! Збирайся в дорогу! Час свальбу чинити, я далі не можу терпіти.

Та що чинити? Знову треба іти світом. Хлопець порадився знову йти до баби.

На цей раз він уже менше блукав, бо дорогу знав. Та не одну ніч, не один день, не один тиждень пробув у мандрах. Нарешті добрався до баби і чемно вклонився:

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, шинку! Ти знову вернувся до мене?

— Так і так! Дурний цар наказав привезти з Вогняного моря багатство Анни Престоянни. У неї п'ять тисяч златогривих коней.

— Ну, хлопче, тут я тобі поради не дам. Бо до цього я мала. Є ще одна баба, в дев'ятій державі, в Студеній скелі. Вона могла би тобі по-могти, коли б хотіла.

Показала баба хлопцеві дорогу до тої баби, і попрощалися вони. Хлопець довго ходив, блукав лісами, полями, ґрунями по непрохідних місцях. Накінець він натрапив Студену скелю.

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, синку! Куди держиш путь?

— Так і так... Дурний цар наказав добути з Вогняного моря маєток Анни Престоянни. Як це вчинити?

— Я тобі, синку, дам раду. Я вже стара і всього виділа на світі. Подарую тобі коня-віщуна, а ти його слухай.

І повела хлопця до стайні, показала йому коня.

— Цей кінь знає, що буде. Слухай його і роби так, як він буде казати.

Хлопець подякував, осідлав коня.

— Куди тебе нести?

— До Вогняного моря за златогривим жеребцем Анни Престоянни.

— Спершу треба попросити Дурного царя, щоб дав мене підкувати.

На підковах мусять бути гаки метром довжиною, підкови мають бути кожна по сто кілограмів. Мене треба обвити клоччям і обтягнути міцною

шкірою з буйвола... Сім разів мене треба обвити шкірою й обшити. Коли це буде зроблено, рушимо в дорогу.

Кінь приніс хлопця до Дурного царя. Цар наказав підкувати коня, обкласти клоччям і обшити буйволячою шкірою.

Коли все було готове, кінь-віщун промовив:

— Сідай мене, сідай на мене, понесу тебе до Вогняного моря. Коло моря викопаєш глибоку яму, щоб було куди заховатися.

Кінь полетів стрілою до берега Вогняного моря. Тут було викопано глибоку і широку яму. Заховалися кінь і хлопець так, що сліду не видно.

Кінь став на задні ноги, заржав, аж земля задрижала. З Вогняного моря вилетів златогривий жеребець. Через п'ять хвилин жеребець облетів цілий світ. А летів він швидше, як Юрій Гагарін на ракеті. Та жеребець нікого не увидів і кинувся знову до моря...

А кінь-віщун вдруге вискочив з ями. Заржав так, що земля здригнулася.

Златогривий жеребець вилетів з моря і протягом п'яти хвилин світ облетів двічі. Свого ворога не увидів, тому кинув собою знову до моря.

Кінь-віщун не дав відпочити златогривому жеребцеві, бо заржав втретє. Втретє вилетів з Вогняного моря златогривий жеребець. За п'ять хвилин тричі облетів цілий світ. Та так і не втямив він, хто на нього гукав. Під воду вернувся змучений.

Кінь-віщун не дав йому спокою і на секунду, бо знову заржав так, що земля здригнулася. А тепер кінь не ховався, бо чекав златогривого жеребця. Той вилетів з моря, увидів свого суперника й кинувся громом до нього. Почали вони битися... Жеребець був не кований, бив задніми копитами по товстій буйволячій шкірі, рвав її на шматки — тільки клоччя розліталось. Та кінь-віщун залізними гаками і залізними підковами рвав прекрасне тіло жеребця так, що кусні летіли...

Так довго билися, доки сім буйволячих шкір не порвалося. А на златогривому жеребці вже нема здорового місця. Виморився, перестав бити копитами і промовив:

— Я піддаюся!

— Заржи, щоб всі твої златогриві кобили вийшли з Вогняного моря!

Жеребець заржав. Як почали вилітати прекрасні златогриві кобили з моря — ціле поле встелили. Тільки блищать на сонці.

Кінь-віщун покликав хлопця. Хлопець скочив у сідло і полетів до Дурного царя. А жеребець і морські златогриві коні за ними. І стільки коней налетіло до царського двору, що заповнили цілу вулицю — не вміщалися довкола палацу. Любо глянути на це незвичайне видовище.

Дурний цар радіє і просить Анну Престоянну:

— Ну, тепер уже свальбуймо!

— Чекай ще. Ще не весь мій маєток тут! У морі залишилися златоторгі бики і корови. Їх треба теж пригнати сюди.

— А хто їх прижене?

— Прижене той, хто пригнав златогривих коней, хто сюди привів мене...

Цар дуже сердитий. Та покликав він «слугу».

— Мусиш пригнати з Вогняного моря златорогих корів і биків. Коли ні — ти коротший головою!

Коня-віщуна знову обклали клоччям. Знову обшили шкірами, знову осідлав його хлопець, знову полетів до Вогняного моря.

Кінь-віщун став на березі, заржав так, що земля здригнулася. Вибіг з моря великий златорогий бик. Почали битися. Бик рогатий рве буйволячу шкіру, розкидає клоччям на всі боки. Кінь залізними гаками і підковами шарпає прекрасне тіло златорогого бика так, що кусні м'яса відлітають. Скоро бик виморився і піддався:

— Я тобі піддаюся!

— Клич свою череду.

Бик так зарикав, що з дерева листя впало. І почали роїтися з моря златорогі корови, златорогі телиці — ціле поле встелили.

Сів хлопець на коня, і вони понеслися до Дурного царя. А за хлопцем і конем отара златорогої худоби. Худоба не вмістилася на царському дворі, по царських хлівах, бо заповнила ще й вулицю.

Дурний цар радіє, просить-молить Анну Престоянну:

— Чинім свальбу!

— Ще тут не все моє майно! У Вогняному морі залишилися мої златорунні вівці і барани. Їх треба теж пригнати.

— Та хто їх прижене?

— Той, хто мене сюди привів, хто моїх златогривих коней і златорогих корів пригнав.

Сердитий цар — аж в зуби ріже. Та покликав «слугу»:

— Мусиш пригнати з Вогняного моря златорунних овець і баранів Анни Престоянни. Коли ні — ти коротший головою.

Хлопець осідлав свого вірного коня-віщуна. Полетіли до Вогняного моря. Кінь-віщун заржав так, що земля здригнулася. В ту хвилину вискочив з моря баран з десятьма золотими рогами. І почали вони битися. Та баран швидко знеміг і промовив:

— Я тобі піддаюся!

— Клич свою отару!

Баран голосно заревів. З моря почали роїтися златорунні вівці і барани. Було їх стільки, що коли отару пригнали до Дурного царя, худібка заповнила усі хліви, усі двори, вулиці і поля.

Радіє цар прекрасній худобі. Та все тільки про одне дбає:

— Свальбуймо вже!

— Чекай ще мало. Чи ти знаєш, скільки худоба дасть молока? Треба її подоїти. Але вчинити треба так, щоб водночас доїлися і кобили, і корови, і вівці.

— А хто може так вчинити?

— Той, хто мене привів сюди, хто пригнав златогривих коней, златорогих корів, златорунних овець і баранів.

Дурний цар дав покликати «слугу».

— Одночасно мусиш подоїти кобил, корів і овець. Коли ні — ти коротший головою.

— Порадьте, як це вчинити?

— Діло не моє!

Зажурився хлопець, пішов сумний до свого коня.

— Чому ти журишся?

— Дурний цар наказав подоїти усіх кобил, корів, овець.

— Не журися! Проси від царя величезну бочку!

Прикотили величезну бочку.

— Я піду, — говорить кінь, — між худобу і вчиню так, що кобили, корови, вівці самі пустять молоко до бочки. Бо ті корови, кобили і вівці такі злі, що чоловіка і близько не підпускають.

Кінь ходив між худобою і щось шептав. А худоба підходила до бочки і сама пускала молоко. Бочка наповнилася до самого верху.

Радий цар, що багато надоєно — пригодиться для весілля!

— Тепер уже можемо свальбувати!

— Ой, ще ні! Той, хто мене сюди привів, мусить купатися у тому молоці.

А молоко так кипить, як на вогні...

Дурний цар дав покликати «слугу».

— Коли ти привів Анну Престоянну, пригнав златогривих коней, златорогих корів, златорунних овець і баранів, подоїв їх, тепер мусиш купатися в їх молоці.

— Як купатися у кип'ятку?

— Діло не моє! Якщо не купуєшся — ти коротший головою.

Хлопець зажурився й пішов до стайні радитися з своїм конем.

— Чого журишся?

— А як не журитися, коли цар наказав скупатися у кип'ячому молоці?

— Не журися. Я стану коло молока і весь вогонь вдихну до себе. А ти сміло скачи до молока.

Так і було. Коли Дурний цар, Анна Престоянна зібралися глянути, як «слуга» буде купатися у кип'ятку, кінь-віщун наблизився до молока, вдихнув до себе вогонь. Хлопець пірнув до молока, викупався і вийшов звідти таким красним, що кращого на світі більше не було.

Позавидував Дурний цар.

— Видиш, — говорить Анна Престоянна женихові, — твій «слуга» скупався в молоці і став красним легінем. Я хочу, щоб таким і ти був.

Дурний цар мигом роздягнувся і приступився до молока. Кінь-віщун відступився, а молоко знову закипіло.

Цар скочив до купелі і... зварився. Тільки кості спили на поверхні. Анна Престоянна сказала:

— Тепер ти вільний. Я твоя, а ти — мій. Тепер ми поженимося.

Подали батькові телеграму, подали телеграму і рідним, щоб збиралися на весілля. Запросили багато гостей, весь народ. Покликали туди і мене, Михайла Михайловича Галицю, з села Дулова, на Тячівщині. Кухарки наготували стільки страв, що столи гнулися і ломилися. А пиво, вино, горілка текли ріками.

Гості їли, пили, співали, веселилися. А коли сп'яніли, почали сваятися й битися. Я настрашився і давай тікати з палати. Але царський двір був обведений горожами високими, а перескочити ті плоті було неможливо. Я тоді до воріт, а на воротах вартові. Я втямив купу клоччя і заховався до неї. Сиджу і думаю: «Тут уже мене не знайде ніхто». Я нагрівся й заснув. Тим часом весілля закінчилося, і на честь молодих почали бити з гармат. А в ті часи гармати заправляли клоччям. Вояки вхопили цілу купу разом зі мною, зарядили цівку і вистрелили.

Проснувся я тоді, коли летів через гори, через моря, через ліси. А летів я так, як Юрій Гагарін.

Приземлився я дома, в рідному селі Дулові, де живу і донині.

ЦАР ДИКОГО ЛІСУ

Жив де не жив багатий граф. Мав він немало різного маєтку, а найбільше мав лісу. Лісів мав стільки, що не знав їм ні краю, ні кінця.

Графські ліси сторожили гайники. Одного разу один гайник, блукаючи в лісі, вийшов на полянку й сів собі відпочити. Дивиться ураз, а з хаші вибрався Дикий чоловік. Тільки втямив гайника, напудився і під кліпом ока зник. Гайник дуже хотів знати, що то за дикар. Коли дістав від графа платню, каже йому:

— Там і там я видів Дикого чоловіка. Я відпочивав на поляні, а він вибіг з гушавини. Тільки помітив мене, як тут же зник.

Очі графа засвітилися, коли це почув.

— Мусиш Дикого чоловіка піймати. Коли ні — ти коротший головою.

Засмутився, зажурився гайник:

— Вельможний пане! Як мені піймати дикаря, коли він біжить, як олень, — не встигну руку підняти, а його вже нема...

— Знати нічого не хочу! Ти мусиш піймати Дикого чоловіка, і все! А коли ні — злою смертю помреш!

Гайник повертався додому зажурений. Він навіть пошкодував того, що сказав графові. «Чому я нагадав про Дикого чоловіка?» — сварив себе.

Дома гайник розповів про все жінці. Заплакала жінка, руки заламила від жалю.

— Що чинити? Що чинити? — примовляла вона в сльозах.

Після двох днів гайник знову зустрів графа й почав просити, щоб його відпустив:

— Великоможний пане! Ви мені завдали великого клопоту і поставили переді мною складну задачу. Я мушу зараз іти по світу, щоб від мудрих людей дістати пораду. Ви знаєте, що я живу з служби у вашому лісі. У мене жона, діти. А хто їх буде годувати, коли я заберуся світом? Я прошу вас: не дайте погинути моїй родині з голоду, доки не буде мене дома.

Граф дав згоду.

— Можеш собі спокійно іти... Я не забуду твоїх дітей, не забуду і твоєї жінки. А як тільки приведеш до мене Дикого чоловіка, дам тобі велику нагороду.

Гайник заспокоївся і каже своїй жінці:

— Граф погодився платити моїй родині гроші, доки я не повернуся. Приготуй мені на дорогу їсти, бо я йду далеко.

Жінка їжу приготувала, гайник в дорогу рушив. Іде він з села до села, з міста до міста, з держави в державу. І шукає він такого радника, котрий дав би йому мудрості, як піймати Дикого чоловіка. А одного разу гайник забрів до густого лісу і блукав цілий день по бездоріжжях. Тут, у лісі, його й ніч застала. «Що чинити? Де переночувати?» — думає він. Вибрався на високе дерево, оглядається у всі сторони. Зрадив ураз, побачивши дим.

— Ось там куриться. Піду туди. Де є дим, там має хтось бути. Бодай переночую. А може, і їсти дадуть.

Зліз з дерева на землю і поспівив до місця, де курилося. Між деревами знайшов малу хатину. Отворив двері і чемно вклонився старенькій жінці. А бабуля була така стара, що голова її вже падала на коліна.

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, синку! Велике діло тебе сюди привело, бо місце у нас незахідне, тут люди не бувають.

— Немале діло, мамко... Я — гайник, служу в одного графа. Раз у лісі на полянці я увидів Дикого чоловіка. А він тільки помітив мене, як під кліпом ока зник. На другий день я графові розповів про нього. Граф дуже зацікавився тим чоловіком і наказав будь-що піймати його. Коли не

піймаю — мені страшна смерть. Тому я пішов світом, щоб десь знайти пораду. Дуже вас прошу, любя мамко, порадьте, коли знаєте. Живете ви на землі немало, хашу знаєте добре, може, вам траплялося видіти Дикого чоловіка...

Бабка пошкодувала гайника:

— Ти, синку, у великій біді. Щось тут треба робити. Та спершу сідай до столу, повечеряй. Ти, навірно, зголоднів.

Баба поклала на стіл страву. Гайник повечеряв. Після вечері баба гайникові каже:

— Я тобі, сину, пораду дам. Як повернешся до свого краю, попроси від графа красного стола, красну скатертину, всілякої страви і всілякого напиту — паленок, вин, пива. Це все поклади на віз і повези до лісу на ту полянку, де ти зустрів Дикого чоловіка. Стіл поклади на траву, прикрий скатертю, яка сягне до самої землі. На стіл постав їсти й пити. Та не забудь взяти з собою і міцного мотуза. Бо коли Дикий чоловік наїсться, нап'ється й засне, тим мотузом зв'яжеш його і привезеш до графа.

Гайник вислухав пораду уважно. Переночував, а вранці встав, подякував бабці за гостинність і рушив додому.

Прямо з дороги повернув до графа:

— Так і так, ясновельможний пане! Беруся привести до вас Дикого чоловіка в тому разі, коли приготуєте для мене: красного стола, скатерть, страви і всіляких напоїв. Дайте мені і міцного мотуза. Потрібен також віз, щоб було на чому все повезти до лісу.

— То мале діло! Я тобі дам усе, що просиш.

Граф приготував те, що гайник просив. Гайник поклав на воза, погнав коней до полянки. Знайшов зручне місце для того, щоб поставити стіл. Накрив стола скатертиною, наклав їжі й напоїв. Коня з возом повів далеко в корчі, сам повернувся, заліз під стіл і з-за скатертини дивиться.

Не скоро, та все-таки вийшов Дикий чоловік на полянку. Тільки побачив стола, як втік. Та гайник терпеливо сидів собі під столом і чекав. Через невеликий час Дикий чоловік знову з'явився на поляні. Крадучись, мало-помалу все до столу та до столу наближається. Зненацька знову з'явився й ноги під себе. Багато разів виходив з лісу, наближався до столу й тікав.

А далі осмілився, приступився до страви, до напоїв. Такого він ніколи ще не видав. З страхом взяв страву й почав їсти. А їжа йому дуже полюбилася. Попробував з іншої. Посмакував і цю. А потім взявся за пляшку з вином. Прийшло до смаку й вино. Випив раз, випив удруге. Не забув і про пляшку з горілкою. Посмакував горілку.

Напій вдарив Дикому чоловікові в голову. Чоловік повеселів, осмілів й захотів ще випити. Так випив він кілька склянок, поки зовсім не сп'янів. П'яний почав співати. Співає, співає, п'є далі. Вже нікого не боїться, нікого не соромиться, хоч ледве тримається на ногах. Ще й підскакувати пробує, ніби музики грають. П'яний падає на землю, а пляшки з рук не

випускає. Розливав напій до того часу, що повалився на землю і твердо заснув. Гайник виліз з-під стола, мотузом міцно пов'язав Дикого чоловіка. Той нічого не чув і тоді, коли гайник його поклав на воза й віз до графа.

Коли прочунявся, почав собою кидати, вириватися. Та даремно. Звільнитися не міг, бо руки й ноги були пов'язані.

Граф приготував для Дикого чоловіка невелику хату. На стінах довкола поставив дзеркала, щоб той себе видів. Мучився, мучився неборак, кидав собою сарака, бо був у кожному дзеркалі. Довго, дуже довго не міг звикнути до хати з дзеркалами.

Граф задумав показати піймане чудо панам не лише своєї держави, але й сусідньої. Написав усім, що в нього є такий і такий «звір», що подібного ніхто ніде ніколи не видів. І покликав граф панство до себе в гості. Зібралися королі, міністри, з'їхалися генерали, бо кому не хотілося увидіти диво? Граф поклав на столи таку багату гостину, яка звикла бувати тільки у вельможних царів. Їли, пили, веселилися, а музика їм грала.

А графський син — трирічний хлопчина — захворів і дуже жалісно плакав. Не можна було його ні розвеселити, ні забавити. І батько, і мати, ще й слуги мають клопіт з ним. Графиня носила при собі на поясі багато ключів від хат, палат і комор. Щоб якось втішити хвору дитину, взяла ключі і почала ними подзвонювати. Хлопчик задивився і перестав плакати. Мати зраділа і подала синові ключі.

— Слава богу, що перестав плакати. Найпограється ключами! — промовила.

Залишила графиня хлопця одного, а сама пішла до гостей.

Хлопець зліз з постелі, непомітно вибрався з кімнати. На дворі став перед будиночком, де жив Дикий чоловік. Почав хлопець приміряти ключі до дверей. Один ключ, на нещастя, потрапив до дірки, хлопець ним крутнув, двері відчинилися. Дикий чоловік скочив через дитину на двір і втік так, що тільки вихор за ним подув. Хлопець налякався, побіг до своєї кімнати, забрався до свого ліжка, а ключами кинув на землю.

Панство погостилося, повеселилося, а потім піднялося з-за столів, бо вже час глянути і на чудо.

Вся громада панства рушила юрмою до будиночка, де був Дикий чоловік.

Граф з гонором відчинив двері. Дивиться, а в будинку нікого нема. Заганьбився й розізлився, бо одні пани над ним сміються, інші мовчать, а треті у вічі кажуть:

— Ти нас обдурив!

Між гостями неприємна бесіда, бо шум пішов по натовпу, бо почулося вже й кепкування над графом.

Граф питає:

— Хто випустив дикаря?

Жінка графа була щира і призналася, що ключі передала хлопчикові для забави.

Привели хлопчика:

— Ти відімкнув двері?

— Я.

— А що ти видів за дверима?

— Великий чоловік скочив над моїми плечима і втік.

Почали пани хлопця судити. Одні кажуть: «Треба його стратити».

— А як дитину стратити? — протестують інші.

— А що з ним вчинити?

Один старий пан дав таку пораду:

— Дитину судити до смерті не можна. Якщо хочете його покарати, спровадьте його світом так, щоб ніколи не вернувся до свого домівства. Та нехай з ним піде і вояк. На дорогу дайте таке письмо, щоб хлопець в чужих банках міг діставати грошей у такій кількості, яка йому потрібна.

Граф послухав старого порадника. Найняв синові вояка, приготував у дорогу — дав їсти, пити, грошей. Так хлопчик з товаришем подався у світ.

Ідуть, куди їх тільки очі ведуть. З села до села, з міста до міста, з країни до країни. Доти блукали, що потрапили до столиці, в якій бував цар. Воякові докучило волочитися по світу. Він і попросив царя:

— Візьміть мене на службу.

— Добре! Я тебе візьму, бо мені слуга потрібен. Саме вчора від мене пішов садівник. Коли розумієшся на цьому ділі, ставай на його місце.

— Я розуміюся і в саду буду працювати охоче. Але я не один, зі мною маленький хлопчик.

— Нехай і він залишається.

Цар мав таку дочку, як той хлопець. «Нехай собі двоє граються, — подумав цар, — веселіше їм буде».

Хлопчика одягли, бо в дорозі обірвався, діти собі граються, бігають по дворові, по саду.

Вояк робив своє, спершу не дивився на дітей. А потім позавидував хлопцеві, якого любила не тільки дочка царська, але любили і її родичі. Похмурився вояк, мовчить, зненавидів хлопця.

Літа минали. Діти росли. Прийшов час записати малих до школи. Записали їх. Діти ходять весело, вчаться добре.

І цар, і цариця настільки полюбили хлопця, що прийняли його за свого. Так з ним поводяться, як з власною дитиною. А вояк ще дужче заздрить. Сердитися і весь час думає, як би звести хлопчика з білого світу. Та й додумався вояк до такого: «Скажу цареві, що хлопець знає про златокрилу качку, яка несе золоті яйця, може висидіти златокрилих качат».

Коли одного разу цар гуляв по саду, прихвалив вояка за порядок, той і каже:

— Пресвітлий царю! Ваш сад був би ще кращим, коли б у ньому літали та й вили гнізда златокрилі качки!

— А звідки взяти таких?

— Не знаю, але наш Іванко малий добре знає.

Цар здивувався і дав покликати хлопчика:

— Іванку, я чув, що ти знаєш про златокрилих качок, які несуть золоті яйця?

— Я не знаю.

— Знаєш, тільки не хочеш сказати! — каже вояк. — Ти мені хвалився.

Цар вже дуже хотів мати чарівну птицю, тому легко повірив садівнику й сердито гукнув до хлопця:

— Ти знаєш! І мусиш добути златокрилу качку! А коли її не добуєш, ти коротший головою.

Та що тепер чинити? Царського наказу міняти не можна. Цариця й дочка пошкoduвали хлопця, а відпустити його у світ мусили.

Йде Іванко, йде горами, лісами, полями з села до села, з міста до міста. Заплив у високі верховини. Дороги тут ніякої. Загубився, плачучи блукає по хащі. Уже й зголоднів. Де видить ягідки, малину — збирає і їсть, щоб не загинути. Якось сів собі під деревом відпочити. До нього приступився невідомий чоловік.

— Чого ти, хлопчику, журишся?

— А що з того, коли я вам скажу? Ви мені і так не допоможете.

— А коли допоможу?

— Так і так... Цар наказав мені принести златокрилу качку. А я про неї і не чував.

— Ходи зі мною, то мале діло! Я тобі допоможу.

Взяв чоловік хлопця за руку, повів за собою, каже:

— Я тобі знайду златокрилу качку, що несе золоті яйця.

Привів чоловік хлопця до своєї хати, що стояла в густій хащі, передав трьом дочкам.

— Спершу нагодує хлопчика, бо він голоден. Доки я повернуся, навчить його співанки. Та такої, щоб її мусили співати й ті, котрі слухають.

— Добре, няньку! Все зробимо.

Чоловік рушив до Дикого моря, де водиться всіляка звірина. Довкола моря росте висока-превисока трава — комиш. А в комишах всіляка птиця, якої тільки загадати можна.

Чоловік прийшов до Дикого моря, роздягнувся, скочив до води. Женеться за качками. Качки нирають до самого дна, а він за ними. Довго нирав, поки втямив золоту качку. Пустився за нею, а вона плаває, як стріла. Та чоловік плавав ще швидше. Наздогнав її й схопив. Приніс качку додому.

Тим часом дівчата навчили хлопця чарівної співанки, подарували

йому золотий кужіль і золоте веретено. Батько їх тільки повернувся з золотом качкою, коли відразу й спитав:

— Ви навчили хлопця пісні?

— Навчили.

Чоловік поклав качку до клітки, замкнув і передав хлопцеві:

— Тут маєш златокрилу качку. Не відчиняй клітки, бо втече. Вдруге піймати її буде нелегко.

Хлопець пообіцяв не відчиняти клітки.

— Ходи зі мною, покажу тобі дорогу. Пам'ятай дуже добре: ту співанку, що навчила тебе мої дочки, співай у дорозі неперестанно. Бо як тільки перестанеш співати, в ту хвилину загинеш. Співай цілою дорогою! А як прийдеш до царя, ще три доби співай, аби цар відчув, яке нелегке завдання дав маленькому хлопчикові.

Іванко попрощався з чоловіком, з його дочками й рушив у дорогу. Той ліс, через який проходив, звався Диким. Бо в ньому дуже багато було різного дикого звіра. А чоловік, якого гайник піймав на поляні, привіз до графа, і був Царем того Дикого лісу, дикої звірини. Хлопчик Царя Дикого лісу випустив на свободу, тому й мучився тепер.

Іде хлопець лісом співаючи, а звірина, що чує пісню, також співає. Мусить співати. І не має змоги бігти за хлопцем, не може з'їсти його.

Довго йшов хлопець лісом, довго співав. Співала вся звірина, яку тільки зустрічав.

Вибрався хлопець з лісу, пішов полями. Люди працюють на нивах — косять, копляють, жнуть, сушать сіно — працюють і співають, бо мусять співати. На толоці пасуться вівці, барани, корови, інша худоба. Дивиться худобиця на хлопчика й співає. Співають ще й пастухи.

Іде хлопчик селами, іде містами. І яке село не мінає, якою вулицею в місті не проходить, все довкола співає.

Повернувся хлопець до царя співаючи. Цар, цариця, їх дочка, їх слуги почули хлопця і собі почали співати. Радіо передає, що ціла столиця співає. Доспівалися всі до того, що попадали — ледве не померли.

Третьої доби, коли хлопець перестав співати, все затихло. Тоді Іванко і передав златокрилу качку:

— Тут маєте златокрилу качку. Вона вам знесе золоті яйця, виведе золоті качата.

Цар від співу зацікавився, не може слова мовити: в горлі чимось круто зціпило і звуку не пускає.

Тиждень минув, доки цар прийшов до себе і зміг заговорити до хлопця. Він Іванкові радіє і не може нахвалити його за златокрилу качку, так вона йому полюбилася. Бо нічого подібного ніколи раніше не видів.

І знову Іванко ходить до школи з царською дочкою. Діти в школі вчатьсь добре, а дома дружно забавляються. Якось Іванко грався з золотим кужелем і золотим веретеном. Дівчина побачила та й дуже просить:

— Іванку, дай мені цю іграшку. Ти хлопець, а я дівчина. Прясти мені годиться.

— Я тобі кужеля не віддам.

Дівчинка просить знову.

— Добре, віддам тоді, коли мені покажеш голі ноги до коліна.

Дівчинка зняла топанки, підняла свитку, показала ноги.

Хлопчик подарував дівчині золотого кужелика і золоте веретено. Дівчина цим любить, дивиться, а нарешті принесла показати нянькові, мамці. Здивувався цар, питає Іванка:

— Звідки у тебе ці дивні речі?

— Я знайшов їх у дорозі.

Правди Іванко не міг сказати, бо дочки Дикого царя веліли йому мовчати.

Цар з царицею щиро полюбили хлопця. А вояк такий сердитий, що в зуби різе, весь час думає: «Мушу тебе погубити!»

Одного вечора садівник зустрівся з царем і каже йому:

— Пресвітлий царю! Іванко приніс вам златокрилу качку. Там він міг би для вас дістати і златокрилу гуску. А гуска ця знесла б золотих яєць, вивела золотих гусят.

Цар захотів мати у своєму саду златокрилих гусей. Тому покликав хлопця:

— Якщо ти добув златокрилу качку, мусиш добути і златокрилу гуску. Коли ні — ти коротший головою.

Зажурився Іванко.

«Цар Дикого лісу, — думає собі хлопчик, — допоміг мені дістати златокрилу качку. Але де тепер я його знайду, чи допоможе він мені добути златокрилу гуску?»

Цариця і дочка шкодують хлопця. Приготували вони йому їсти, приготували напоїв, відправили у світ шукати гуску.

Іванко ходить, блукає по лісах, по горах, по широких полях. Іде з села до села, з міста до міста. Бо він хоче знайти місце, де зустрівся з Царем Дикого лісу. Але знайти це місце йому не щастить.

Натрапив Іванко в густому лісі маленьку полянку. Сів собі на траву, відпочиває. Прийшов до Іванка той самий чоловік, що колись.

— Чого ти, синку, зажурений?

— Цар наказав мені принести златокрилу гуску, яка знесла б золотих яєць і вивела златокрилих гусят. А де їх знайти?

— Не журися, я тобі поможу! — Чоловік взяв хлопчика за руку, привів до хати, що стояла в густому темному лісі.

Передав чоловік хлопчика дочкам.

— Спершу погодуйте його, дайте йому напитися, бо він дуже голоден. А потім навчіть його такої пісні, при якій кожен слухаючий мусив би плакати. Доки я повернуся, виконайте мій наказ.

— Виконаємо, няньку! Все буде так, як кажете.

Коли дівчата вчили хлопця тої дивної співанки, вони подарували йому золоті замотячки.

А Цар Дикого лісу поспішив до Дикого моря. Роздягнувся і скочив до води. Стрілою поплав за дикими птахами. Втямив златокрилу гуску, пустився за нею. Дуже швидко плавала гуска. П'ять разів чоловік летів морем довкола, доки піймав її.

Златокрилу гуску приніс додому і питає дочок:

— Чи ви навчили хлопця пісні?

— Навчили, няньку, навчили!

Поклав златокрилу гуску до клітки, вивів Іванка на дорогу та й каже:

— Не відчиняй клітки, бо златокрила гуска полетить. Непрестанно співай співанку, котрої тебе навчили мої дочки. Бо тільки перестанеш співати, як відразу погинеш. Співай цілою дорогою. А як прийдеш до царя, ще три доби співай, щоб цар зрозумів, яке нелегке завдання дав маленькому хлопцеві.

Іванко подякував за допомогу, відклонився і пішов співаючи. Проходить лісом, а звірина, птахи — все живе — плаче. Довго йшов лісом, поки вийшов на поле. Люди працюють на нивах — косять, копляють, жнуть, сіно сушать. Працюють і плачуть, бо мусять плакати. На толоці пастухи доглядають овець, баранів, корів, коней. Слухають Іванкової співанки та й плачуть. Вся худоба плаче.

Пішов Іванко селами, пішов містами. Проходить вулицями співаючи. А люд чує та й плаче. І всюди плач такий, якого ніколи не було.

Повернувся додому хлопець, співає, а цар з царицею плачуть, плаче їх дочка, плачуть слуги. Радіо передає, що ціла столиця плаче. Три доби все плакало, ледве не померло від плачу. Четвертої днини плач вщух. Бо цар уже не міг слова промовити — його щось зціпило за горло, звуку не пускало.

Іванко передав цареві златокрилу гуску. Цар зрадив, але говорити не може. Тільки після тижня промовив. Похвалив хлопця:

— Ти приніс мені дорогоцінні подарунки. Таких нема в цілому світі.

І знову Іванко ходить з царською дочкою до школи. Вчать діти добре, а дома граються по-товариськи. Одного разу хлопчик забавлявся золотими замотячками. А дівчина це побачила.

— Іванку, віддай мені! Я ж дівчина, воно для мене.

— Покажи мені себе до пояса, тоді віддам.

Дівчина зняла топанки, підняла свитину й показала себе до пояса.

Передав хлопчик дівчині золоті замотячки. І граються діти далі.

Цар з царицею так полюбили Іванка, що готові його на долоні носити. А вояк від злості міняється, пропадає, в зуби скрегоче: «Чекай, чекай, я знайду спосіб, як тебе погубити!»

І коли одного дня цар гуляв по саду, промовив садівник до нього:

— Пресвітлий царю! Вже ваш сад прикрашають златокрилі качки і златокрилі гуски. Та в нашому саду немає златогривих коней.

Цар від подиву аж гукнув:

— Ей, цього б я хотів! Коли я сів би на златогривого коня, я засвітив би над цілим світом! Такого дива ніде ніхто не має.

— А ви могли б мати!

— Звідки?

— Іванко вам добув златокрилу качку, златокрилу гуску. Він може для вас дістати і златогриву кобилу, яка буде жеребити златогривих лошат.

Цар дав покликати хлопця.

— Ти мені добув златокрилу качку, златокрилу гуску. Зараз мусиш привести златогриву кобилу, яка буде жеребити златогривих лошат. Коли цього не вчиниш, ти коротший головою.

Зажурився хлопець. Думає собі так: «Дикий Цар двічі мене врятував, бо приніс златокрилу качку і златокрилу гуску. А де я тепер його знайду? Та й чи може він дістати златогриву кобилу?»

Цариця й дівчина шкодують хлопця. Приготували вони йому достатньо їжі, достатньо напою і відправили широким світом.

Блукає Іванко лісами, мандрує полями. Забрався у височенні верховини, густі непрохідні хащі, натрапив полянку. Присів на траву відпочити. І несподівано являється до нього той самий чоловік, який його вже спасав.

— Чого ти журишся, Іванку?

— Та як не журитися, коли цар наказав привести таку златогриву кобилу, яка родила б златогривих лошат?

— Не журися! Правда, дістати златогриву кобилу складніша і важча справа, як принести златокрилу качку і златокрилу гуску. Але спробувати можна.

Взяв хлопця за руку, привів до хати, що стояла в густій, непрохідній хащі. Передав хлопчика своїм дочкам:

— Спершу його погодуйте, бо голоден. Доки я вернуся, навчіть його такої співанки, щоб кожен заснув, хто тільки її буде слухати.

— Погодуємо його, няньку, навчимо його такої пісні.

Цар Дикого лісу поспішив до Дикого моря. Став на березі і свиснув. З морського дна вибігла златогрива кобила. Чоловік вхопив її за гриву, скочив на неї. За п'ять хвилин кобила облетіла з вершником увесь світ довкола. Потім приземлилася і каже:

— Я тобі піддаюся, бо я зморена!

І привів златогриву кобилу до своєї хати. Та й питає дівчат:

— Ви навчили Іванка пісні?

— Навчили, няньку!

А дочки царя не тільки навчили хлопця дивної співанки, вони подарували йому й золоті кросна.

— Візьми їх, Іванку, стануть тобі в пригоді! — сказали хлопцеві. Золоті кросна маленькі, їх можна покласти до кишені.

Цар Дикого лісу показав Іванкові дорогу, передав златогриву кобилу, ще раз порадив:

— На кобилу не сідай, веди її за собою і непрестанно співай. Не зупиняйся співаючи. Бо тільки замовчиш, як відразу погинеш. Ще три доби співай дома після того, як прийдеш до царя. Одне тобі скажу: ти немало зазнав біди з-за мене. Я той чоловік, котрого ти випустив на волю.

Хлопець впізнав його. Попрошався з ним, сердечно подякував за допомогу.

— Я тобі мав би дякувати! Бо коли ти не випустив би мене на волю, я залишився б вічним рабом, мої дочки залишилися б сиротами.

Обійнялися Іванко і Цар Дикого лісу, обцілувалися. Цар побажав Іванкові щастя і доброї дороги. Рушив хлопець лісами і слухає, як всі звірі на його спів сплять, хропуть. Навіть маленька мурашка, і та спить.

Довго Іванко йшов лісом, доки вийшов на широке поле. Йде ланами, бачить: люд спить, все довкола впадає до сну, як тільки почує пісню. Одні падають на землю, інші на колючий терен, а треті до води. Падають і нічого не чують, таким твердим сном їх ломить.

Йде Іванко далі толокою. Пастухи коло овець, корови, коні — все на світі засинає.

Зайшов до села, добрався до міста. Проходить вулицями, а люди сплять.

Недалеко від столичного міста Іванка вже чекав з рушницею той самий вояк-садівник, який йому заздрив, його ненавидів. Хотів він тут Іванка звести з світу. Став на коліно, прицілювся. Та тільки почув пісню, як заснув. Ще й рушницю тримав у руках, як кам'яний.

Прийшов до царського двору Іванко, співає, а цар, цариця, їх дочка, слуги послули.

Завів Іванко златогриву кобилу до стайні, прив'язав до ясел, вуздечку забрав до своєї кімнати. А сам співає, співає цілі три доби. Коли три доби минули, Іванко співати перестав. Все живе почало просипатися. Пробудився і цар — ледве піднімає свої вії, щоб якось глянути на світ божий.

— Пресвітлий царю! — кличе його Іванко. — Ходіть до стайні, я вам передам златогриву кобилу, що буде жеребити златогривих лошат.

Цар дуже зрадів, обнімає, цілує Іванка:

— Любий мій хлопчику, любий мій синку!

— Ой, ви мене любите... Ви мене так любите, що ваш садівник хотів мене застрелити.

— Не може такого бути!

— Ходіть зі мною, перевірите і повірите.

Повів Іванко царя на край міста. Тут все ще стояв на одному коліні і цілювся з рушницю садівник.

— Вставай! Що тут робиш? — розбудив його цар.

Вояк схопився і дуже налякався. Рушницю від садівника забрали й засудили його до страти на шибениці.

Іванко живе собі спокійно. Ходить до школи, добре вчиться. Разом з ним до школи ходить і царська дочка. Вчать вони добре, дома граються. Одного разу Іванко бавився з золотими кроснами. Дівчинка побачила їх і просить:

— Іванку, подаруй мені ці кросенця. Ти вже подарував мені золотого кужеля, золоте веретено, золоті замотячки. А зараз до всього треба і кросна. Ти хлопець, а я дівчина, вони тобі не потрібні.

— Я подарую тобі золоті кросенця, коли покажешся голою.

Дівчина зняла топанки, скинула свитку і стала перед хлопцем.

Іванко глянув і побачив: під правим плечем дівчини сонце, під лівим — місяць, на чолі — золота зізда, на голові — золоте волосся. А сяє воно так, що очі сліпить.

Подивився Іванко і каже:

— Тепер я знаю все.

Дівчина одяглася, вони граються далі. Дівчинка не може натішитися дорогоцінними скарбами — подібного більше в світі нема.

Іванко побув ще у царя два чи три роки — добре не пам'ятаю, бо діялося це дуже давно. Й зібрався по світу, бо хотів подивитися, як де живеться. Мав він тоді п'ятнадцять або шістнадцять літ. Відклонився від царя перед дорогою і каже йому так:

— Бувайте здорові, світлий царю, бо я їду мандрувати, світа впізнати.

Не відпускає хлопця цар, не відпускає і цариця, а дівчина сльозами плаче.

— Та куди тобі йти? Ми тебе любимо, як свою дитину.

Та хлопця не можна переговорити. Приготували йому на дорогу всілякої їжі, всілякого напиту. Взяв хлопець повну ташку грошей, взяв з собою банкову книжку: грошей по ній дістане там, де тільки буде потреба.

Взяв з собою Іванко і свої шкільні документи, всілякі метрики. Цар написав йому характеристику... Коли вже всі документи були, він міг податися будь якими дорогами у світ, міг бодай де з'явитися.

Попрощався з царем, попрощався з царицею, попрощався з їх дочкою, з своїми шкільними друзями. І пішов у світ.

Ходив, блукав селами, містами. Обійшов усю країну. А потім рушив через кордони і потрапив до чужих країн. Цікавився всілякими справами, навидівся всього. Куди ходив, туди ходив, а завжди в голові була думка, що освіти він так і не закінчив. В одному великому місті поступив до високої школи. Тут закінчив різні науки. Та й цього хлопцеві було мало. Поступив він до військової школи і цю закінчив.

Одного разу, понад вечір, походить хлопець вулицею і чує:

— Вечірні новини! Вечірні новини!

То гукає хлопець, що продає газети. Так буває у всіх великих містах — в Будапешті, в Нью-Йорку, Парижі...

Іванко купив собі газету і почав читати. Прочитав уже все, а потім добрався й до оголошень. В одному з них натрапив: «Хто вгадає, які знаки на тілі має моя дочка, той буде моїм зятем». Ці слова дав до газети цар, у якого Іванко проживав довгі роки.

Прочитав хлопець повідомлення і думає собі: «Я вже немало видів на світі. Науки я добув, повернувся тепер до країни, в якій минуло моє дитинство. Я знаю, які має знаки на тілі царська дочка. Такої прекрасної дівчини я не зустрічав на цілому світі».

І рушив у дорогу до свого домівства. Йшов довго, дуже довго.

Якось зустрівся з циганином. А цигани звикли гендлювати, обдурювати людей. Питає циганчук Івана:

— Куди ви дорожите?

— Йду до царя сватати...

— Дуже добре, будемо цімбори, бо і я до царя йду сватати.

Уже хлопцеві веселіше, бо циганин веселий, говорливий. Все щось смішне приповість, скаже.

Йдуть вони, йдуть з села до села, з міста до міста, з країни до країни. Довго йшли, поки добралися до столиці, в якій жив цар з своєю прекрасною дочкою. Як тільки зайшли до міста, захотілося їм поїсти, бо поголодніли.

Іван зайшов до казино, попросив обід. Циганчук побіг на базар і там купив собі за дві копійки грушок-дичок. Скоро з'їв і пильнує, щоб не загубитися від Івана. Адже вони удвох йдуть до царя сватати дочку. Що скаже Іван, те скаже і циганин.

А Іван пообідав, випив пива і прямо до царської палати.

Циганчук чекав його на вулиці і рушив за ним.

Приходять до царя. Страж звідає:

— Що вам треба, панове?

— Ми — сватачі, хочемо від царя дочку висватати.

Сторожі впустили Івана й циганина до палати, бо цар дав наказ впускати кожного, хто прийде сватати.

В царській палаті засідала комісія, що приймала й перевіряла сватачів з цілого світу. Кожного дня прибували легіні, вельможні пани то з одної, то з другої, то з третьої країни, пробували вгадати, які знаки має на тілі царська дочка...

Іван і циганин записалися в чергу і чекали собі. Їм каже секретар:

— Десь о четвертій годині пообіді підійде ваша черга. Котрий з вас вгадає, які знаки на тілі у царської дочки, той буде її чоловіком.

До чотирьох годин було далеко, тому хлопці пішли до міста. Іван знову зайшов до казино, а циганчук — на базар. Знову купив собі грушок-дичок — поганих лісниць — і так наївся, що черево тріскало.

В призначений час обидва женихи з'явилися до царської палати, перед комісію. Голова комісії встав з-за стола й гукнув:

— Які у царської дочки знаки на тілі?

— Під правим плечем — сонце! — відповів Іван.

— Під правим плечем сонце! — крикнув циганисько.

— Під лівим плечем місяць! — відповів Іван.

— Під лівим плечем — місяць! — крикнув циганин.

Іван:

— На чолі золота зізда!

Циганин:

— На чолі золота зізда!

Іван:

— На голові золоте волосся!

Циганин:

— На голові золоте волосся!

І комісія вирішила: обидва вгадали. Обидва мають право оженитися на царській дочці.

Голова комісії оголосив:

— Обидва не можете бути женихами. Тільки один з вас ним може бути. Тому ми ще порадимось. О дев'ятій годині вам буде сказано, хто з вас стане чоловіком царської дочки.

Хлопці знову пішли до міста. Іван зайшов до казино, а циганин — на базар. Знову купив собі грушок-лісниць і так наївся, що череву тріщало.

Іван ішов з казино. Тут купив цукру, медяників і попросив це все загорнути до паперу.

О дев'ятій годині хлопці з'явилися до царської палати.

Комісія приготувала темну кімнату, без вікон, без світла. До неї принесли три постелі. Одну поставили під одною стіною, другу — під другою, третю — посередині.

Хлопців привели до кімнати і сказали:

— Тут три постелі. Один з вас ляже на одну, другий — на другу. На середню ніхто з вас не сміє лягати. Так будете спати до самого ранку.

Іван і циганин зайшли до темної кімнати, намацали руками ліжка і полягали. Середнє ліжко залишилося порожнім.

Вночі комісія впустила до темної кімнати царську дочку. Вона лягла собі на середині кімнати. Дівчині зав'язали голову хусткою, щоб золота зізда і золоте волосся не світили в темноті. Дівчина не знала, що праворуч лежить Іван, а ліворуч — циганин, бо їх не виділа.

Комісія так досудила: до котрого вночі дівчина прийде, того і буде. Всі троє лежать, а поснути не можуть. Іван взяв цукерки, медяника і смачно їсть.

Дівчина почула й питає:

— Що ти їси?

— Я відрізав собі носа і їм.

— Кинь і мені, аби я знала, чи добрий у тебе ніс.

Іван кинув дівці конфету.

— О-о, який у тебе смачний ніс!

Їх бесіду почув циганисько. Рубонув гострим ножом по носі і почав їсти. А в носі хрящі хрустять на зубах циганища.

— Що ти їси? — питає дівчина циганина.

— Я їм носа! — прогугнявив циганин, бо без носа вже говорити добре не міг.

— Кинь і мені його! Я спробую, чи добрий у тебе ніс.

Циганисько кинув.

— Ой, який у тебе смердячий ніс!

Незадовго Іван почав їсти медяника.

— Що ти їси? — питає дівчина.

— Я відрубав вухо і їм!

— Дай і мені, бо хочу знати, чи добре у тебе вухо.

Іван кинув медяника, а дівчина смакує.

— Ой, яке у тебе добре вухо!

Циганин прислухався до розмови, гострим ножом рубонув вухо і почав жувати.

— Що ти їси? — питає дівчина.

— Я відрубав собі вухо і їм!

— Дай і мені!

Циганисько відрізав друге вухо і кинув дівчині.

— О, як твоє вухо смердить!

Схопилася дівчина з ліжка, тут же й втікла до Івана.

Настав день, комісія відчинила двері, бачить: царська дочка коло Івана, а на другому ліжку — кривавий циганин, без носа, без вух.

— Що з тобою? — питають цигана, бо плаче.

— Я відрізав ніс, вуха, мене болить.

— Та чого ти відрізав ніс і вуха?

— Бо Іван собі різав.

Так циганище, сарака, залишився без носа, без вух і без жінки.

А Іван взяв собі молодлицю під руку та й пішов до царя. Дівчина дивиться на парубка, і дуже він їй любиться. Ніби і впізнає його, але догадатися не може, де, коли з ним зустрічався.

Коли настав час весілля, перевірили документи хлопця. І тільки тепер цар з царицею, з дочкою довідалися, що молодий легінь, сватач — Іванко. Той самий Іванко, що добув златокрилу качку, златокрилу гуску, привів златогриву кобилу, подарував дівчині золотого кужеля з золотим веретеном, золоті замотячки і золоті кросна. Зраділи вони цьому. А цар каже:

— Сину мій! Саме з-за тебе я і дав до газет оголошення. Бо я знав, що тільки ти можеш вгадати, які знаки на тілі має наша дочка. Ми дуже

хотіли, щоб ти взяв собі її за жінку. Зараз ти законний жених моєї дочки! Після весілля я передам тобі цілу державу, а на твою мудру голову покладу корону. Ти її заслужив, бо ти і настраждався, і натерпівся, і багато лиха зазнав.

Цар дав наказ готувати весілля. Покликали гостей з цілої країни, з сусідніх держав. Покликали також Іванових рідних — батька і маму. Вони не знали, що їх син одружується, бере собі за жінку царську дочку. Тільки на весіллі впізнали хлопця, якого самі вигнали з дому. Іван не сердився на них. Він обійняв і поцілував маму, свого батька. Обійнялися і обцілувалися батьки. Обійнялися й обцілувалися матері. І та радість, що там була, кінця-краю не мала.

Після весілля старий цар передав Іванові царювання, й жили молоді щасливо. Певно, і нині ще живуть, коли не померли.

Хто не вірить, хай перевірить.

КАЗКА ПРО БІДНОГО ЧОЛОВІКА

Дуже давно і дуже далеко жив один пребідний чоловік. Мав він багато дітей, годував їх гірко, бо заробити ніде нічого не міг. Ходив з села до села, з міста до міста, шукав щастя. Та знайти щастя не міг.

Родина бідного чоловіка голодувала, була боса і гола. Всього для себе бідний чоловік змігся добути якусь мізерну одежину, а жінці з рваного міха пошив свиту, щоб зовсім гола не показувалася людям на очі. Діти літом і зимою бігали в тому, в чому на білий світ народилися.

Тяжко-претяжко росли діточки бідного чоловіка. А якось найстарший хлопчик і каже батькові:

— Няньку, я іду світом. Може, хтось мене візьме на службу, буду я бодай худобу пасти.

— Та як ти, синку мій, підеш? Нема чого тобі на дорогу дати — що ти візьмеш на себе, в що взуєшся?

— Піду, няньку! Який я є, таким най мене і люди видять. Ми бідні, що чинити?

Батько і не відпускав сина, і відпускав, бо дома нічого було взяти. Та він навіть радів, що бодай один зізе з його кістлявих плечей.

— Та збирайся, синку.

Хлопчик мав уже дванадцять літ, відклонився від батька, від матері, від рідних братів і сестер і рушив у дорогу.

Йде, йде, йде, як тільки очі ведуть. Він нікуди ще не ходив, ніде не бував, тому і не знає дороги. Блукає полями, хащами. Сонце так пекло його відкрите тіло, що воно покрилося раною.

Зайшов хлопець до глибокого лісу. Тут сонце не дуже припікало. Та інша біда: нічого їсти. Голоден, ледве стоїть на ногах. Десь знайде ягідку — з'їсть, десь знайде гриба — з'їсть сирого.

Лісом хлопець підіймався все вище, вище, на високу гору. Перевалив хребта гори, спускається в долину. Йти стало легше.

Хлопчик брів полями, чагарниками, крутосхилами, по бездоріжжю. Та якось натрапив на возову дорогу. «Ну, коли тут є дорога, недалеко мусить бути і село». Далі хлопчик веселіше ступає босими ногами. Коли зійшов з гори в долину, почалося прекрасне поле. А тільки вибрався з лісу, як втямив на землі щось світле. Підняв його. А воно й світилося, подзвонювало — на ньому був ланцюжок. Хлопчик зацікавився знахідкою.

— А що це таке може бути? Яка краса! — дивується хлопець. І сів собі на траву відпочити. Оглядає знайдене, любить ним та не впізнає, бо ніколи такого не видів. А це був золотий годинник, що закривався і відкривався. Доти хлопчик грався годинником, що натис замочка, покривка відчинилася, і з'явився дужий чоловік:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

Хлопець напудився так, що й говорити не міг. А чоловік постояв, постояв та й зник.

Годинник випав на траву з рук перестрашеного хлопця. Коли хлопчик отямився, знову взяв годинника. Тримає його з переляком і думає собі: «Що це може бути?»

Так довго обертав годинником, що знову відчинилося віко, і з'явився чоловік:

— Чого потребуєш, пресвітлий царю?

Хлопчик знову налякався, здригнувся від страху. Хвильку помовчав, а потім опам'ятався: «Цей чоловік з'являється до мене, коли я відкриваю. Може, він хоче зробити добро».

Втретє натиснув хлопчик ключика, втретє годинник відкрився:

— Чого потребуєш, пресвітлий царю?

— Я дуже голоден! — мовив хлопець, і голос його тремтів від страху.

Відразу перед хлопцем з'явився столик, стілець, а на столі — страви і напої.

Хлопець наївся, напився вина з пляшки. До речі, вина він ніколи до того часу не видів, не пив. І думає собі так: «Я зовсім голий. Можливо, що цей чоловік подарував би мені одяг?» І знову натис ключика. Годинник відчинився, чоловік з'явився:

— Чого потребуєш, пресвітлий царю?

— Мені дуже пригодились би яка одежина, я зовсім голий.

— Все будеш мати, що тільки хочеш. Бо я твій вірний слуга. Як тільки відчиниш годинника, відразу з'явлюся і зроблю для тебе все, що твоєї душі заманеться. А те, що маєш в руці, зветься годинником. Воно показує час.

І чоловік навчив хлопця користуватися годинником.

— Цього годинника ніколи тобі не треба заводити. Він ходить вічно. Його не можна зіпсувати, загубити. Годинник може впасти у воду, у вогонь, на камінь — з ним нічого не станеться.

Чоловік зник, а перед хлопчиком з'явився одяг. Одягнувшись хлопець і йде далі. Він довго-довго блукав по світу. І вже не був голоден, голий і босий. Мав де переночувати, бо тільки паде на смерк, коли хлопець відчиняє годинника і просить:

— Хочу, щоб з'явилася хата!

І з'являлася хата, в якій хлопчик ночував. Мав він достатньо і грошей, мав їх стільки, скільки душа хотіла.

Цілих п'ять літ хлопець мандрував з села до села, з міста до міста, з держави до держави. Мандрував доти, доки не потрапив у дуже далеку країну, аж на самий кінець великого білого світу. І прибав він до такого великого міста, якого сам ще ніде не видів. А в тому місті жив цар. Хлопець дорадився іти до царя — просити яку службу, яку роботу, бо вже був легінем — хлопцеві минуло сімнадцять літ.

Постукав хлопець у двері царського палацу і зайшов. Поклонився:

— Добрий день, пресвітлий царю!

— Доброго здоров'я, хлопчику. Яке діло привело до мене тебе?

— Іськаю службу.

Цар подивився на хлопця:

— Ти ще молодий, та у мене була б для тебе робота. Звільнився мій садівник, чи ти його замінити міг би?

— Спробую.

Хлопець ніколи ніде не працював у саду, не зустрічався з садівниками. Та він мав надію на золотого годинника.

Полюбився цареві хлопчина, й каже цар йому:

— Будеш ти у мене садівником... Коли все піде добре, я тобі пізніше платиму підніму. А коли діла в саду будуть іти погано, я тебе звільню.

І повів цар хлопця до свого прекрасного саду, показав йому, що має робити:

— Ці дерева і квіти передаю на тебе. Міркуй, щоб завжди були такими красними.

— Буду старатися, пресвітлий царю.

Цар пішов собі, а хлопець ходить, до всього придивляється. Коли його ніхто не видів, взяв годинника, натис на ключика:

— Чого потребуєш, пресвітлий царю?

— Хотів би я стати добрим садівником.

— Не журися нічого. Як хочеш, так і буде. Царський сад буде у сто разів кращим. Таким стане, що весь світ буде дивуватися.

І в ту ж хвилину довкола з'явилася така краса, якої уявити собі не можна.

Хлопець взяв кирку, далі мотику і десь щось копає.

Цар мав прекрасну дочку. Кожного дня гуляла вона по саду, милувалася квітами. Зараз дівчина прийшла до квітів, щоб ними потішитися.

Побачила таке диво, що не може намилюватися.

Втямила царева дочка молодого садівника, ласкаво заговорила з ним, подякувала за працю, за чудо в саду.

Дівчина вже була засватана за міністра-віщівника. А міністр цей віщував на цілий світ і помагав цареві управляти державою. Цар пообіцяв міністрові свою дочку, і вже готувалася свальба. Та віщівник помітив, що його наречена часто почала ходити до саду, що вона радо бесідує з молодим садівником. Тому він зненавидів хлопця і задумав погубити його.

Прийшов міністр до царя і каже так:

— Пресвітлий царю! Твоя дочка часто ходить до саду. Майже вона полюбила того молодого легіня.

— Ти віщівник! Ти мусиш знати про цілий світ. Ти маєш знати й те, звідки хлопець, що він за один.

— Я справді знаю про цілий світ. Та нічого не знаю про хлопця.

Одного дня цар покликав до себе дочку:

— Слухай, небого! Твій жених сердиться. Чого ти гуляєш часто по саду і радо говориш з хлопцем?

— Коли б він і сто разів сердився, коли б і тріснув з серця, я буду говорити з легінем. Я не хочу віщуна за чоловіка!

Минали дні, минали тижні. Іван собі робив у саду. Він не знав, що віщівник на нього сердиться, що радо втпив би його у ложці води. Відімкнув хлопець золотого годинника:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Хочу, щоб дерева і квіти стали срібними, щоб сяяли так, як звізди.

— Все буде, як хочеш. Спи спокійно, а рано бери мотику і щось роби в саду.

Настала ніч. Коли почало світати, хлопець встав і дивиться: сад блищить, сяє. Одягнувся скоро, вхопив мотику і пішов до саду.

Цар не звик рано підніматися. Та коли прокинувся, помітив у вікні велике саяво. Схопився і побіг на двір. Від несподіванки гукнув:

— Вогонь! Люди, рятуйте, горить палата!

На крик царя збіглися слуги, пожежники, багато люду. Всі дивляться, а вогню ніде ніякого. То не царські палати горіли, а дерева, квіти блищали, світилися, як зорі, як місяць.

Зрозумів цар, що його молодий садівник не простий хлопець, а мудрий чоловік. І полюбив його за це. Та й боїться його, бо знає, що чоловік він не простий, але не знає, який.

А царівна, як тільки те диво увиділа, зраділа. Її серце почало трепетати, як на трепеті лист.

Покликав цар віщівника:

— Ну, що тепер повіш? Як таке чудо сталося? Що він за один?

— Пресвітлий царю, я знаю весь світ, а про цього чоловіка нічого не знаю.

А дівчина собі весела, щаслива. Почала наряджатися. Постійно сидить у дзеркалі. Хотіла б впасти хлопцеві до ока, тому приносить йому до саду все, чого тільки душа бажає.

Минув день. Увечері Іван знову відкрив золотого годинника:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Хочу, аби завтра всі квіти і всі дерева стали золотими.

— Буде по-твоєму. Лягай, спокійно спи. А вранці встань, візьми мотику, піди до саду і ніби щось роби.

На зорях хлопець пішов до саду, щось ніби робить.

Прокинувся цар на велике світло у вікні. Скочив з ліжка, в одній білизні вибіг на двір, гукає без пам'яті.

— Вогонь! Люди, вогонь! Горить палата!

На крик збіглися слуги, пожежники, багато люду. Дивляться, а палати не горять, бо то ясна зоря б'є з саду. Повернулися лицем до дерев, до квітів, а дивитися не можуть, бо саяво сліпить очі.

Хоч царська дочка і звикла довго вилежуватися у ліжку, та від крику і вона скочила на ноги, побігла до дзеркала — дівчина є дівчиною. Причесалася, припарадилася і поспішила до саду. Дивиться і видить: люди дивуються, ойкають. Бо ніхто ніде не бачив подібного чуда.

Царівна прибігла до Іванка, принесла йому конфет, калачів, пригощає і не може налюбуватися ним — все бере його за руки.

— Відпочинь собі! Поговори зі мною!

І знову цар кличе віщівника:

— Ну, тепер ти скажи! Як це диво сталося?.. Що він за один?

— Пресвітлий царю! Карайте, губить мене, а не скажу вам. Я знаю про цілий світ, а про цього не чув.

Так минув ще один день. Увечері хлопець взяв годинника.

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Прошу, щоб всі квіти, щоб усі дерева на завтра стали діамантами.

— Все буде, не журися! Спокійно спи. Вранці візьми мотику і щось ніби роби в саду.

На зорях Іван взяв мотику і пішов до саду. Та не може очима дивитися, така ясна зоря. Взяв собі чорні окуляри і ходить, робить.

На великий блиск у вікні пробудився цар. Та затуляє очі долонями, бо дивитися не може. Скочив з ліжка, в одній білизні вибіг на двір, кричить:

— Вогонь, люди, вогонь! Горить палата.

Слуги, пожежники, перестрашені сусіди повибігали на двір і дивляться: палати цілі. Але навіть стріхи, вікна, стіни — все блищить, засліплює очі. А на сад і глянути не можна, бо сяє так, немов сонце впало на землю.

Прокинулася царівна щаслива, весела, рада. У самій середині серця її кожна жилка грає. Красно одягнулася перед дзеркалом, вибігла на двір, прямо до саду. Дивиться: у Івана чорні окуляри на очах. Взяла й собі такі. Хлопця вхопила за руки, дає йому всілякі солодощі, готова йому віддати цілий світ:

— Іванку, відпочинь собі! Поговори зі мною!

Ураз повернулася і побігла до царя:

— Няньку, я на світі ні за кого не хочу віддаватися, лише за Іванка, нашого садівника! Довго не думайте, готуйте свальбу!

Цар покликав міністра-віщівника:

— Що ти скажеш? Як таке чудо сталося? Що він за один?

— Пресвітлий царю, забийте мене відразу, не скажу вам. Про цілий світ я знаю, а про нього нічого.

— Біда! Моя дочка полюбила садівника, ні за кого в світі не хоче віддаватися, тільки за нього.

— Та що чинити?.. Я порадив би вам дати йому якусь задачу. Він її не виконає і злою смертю погине.

— Гаразд! Придумай задачу!

І віщівник придумав... Недалеко царських палаців піднімалася висока гора — своїм верхом майже сягала неба.

— Пресвітлий царю! Покличте садівника, накажіть йому: «До ранку не сміє бути цієї високої гори! На її місці має бути широке красне поле. Поле мусай зорати, засіяти пшеницею. Пшениця має вирости й дозріти. Пшениця має бути зібрана, в снопи зв'язана, врожай має бути завезений до двору, обмолочений. Необхідно побудувати млин, змолоти пшеницю на таке біле борошно, якого в світі ще не було. Недалеко млина треба поставити пекарню, у ній напекти хліба для цілої держави». На зорях садівник з хлібом має принести дві паляниці. Коли це не станеться — садівнику зла смерть!

Цар покликав до себе Івана і показав йому з вікна високу гору:

— Видиш гору? Щоб її на ранок не було! На місці гори має простелитися прекрасне поле. Полє мусиш зорати, засіяти пшеницею. Пшениця мусить вирости і дозріти. До ранку мусиш її зжати, снопи зв'язати, до двору звести і обмолотити. Мусиш побудувати млин, змолоти пшеницю на таку білу муку, якої на світі нема. Недалеко млина мусиш побудувати пекарню, напекти хліба для цілої держави. На зорях мусиш принести мені дві паляниці. Коли цього не буде, погинеш злою смертю!

Задумався хлопець, іде зажурений. «А як можна вчинити таке чудо?»

Взяв садівник годинника.

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Цар наказав за ніч знести високу гору. На її місці мусить бути красне поле. Поле мусай зорати і засіяти пшеницею. Пшениця мусить вирости і дозріти. До ранку пшеницю мусай зжати, зв'язати в снопи, завести до двору, обмолотити. Мусай побудувати млин, пшеницю змолоти на таку білу муку, якої більше в світі нема. Недалеко млина треба поставити пекарню і напекти хліба для цілої держави. На зорях необхідно принести цареві дві паляниці.

— Не журися, лягай і спи! Рано встанеш, біжи до пекарні і там ніби щось роби.

Вранці все було готове. Млин муку меле, пекарня хліб пече. Та який хліб! Такого у світі більше нема. Одні тісто місять, інші саджають хліб до печі, четверті обертають, п'яті з печі виймають, шості хліб до порядку складають.

Коли цареві принесли каву, точно у визначену хвилину Іван поклав перед ним на стіл і дві білі паляниці.

Все місто дивується, як млин гуде, а гуде він так, що земля дрижить. Ціле місто дивується, як з печі виймають білі хлібини. А запах того хліба чути по всьому світу. Та й весь народ спішить до пекарні: бо з неї хліб ділять безплатно, а той хліб такий, якого ніхто ніколи не їв. А віщівника і кликати не треба, бо сам прибіг, дивиться і чудується. Смутний міністр пішов до царя:

— Біда, пресвітлий царю! Той виконав ваш наказ!

— Та що тепер чинити? — каже цар.

— Дамо йому ще одне завдання. Більше першого. На полі, де стояла гора, протягом ночі мусить бути збудований будинок на сто п'ятдесят поверхів. Такий дім, подібного якому на цілому світі нема. Будинок мусить бути покритий маковим зерном. До кожної зернини мусить бути забито сто цвяхів. Від будинку до вашого палацу має бути прокладений міст з одностайного скла. По боках моста мусять рости прекрасні високі дерева. А серед дерев кожне інше: дуб, бук, ялиця, горіх, черешня і т. д. На деревах мають сидіти і співати златокрилі птахи, які тільки є на світі. Той стоп'ятдесятповерховий дім мусить стояти на пшеничній стеблині і повертатися в усі боки. Ранком, коли в руці будете держати золотий погар,

хлопець-садівник мусить кинути монету і вибити його з вашої руки. Коли це виконає, дівчина його, коли ні — злою смертю погине!

Покликав цар садівника і наказує:

— Через ніч на полі, де стояла гора, мусиш збудувати дім висотою сто п'ятдесят поверхів. Дім маєш покрити маковим зерном, до кожної зернини мусиш забити по сто цвяхів. Від дому до моїх палат мусиш побудувати міст з одностайного скла. По краях моста мусять рости прекрасні високі дерева. Кожне з дерев має бути іншим. На деревах мусять сидіти і співати златокрілі всілякі птахи, які тільки є на світі. Спот'ядесятповерховий будинок мусить стояти на пшеничному стеблі й повертатися в усі сторони. Рано, коли я буду держати в руці золотий погар, мусиш кинути монетою по скляному мосту й вибити з руки погар. Коли це виконаєш, дівчина твоя, коли ні — злою смертю погинеш.

Задумався Іван, іде зажурений. «Як можна таке чудо вчинити? Звідки стільки матеріалу дістати? Звідки стільки птахів зібрати?»

Повернувся до саду, став за корча, вийняв золотого годинника:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Цар наказав за ніч збудувати на полі, де стояла гора, стоп'ятдесятповерховий дім, такий, якого на світі нема. Дім має бути покритий маковим зерном, до кожної зернини має бути забито по сто цвяхів. Від будинку до царської палати мусить бути поставлений одностайний скляний міст. По краях моста має рости багато різних прекрасних дерев — дуб, бук, ялиця, горіх, черешня. На деревах мусять сидіти і співати златокрілі різні птахи, які тільки є на цілому світі. Стоп'ятдесятповерховий будинок мусить стояти на пшеничному стеблі і повертатися в усі боки. Ранком, коли буде цар держати в руці золотий погар, я маю кинути монетою скляним мостом так, щоб вибити погар з рук царя. Коли виконаю, дівчина моя. Коли ні — злою смертю погину.

— Не журися! Спи спокійно! Я вже говорив тобі, що ніхто на землі не може задумати такого, що ти не вчинив би. Ранком встанеш, бери молота і ніби щось клепаєш.

Переночував Іван, взяв на зорях молота. Побіг на скляний міст. По-стукав молотом так, що голос розноситься цілим містом.

Стоп'ятдесятповерховий дім сяє і обертається в усі сторони. Люди дивуються. Аж уста повідкривали. Та близько бояться підійти, бо думають, що будинок владе. Коли настав час, цареві подали золотий погар, хлопець кинув монетою. Монета покотилася скляним мостом, і знявся такий дзвін, що ціле місто задрижало. Не встиг цар піднести погар до уст, коли монета влучила до нього, й напій вилявся.

Цар уже не просив іншого напою, бо дуже налякався. Він вийшов на скляний міст і з страхом наблизився до хлопця:

— Ой, Іванку, залишай ти свою роботу, ходи зі мною. Віднині ти мій зять. Посвальбуємо, я передам на тебе царство.

Іван залишив роботу, пішов за царем. Вчинили заручини. Запросили гостей з цілого світу.

Настав день весілля. Гості зібралися на таку гостину, якої ніколи ніхто не видів. Два палаці були в царя, обидва повні столів і гостей...

Після весілля молоді почали жити у новому стоп'ятдесятповерховому будинку. Іван перебрав державу і став добре управляти нею.

Довго молоді жили у великій любові, злагоді та щасті. Молодий цар взявся ходити на полювання. Стріляє звірину, хоч дичини йому й не потрібно. І так полюбилося йому полювання, що цілі дні проводить у лісах, на полях. А молода цариця залишалася дома одна, блукала по кімнатах величезного палацу, співала пісень.

Одного разу, коли чоловік пішов на полювання, явився до неї міністр-віщівник. Чемно вклонився і сказав:

— Добрий день, пресвітла царице!

— Доброго здоров'я, пане міністре!

Віщун сів на диван і почав звідати.

— Чи знаєш, з ким живеш?

— Як, чи знаю? Живу я з своїм чоловіком.

— Ой, небого! Це не твій чоловік, це нечиста душа. Бо земний ніколи не міг би вчинити таке чудо!

Цариця налякалася так, що аж серце перестало битися.

— Та... хто мій чоловік?

— Твій чоловік злий дух! Чорт!

І так досудили, дорадилися, що вона сама питає Івана, як він наробив такі чудеса.

— Ти його випитай ласкаво, а я прийду завтра, і скажеш про все мені.

Увечері молодий цар повернувся з полювання, а жінка почала з ним привітно розмовляти, бо в жінки є звичка дурити чоловіка. І так довго з ним говорила, доки не спитала його:

— Іванку, як ти вчинив ті чудеса?

Іван був такий розумний, що взяв і показав жінці золотого годинника. Вона годинника сфотографувала, на другий день зустрілася з віщівником і все йому переказала. Розповіла, як з годинника виходить вірний слуга, як творить чудеса.

Віщівник радить цариці.

— Та дай вчинити точно такого годинника. Коли він буде готовий, обміняй. Іванові залишиш фальшивого, а мені передаш справжнього.

Цариця віщівника послухала. В майстерні дала зробити точно такого годинника. Справжнього вкрала, фальшивого підкинула. Золотого і чудодійного передала віщівникові.

Віщун тільки взяв до рук годинника, тільки дочекався, щоб цар і цариця поснули, як відімкнув його:

— Що постребуєш, поганий рабе?

— Хай цей стоп'ятдесятповерховий дім з царицею і зі мною понесеться в такі далекі краї, де про нього ніхто на цілому світі не буде знати. Іван хай залишиться на стерні.

— Тепер я твій слуга, тобі мушу підкорятися, хоч ти і поганий раб.

Стоп'ятдесятповерховий дім знявся й полетів так, що аж загриміло. Залишився Іван на голій стерні. Твердо заснув, бо перед цим в хаші напрудився. Прокинувся, оглядається і не розуміє, де лежить.

Старий цар жив у своєму давньому палаці. Він завжди рано піднімався й слухав, як на скляному мості співають чудо-птахи. А того ранку він заснув, бо вже не чув співу. Прокинувся досить пізно і здивувався, чому птахи мовчать. Виглянув з вікна:

— Що за диво? Ні нової палати, ні скляного моста, ні дерев, ні птахів не видно.

Поспішив на місце, де стояв стоп'ятдесятповерховий дім. Дивиться і видить: його зять спить на голій стерні.

Зять протирає очі:

— Де я?

— Іване! Що сталося? Де ваша палата? Де міст, де моя дочка?

— Нічого не знаю.

Цар не знає, що зник і його міністр-віщівник.

Коли Іван опам'ятався, сягнув рукою за годинником. Відімкнув його. Та вірний слуга не явився. Тут Іван зрозумів, що сталася біда.

— Украли від мене годинника! — зажурено і засмучено сказав.

Почали шукати віщівника. А того ніде нема. Зник так, якби під землю провалився.

— Ні віщівника, ні дочки! — каже цар. — Обдурили тебе, неборе!

Іванове серце розривається, такий жаль його бере. І найбільше має серця на жінку. Опустив голову, плаче.

— Не журися! — втішає його тесть. — Ми знайдемо для тебе чесну, вірну дівчину. Бо та сука втекла з своїм любовником.

— Ой, няньку мій рідний! Я не хочу на іншій женитися. Піду світом, бо знайти їх мушу. А тим часом ви управляйте державою.

Відклонився од старого царя і рушив світом.

Ходить, блукає по лісах, по горах, по полях. Йде з села до села, з міста до міста, з країни до країни.

— Чи ви не виділи стоп'ятдесятповерховий будинок? Чи не виділи коло нього однастайний скляний міст?

Та ніхто будинку не видів, ніхто не видів і моста.

Потрапив Іван між високі, далекі гори. Та йде далі і зустрічає маленьку хатку. Відчинив двері, поклонився старій бабці:

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, сину. Як ти сюди заплив? Тут ніколи не ступала нога земного чоловіка!

— Так і так, мамко, я ськаю стоп'ятдесятповерховий будинок. Я

ськаю скляний міст коло нього, златокрилих птахів на деревах... Чи ви не виділи такого будинку?

— Я, синку, не виділа. Може, мій чоловік видів. Почекай мало, він зараз прийде, я його позвідаю. Ти, напевно, голоден?

— Ой ні, мамко!

Та приготувала бабка вечерю. Наївся хлопець. Заховала його бабка:

— Мій чоловік — Місяць. Коли повертається додому, завжди сердитий. Тебе міг би забити.

Незадовго прийшов Місяць.

— Тут земною душею пахне!

— Заспокойся, чоловіче! У нас нікого нема. Це ти мандрував по світу, надихався земного повітря. Хто міг би сюди прийти? Земний чоловік тут ніколи не ходив.

Поволі заспокоївся Місяць. А тільки втихомирився, як жінка чесно призналася, що в хаті заховала Івана.

— Коли так, хай мені покажеться! Я йому злого не вчиню.

Іван показався.

— В якім ділі ходиш? Яка біда тебе пригнала сюди?

— Так і так... Чи ти не видів стоп'ятдесятповерховий будинок? Чи ти не видів одностайний скляний міст, златокрилих птахів?

— Я не видів. Я літаю повисоку над землею, в кожную закутину можу засвітити... Та не видів! Може, Сонце знає той дім... Ми з Сонцем міняємось: інколи я літаю високо, а Сонце — низько, інколи я літаю низько, а Сонце — високо...

Місяць показав хлопцеві, куди дорога веде до Сонця.

Іван красно подякував, відклонився, знову рушив світом...

Йде, йде, йде нелегкими дорогами, проходить пустелями, скелями і болотами. До Сонця далеко, бо Сонце від Місяця не дуже близько. Минув довгий час, доки Іван добрався до найвищої гори. На цій горі в густому лісі побачив хатину. Підходить до хати ближче, все ближче. Відчиняє двері і видить: старенька бабка сидить на печі. Поклонився до неї:

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, синку. Як ти сюди заплив? Тут ніколи ще не являвся земний чоловік.

— Так і так, мамко. Я ськаю дім, що має сто п'ятдесят поверхів. А коло того дому має бути одностайний скляний міст, а на мості златокрили птахи. Чи ви не знаєте щось про нього?

— Я, небоже, нічого не знаю. Може, мій чоловік знає. Як повернеться додому, спитаю його. Ти, певно, зголоднів?

— Ой, голоден я, мамко, голоден!

Приготувала бабка вечерю, погодувала хлопця, заховала його, кажучи:

— Мій чоловік — Сонце. Коли приходить додому — сердитий. Він міг би тебе згубити.

Незадовго влетіло до хати Сонце:

— Тут земною душею пахне!

— Заспокойся, нема тут нікого! Блукаючи по світу, ти надихався земного повітря. Хто сюди міг би явитися?

Поволі бабка заспокоїла Сонце. А коли воно втихомирилося, бабка призналася, що в хижі заховала хлопця:

— Такий він і такий... Велика нужда його сюди пригнала.

— Хай покажеться, я йому злого не вчиню.

Іван показався і поклонився:

— Добрий вечір!

— Доброго здоров'я! Скажи, яке діло привело тебе сюди?

— Я ськаю стоп'ятдесятповерховий дім, що коло нього одностайний скляний міст, а на мості всілякі дерева, а на деревах співають златокрилі птахи. Ти не знаєш щось?

— Ой, я не знаю... Я повисоку ходжу довкола світу й можу засвітити в кожну зворину, в кожну яругу. А про той дім не знаю. Може, про той дім знає Бог. Але до нього нелегко прийти, бо його хата на найвищій горі.

Зажурився Іван.

— Я спробую вибратися на ту найвищу гору — або смерть мені, або — життя.

Сонце показало хлопцеві дорогу.

Відклонився хлопець і рушив далі. Йде, йде, йде через долини, через гори, через ріки. Збирає коріння, дикий мед, ягідки, лісничі і цим живиться. Довго блукав по хащах, доки знайшов хату на самому вершку височенної гори. Та до Бога потрапити було нелегко. А хлопець дуже просив, молив Бога, щоб той відчинив йому свої двері, вислухав його.

Бог, нарешті, змилюсердився.

— Ну, сине, яке діло сюди тебе привело?

— Так і так. Я ськаю дім, що має сто п'ятдесят поверхів, коло того дому одностайний скляний міст, а на мості златокрилі птахи співають.

Хлопець розповів свою біду, розповів, як жінка обдурила його — як викрала золотого годинника, як підкинула фальшивого.

— Я не раз вже нагадував людям, щоб всієї правди жінкам не говорили. Бо в жінці сидить велика частина змії. Я про той стоп'ятдесятповерховий дім чув, але куди він подівся — не знаю. Бо віщівник наказав слугі віднести його туди, де про нього і сам Бог не знав би.

Попрощався Іван з Богом і рушив далі зажуриений, задуманий. «Коли навіть сам Бог не знає про той дім, хто про нього може знати? Майже, я не знайду його».

Йде, йде, довго йде Іван. Спершу проходить горами малими, потім більшими, а потім ще більшими. Потрапив до густого великого лісу. Вибрався на бука, оглядається, роздивляється на всі сторони. І увидів він в ярузі хатину, з якої курився дим. Зліз із бука і поспішив до хатини. Від-

чинив двері, видить: сидить якась жінка, довкола неї громада подертих міхів, пошиває вона міхи.

Поклонився:

— Добрий день, мамко!

— Доброго здоров'я, синку. Як ти сюди заплив? Тут земний чоловік ще ніколи не бував.

— Мене до вас пригнала велика нужда. Я ходжу по світу і ськаю стоп'ятдесятповерховий дім. А коло того дому має бути одностайний скляний міст. А на тім мості всілякі дерева, а на деревах співають златокрилі птахи. Я вже був у Місяця, був я у Сонця, був і в самого Бога. Та вони не знають нічого про той дім. Може, ви щось знаєте?

— Я, синку, не знаю, бо по світу не ходжу. Позвідаю свого чоловіка.

— А хто ваш чоловік?

— Мій чоловік — Вітер. Нині на зорях вернувся додому. Так цілу ніч віяв, що всі міхи подер і завдав мені нелегку роботу — мушу платати їх. Вітер тепер спить, бо натрудився. А коли проспиться, будеш з ним говорити. Може, він і знає про такий дім.

Після обіду Вітер прокинувся. Його жінка зайшла до нього в іншу кімнату, почала з ним розмовляти.

— Тут такий і такий хлопець.

— Коли є, то хай іде сюди.

Іван зайшов до Вітра.

— Добрий день!

— Доброго здоров'я, легіну! Най чую, з-за якого діла ти сюди зайшов.

— Я ськаю стоп'ятдесятповерховий дім, коло того дому одностайний скляний міст, на мості мають бути різні дерева, на деревах златокрилі птахи. Чи ти не знаєш щось про це?

— Про той дім я знаю. Цієї ночі я так віяв, що всі вікна на ньому побив. Бо я зайду до будь-якої скелі, до будь-якої закутини, до будь-якої дірки. Переді мною не можна зачиняти ані оболоків, ані дверей... Твій дім дуже, дуже далеко, аж у сімдесятих країні, під страшенною печею... Туди Місяць не досвічує, туди Сонце не догріває.

І Вітер розповів хлопцеві про все, дав йому і їсти. Іван подякував за все, переночував, зранку рушив у дорогу. Довго, гірко йшов, доки в пустелі натрапив хатку, що стояла між шелеснатими дубами. Відчинив двері і видить: на печі сидить стара, дуже стара баба. Поклонився їй:

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, синку! Куди дорожиш?

— Глядаю службу.

— Мені треба слугу. Ти не хотів би до мене найнятися? Три літа послужиш, я тобі добре заплачу.

— А яка у вас служба?

— Будеш кобилу пасти.

— Добре.

Найнявся Іван на службу до баби. А баба мала три дочки. Іван полюбився бабиним дочкам, бо справді був прекрасним молодим чоловіком. Вони і дали йому пораду:

— Кобилу моєї мами нелегко пасти. Але ми тобі поможемо. І дуже міркуй, щоб кобила не пропала, бо тоді ти коротший головою.

Три роки — три дні. Коли Іван доглядав кобилу на толоці, дівчата напустили на свою маму твердого сну. Вона вже ніяк не могла викрасти свою худобину. То і мусила розрахуватися з своїм добрим, вірним слугою.

— Досі, — каже стара баба, — ніхто так вірно у мене не служив, як ти. Тому я і заплачу тобі стільки, скільки будеш сам просити.

Дівчата шепнули Іванові, щоб попросив, аби стара плюнула йому до рота.

— Вчинити це мама не захоче. Буде давати тобі різні дорогоцінності, але ти не погоджуйся.

Дівчат Іван послухав.

— Бабко, я від вас нічого не прошу, не хочу! Лише плюньте мені до рота.

— Що тобі з того? Дам тобі золота, срібла, дам всього, що лише забажаєш.

— Мені багатства не треба. Нічого від вас не хочу, крім того, щоб ви плюнули мені до рота.

Бабка розізлилася:

— Цього не буде!

— Коли не хочете мені плюнути до рота, хай вам сам бог заплатить...

Баба налякалася:

— Мені бог хай не платить!.. Раз так, відкривай рота!

Іван відкрив рота, баба плюнула. Лихо йому вчинилося. Та мусив ковтнути. А баба каже:

— Тепер можеш іти цілим світом.

Подякував бабі, відклонився від дівчат. Дівчата приготували йому їсти, а коли прощалися з ним, сказали:

— Щасливий ти, Іване, якщо тобі мама плюнула до рота. Тепер можеш перекинутися будь-якою звіриною, птицею... Чим захочеш.

Побажали щастя Іванові, рушив він у далеку дорогу.

Довго ішов, доки прийшов до гори, де знаходилася печера у скелі. А в печері був стоїтьдесятповерховий будинок.

Здаля почув Іванко дивний спів: то співали златокрилі птахи. Пішов Іван на голос, наблизився до дому. Коли був недалеко, побачив скляний міст з деревами, з златокрилими птахами.

Смеркало. Уночі миша в кімнаті віщівника і молодої цариці всю

одежину посікла на дрібні шматочки. Не залишила навіть одного рушника, чим би витерти лице.

Піднялися вранці міністр-віщівник і молода цариця. Хочуть одягатися, а одяг посічений.

— Ей! — вхопилася за голову цариця. — Дивися, що сталося! Миші погризли наш одяг, треба нам завести kota.

— А звідки взяти kota? В цьому краї коти не водяться.

Понад вечір Іван перекинувся котом, скочив на вікно, бо шиби вітер повибивав.

Цариця зраділа котові:

— Циц! Циц! Циц! — почала його кликати. Та кіт налякався і втік.

— Ой, яка шкода! — журиться цариця і думає собі, як би kota прикликати. Знає, що без нього миші все посічуть і їх з'їдять.

Через кілька хвилин кіт знову скочив на вікно, заглядає до кімнати. Цариця кличе його до себе. Показує молоку.

Кіт відважився, зайшов досередини. Цариця швидко зачинила вікно:

— Тепер будеш наш! Будеш ловити мишей. Я тебе не випущу від себе.

Кіт заховався під скриню. Та тільки цариця налила йому молока, поклала миску на землю, як він вибрався з-під скрині і почав хлебтати. В кімнаті була ще й піч. Кіт любив вигріватися, тому стрибнув угору, сів собі і мурliche. Нарешті, кіт задрімав.

Раптом вибігла з-під ліжка миша. Кіт шмигнув і вхопив мишу. Тримає здобич в зубах і гарчить.

— Ну, слава богу, вже одну піймав. Поволі, поволі передушить він проклятих! — радіє цариця.

Та кіт миші не з'їв — під скринню її випустив. А сам собі далі мурliche. Коли появилася «друга» миша, він і ту схопив, не з'їв, випустив.

Так кіт довго, довго грався з «мишами», обдурював господиню. Сидів на печі, ніби дрімав, очима роздивлявся — виглядав золотого годинника.

Коли лягали спати, кіт помітив, що міністр-віщівник заховав годинника до рота — поклав під самого язика. Думає-мудрує кіт, як би викрасти годинника. І почав радитися з мишею. Миша мала замочити хвоста до сметани в глечик і вибратися на ліжко...

Коли віщівник заснув, захропів, миша хвоста сунула до його рота. Віщівник хвоста облизував. Та тут же схопився. Коли побачив мале звірятко, йому стало так гидко, що сплюнув. З уст вилетів годинник. Кіт цього тільки й чекав. Вхопив годинника зубами, кинувся до вікна, розбив скло і давай тікати. Кіт на дворі перекинувся чоловіком, відімкнув годинника.

— Чого потребуєш, пресвітлий царю?

— До ранку цей дім має стати на місці, де був, з царицею, з віщівником, зі мною.

Дім відразу знявся з землі високо в повітря, загуркотіло довкола. Дім опинився на місці, де стояв раніше.

Цариця й віщун спали собі. Вони так і не почули, як з домом їх перенесло.

Старий цар перший почув златокрилих птахів, бо він не мав ні дня, ні ночі від жури. Глянув з вікна.

— Диво! Стоп'ятдесятьповерховий будинок, скляний міст — все з'явилося коло палати!

Швидко цар одягнувся, вибіг з своєї палати, став на скляному мості і швидко поспішив до зятевого дому. Та всі двері були позамикані. Почав бити кулаками у двері. Іван схопився, відчинив старому. Зять з тестем обійнялися, обцілувалися.

— А дочка де? А віщун де? — питає цар.

— Скоро їх увидите! — і повів старого царя до кімнати, де спала молода жінка з віщівником.

Старий крикнув:

— Вставайте, панове! Вставайте! Вже час підніматися.

Вони прокинулися, нічого не розуміють.

— Вставайте! Вставайте, панове! — гукнув грізно знову старий. — Будемо рахуватися.

Вони встали і як тільки увиділи, що знаходяться на старому місці, так налякалися, що слова не могли промовити.

Цар велів привести трирічних коней, які ніколи ще не були запряжені до карети. На коней поклали ярма, а до ярем прив'язали ланцюги. Ланцюги примочували до ніг молодій цариці і віщівника. Коли все було готове, неуких коней відпустили. І розтягли гарячі коні грішних на маленькі частки. Іван і не дивився на страшну смерть жінки. Нелегко було йому на серці.

Старий цар умовляє:

— Не журися нічого, Іване! Не шкодуй їх. Що собі заслужили, те дістали. Та добре, що ти добився свого. Ми тобі висватаємо дівчину, яку захочеш.

І справді, сватачі знайшли молодому цареві прекрасну відданицю. Вчинили пишне весілля. А після молоді щасливо зажили. Може, ще й тепер живуть, коли не померли.

І на цім слові казці кінець.

ПРО ГОРУ, ЩО ВЕРХОМ СЯГАЛА НЕБА

Жив де не жив один багатий граф. Мав він немало доброї землі, мав немало пустої, мав лісу, саду і пасовища, а худоби — видимо і невидимо.

Граф любив ходити на полювання. Днями, тижнями блукав з рушницею по лісах і полях. Та ніколи не заходив до Страшного лісу, звідки ніхто не міг вийти.

Коли постарів, маєток передав трьом своїм синам і так наказував:

— Сини мої! Залишаю свій маєток на вас. Управляйте ним і живіть в згоді. Ви, два старші, міркуйте на молодшого, бо він ще легкодумний, непослушний. Учитися не хоче, тільки б забавлявся та біду робив. Бережіть його. Коли підете на полювання, можете стріляти звірину в усіх хащах, тільки варуйтеся Страшного лісу. Я наказав повісити на ліс таб-

личку з написом, щоб туди ніхто не смів заходити. А коли хтось осмілювався б зайти, живим звідти не повернеться...

Граф помер, хлопці залишилися одні. Наймолодший вже не сидить дома, не грається в попелі, бо часто бігає по хащах, по садах і полях. Навіть однієї години не посидить на місці — все на ногах, на ногах. Хоч до школи не ходив, читати-писати навчився добре від братів.

У графа було багато слуг і робітників. Старші сини наглядали за ними, молодший не журився нічим. Перекине, бувало, через плече рушницю, піде лісами, полями. Ходив, куди ходив, та Страшного лісу остерігався, бо слова батька пам'ятав.

Одного разу брати цілий день ходили лісом — полювали на звірину. Як Страшного лісу не береглися — помилилися і несамохіть зайшли до нього. Дивляться: звірини, птахів тут розвелось стільки, що під кожним кушем, під кожним деревом заяць, сарна, олень, дикий кабан. Люди сюди ніколи не заходили, звірина множилася.

Хлопці попали до Страшного лісу вранці і блудили по ньому цілий день. Пообіді натрапили на криницю з чистою водою, недалеко прекрасного явора. Тут брати сіли щось перекусити і відпочити. Напекли м'яса, напилися свіжої води і рушили далі.

— Ще мало походім, може, якусь дивну звірину стрітимо. А понад вечір підемо додому.

Звірини в лісі достатньо. Стріляють брати, складають на громади. Так їх застала і ніч.

Зібралися додому. Оглядаються, глядають дорогу, а знайти дорогу не можуть. Ходять сюди-туди, бігають, та марно. Наче їм хтось очі зав'язав. Ходили, блукали до темної ночі і знову попали до криниці під явором. На дереві гілля стелиться широко, а в криниці вода чиста, холодна.

— Розпалім тут вогонь! — дорадилися брати. — Напечім собі м'яса і переночуймо. А на зорях зберемося і підемо додому.

Брати все ще не знають, що попали до Страшного лісу. Сидять коло вогню, вечеряють і говорять між собою.

Молодший брат частіше ходив на полювання, ліпше знав хащі свого батька, ніж старші. Тому вони його і слухали. Коли хотіли вже спати, молодший каже:

— Вночі мусимо сторожити вогонь, щоб звірина на нас не напала. Першим буде стояти на стражі старший.

Взяв рушницю старший, ходить довкола ватри. Молодші полягали спати.

Десь коло півночі чує сторож страшений гук.

«Що так шумить, гуде?» — думає собі. Вітер колише лісом, гне буки до самої землі.

Настала тиша. Вартовий слухає і чує: щось лізе деревом. Подивився

уверх явором — вогонь саме світив на нього, — а на стовпі невідомий панчук. Націлився з рушниці старший брат і хоче стріляти.

— Ой, не стріляй! Я тобі щось подарую! Воно тобі у пригоді стане.

— Що ти мені подаруєш?

— Таку шапку, що коли одягнеш її на голову, тебе ніхто не увидить.

— Ну, кидай шапку на землю і тікай, бо застрелю.

Панчук кинув шапку на землю. Старший брат заховав її до торби. Вітер знявся, загудів, засвистів, панчук щез.

Минула ніч. Вранці брати повставали, посідали довкола ватри, поснідали, напилися води і рушили ськати дорогу.

Ходять-блудять по хаші, а вийти з неї не можуть. В обід знову опинилися під явором. Знову розпалили вогонь, напекли м'яса, пообідали й пішли шукати дорогу. Ходили по хаші до самого вечора. Увечері знову потрапили до явора.

— Як видно, нам прийдеться тут і другу ніч перебути.

Напекли м'яса, повечеряли, а молодший говорить:

— Цієї ночі сторожити буде середуший.

Той взяв рушницю і став на варту. Коло півночі чує страшний гук.

«Що шумить, що гуде?» — думає собі.

А вітер колише лісом, гне буки до самої землі. Тільки вітер затих, на гілляці явора з'явився панчук. Середуший брат націлився, хоче стріляти.

— Ой, не вбивай мене! Я тобі щось подарую.

— Що ти мені подаруєш?

— Я подарую тобі пищалку. Коли на ній запищалиш, вийде стільки війська, як морського піску, як листя на деревах, як трав на землі.

— Ну, кидай пищалку і тікай!

Знявся вітер, а з вітром і панчук щез.

Середуший брат заховав пищалку до торби й сторожив до самої днини.

Тільки настав день, брати встали, напекли м'яса, наїлися, свіжої води напилися й подалися шукати дорогу. Ходили цілий час до полудня, на обід знову опинилися під явором.

Дивно їм стало, що весь час до явора повертаються.

— Що з нами буде? — стали журитися. Та скільки не ходили, не бігали, не шукали дороги, під ніч знову були під явором. Розпалили ватру, повечеряли, наморені лягли спати.

— Ну, — говорить молодший, — спокійно спить, буду на варті я!

Стоїть з рушницею наймолодший, сторожить, пильнує, на всі боки роздивляється. Десь коло півночі донісся страшний гук.

«А що то гуде? Чи мої брати чули це гудіння?» — думає собі.

А вітер колише лісом, аж земля гнеться. Потім настала тиша, і на

яворі наймолодший брат втямив панчука. Націлився з рушниці, тільки хоче стріляти, як чує голос:

— Ой, не стріляй! Я тобі подарую таку річ, що пригодиться.

— Що ти мені подаруєш?

— Я дам тобі такого гаманця, в якому завжди будуть гроші. Візьмеш одного золотого, замість нього появиться другий.

— Коли так, кидай гаманця і зникай з очей, бо застрелю.

Панчук кинув гаманця з явора на землю. Молодший брат заховав його до своєї торби. Панчук зник між гілками і листям, притаївся, а через кілька хвилин почав лізти явором на землю. Молодший брат втямив, довго не думав, вистрелив. Панчук упав на землю.

Настав день. Прокинулися брати і видять: під деревом щось лежить, то був не панчук, а чортик. Він хазяйнував у Страшному лісі, заманював до нього людей, хапую водив їх до загибелі.

Брати помилися з криниці, напекли м'яса, наїлися і рушили додому. Та не пройшли вони і двох кілометрів, як знайшли дорогу. Ця дорога вивела їх на полянку. Сіли вони тут відпочити. І розговорилися:

— А ви нічого не виділи вночі? — старший питає молодших.

— Виділи... Панчука.

— Що вам подарував?

— Мені шапку...

— Мені пищалку...

— А мені гаманця...

— Ану, випробуйте речі.

Молодший одягнув на голову шапку.

— Чи видите мене?

— Тебе не видно, голос твій чуємо.

Далі взяв старший від середущого пищалку і заграв на ній. Почало валити військо, як зерно з міха. Всю полянку вкрило. Прибіг генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Не потребую нічого, тільки перевіряю пищалку.

— Ми в кожную хвилину готові служити тобі...

Далі старший перевіряв гаманця. Вийняв золотого, а замість нього з'явився другий. І скільки грошей парубок не брав, завжди з'являлися нові золоті.

— Ну, браття, це нам у житті придасться. Тепер у нас таке багатство, якого не має ніхто у світі.

І почали вони жити добре, в достатку. Сміливо виходили на полювання до Страшного лісу, завжди щасливо поверталися додому.

Звірина і птиця в лісі повеселіла, бо освободилася від прокляття. Доки управляв лісом панчук-чортик, живе було немов мертвим.

Молодшому брату докучило довго сидіти дома. Каже він старшим:

— Що мені з того, що я дома? Хочу великого світа видіти, хочу помандрувати.

Наповнив молодший кишені золотими і рушив у дорогу. Брати його не зупиняють:

— Іди, увидиш світу та й нам розповіш, де бував, що чував, що діється по чужих країнах.

Ходить з села до села, з міста до міста, блукає по лісах, по пустинях.

Одного разу молодший брат попав до столичного міста, в якому жив цар. Зупинився в гостиниці. Тут познайомився з різними панами. Питають його пани:

— Звідки ти, легію?

— Звідти і звідти, здалека.

— Як у вас люди живуть? Які у вас порядки?

— Так і так... А у вас що нового?

— Нічого великого. Може, поцікавишся царською дочкою. Вона мудра і дуже хитра. Вона така картярка, якої світ не видів. З ким сяде за стіл бити карти, від того все виграє, до копійки.

Царська дочка зацікавила хлопця. «Спробую пограти з нею в карти. Не думаю, щоб обіграла до останньої копійки».

Порадився сам з собою, рішив повернутися додому за чарівним гаманцем.

Брати не пускають молодшого з дому:

— Сиди собі! Досить ти намандрувався, світу навидався.

— Але я задумав грати в карти з тою хитрою царівною, що наймудріша у світі.

— Ей, неборе, не зв'язуйся з царями. Не бери гаманця з собою. Може біда пригодиться.

Але хлопець не слухає старших. Взяв свого чарівного гаманця, відклонився і прямою дорогою пішов до столичного міста, в якому проживав цар. Найняв собі квартиру, довідується про всілякі новини. Зустрічається з різними молодюками, з старшими людьми. Всі скаржаться на царівну, що обіграла їх до копійки.

Пробув у столичному місті місяць, наслухався новин, а потім з'явився пограти з царською донькою в карти.

Вартіві впустили його до царського двору.

Сів за стіл з царівною. А та дивується.

— Як думає грати, коли не має грошей?

Адже сюди привозили гроші цілими возами. А царівна стільки грошей набралася, що кожного року новий банк будували.

Та сісти за стіл з хлопцем сіла. Бо такий був порядок — з кожним бажаним мусила грати. Першим ділом познайомилися:

— Я такий і такий.

— Що хочеш?

— Хочу грати в карти...

Дівчина оглянула хлопця з голови до ніг, дивується:

— Якими грішми будеш грати? Через кілька хвилин програєш все, що маєш. На додаток ще й буком по хребту дістанеш.

Почали грати. Хлопець весь час програє золоті. Царівна горне їх рукою до себе, а він тут кладе нові. Грають, грають, грають ніч і день, навіть їсти їм приносять до карт. Слуги згортають гроші до кошиків, несуть їх до банку.

Дівчина дивується: «Звідки в хлопця стільки золотих? Я від нього вже виграла віз золота, а він кладе та кладе гроші на стіл». Почала боятися: «З цим я ніколи не закінчу гри». І вирішила вчинити перерву, щоб пригостити хлопця. Наказала покласти на стіл багато смачних страв, міцних напитків. Як тільки наївся, як тільки вина напився, задрімав, заснув твердо. А царівна дала в той час змайструвати точно такого гаманця, як мав хлопець. І підмінила — хлопців чарівний викрала, а замість нього сунула до кишені фальшивого.

Хлопець пробудився, знову давай за карти. Та недовго грали. По-клав на стіл золотого, відчинив гаманця, а там пусто.

«А що сталося?» — думає собі. А принцеса кричить:

— Чого стоїш? Клади гроші!

Та він не мав що покласти.

Добре набила царівна хлопця і викопкала геть. Ще нікого так радо і з таким смаком не дубасила.

Вийшов хлопець за ворота таким битим, що ледве ноги волочив за собою. А що міг, неборак, чинити?

«Іду додому, — думає собі. — Візьму чарівну шапку і сторицею відплачу за кривду!»

І поспішив додому.

— Чого ти такий засмучений, зажурений? — брати питають молодшого.

— Так і так! — признався. — Царівна мене нагодувала, напоїла, викрала чудесного гаманця.

— А що тепер думаєш робити?

— Візьму чарівну шапку і буду бити її, доки не поверне гаманця.

Старші розговорюють молодшого:

— Біда тобі до царівни... Махни на неї рукою. Грошей у нас досить. Тобі час женитися і жити, як усі люди...

— Ой, ні! — сердито гукнув хлопець. — Я мушу покарати обманщицю.

Вхопив чарівну шапку і пішов. Пішов прямо до царя. Одягнув шапку на голову, пройшов крізь ворота біля сторожі. Відчинив двері до кімнати царівни. Вона нікого не видить, тільки чує, як двері скрипили. А він невидимкою наблизився до царівни і почав її прутом швакати.

Дівчина з страху голос загубила. Три доби скривджений «приго-

щав» царівну. Вона кидала собою, боронилася руками і несподівано якось вхопила за шапку. Зірвала шапку з голови й побачила того, хто її прутком бив. Добре його сама набила-налупила і вивела за ворота. Шапку заховала собі:

— Буде в пригоді! — сказала. — Недарма бив мене той волоцюга. Хлопець знову повернувся додому битий, обідраний, голодний.

— Чого ти такий змучений, зажурений? — питають старші брати.

— Так і так... Царівна забрала від мене і чарівну шапку.

— А хіба ми тобі не казали правду? Але ти нас не слухав.

Не хоче хлопець примиритися з тим, що сталося:

— Я мушу свого досягти! Розіб'ю всю державу тої негідниці.

Відмовляють брати молодшого:

— Не ходи нікуди, залишайся дома. У нас досить всього! Оженишся, будеш щасливим.

Та він не слухав братів, взяв пищалку, знову пішов до царя. Став на границі, оголосив війну:

— Я такий і такий! Виповідаю тобі війну. Якщо не приведеш свою армію на границю, знищу всю твою державу.

Цар зібрав величезне військо, став на границі фронтом. А хлопець проти нього один, з голими руками.

Всі дивуються:

— Як думає цей воювати?

А хлопець вийняв пищалку, запищалав. Почало військо валити, так сипатися, як з міха сиплется зерно. Закрило військо усі поля. Примчав генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Усіх офіцерів ворожої армії побийте, простих вояків не рушайте, бо вони невинні. Царя тимчасово живим залишіть!

— Наказ було виконано!

За хвилину всіх офіцерів було побито. Залишилася армія без командирів. І вже нема кому нею командувати.

Цар піддався і визнав, що війну програв. Повернувся сумним з фронту.

— Що сталося, няньку? — питає дочка.

— Так і так... Легінь як тільки запищалав, військо почало сипатися, хмарою валити. Стільки, як морського піску, як на деревах листя, як на землі трави. Всіх наших офіцерів було побито, командувати армією нікому.

Царівна була мудріша за батька і каже йому:

— Няньку, оголоси йому війну ще раз. Я піду з тобою на фронт. Я невидимо наближуся до нього, вихоплю з його рук чарівну пищалку.

Так і було. Цар знову оголосив війну, повів свою армію на границю. Як тільки почалася битва, царица донька одягла чарівну шапку. Невидимо наблизилася до хлопця і вихопила пищалку. Тільки посміхнулася:

— Чи довоював ти уже?

Тепер вона запищала, і військо почало сипатися, як зерно з міха. Прибіг до неї генерал:

— Що потребуєш, пресвітла царице?

Недалеко стояла висока гора. Була вона такою, мов острів. Довкола гора була гладка, як мур. Вершок гори сягав самого неба. І ніхто не знав, що є на тій горі, бо хмари завжди ховали її від людських очей. Царівна показала гору генералові:

— Винеси цього ледацюгу на вершину гори, щоб ніколи більше в долину не повернувся. Звідти не скочить, бо коли б і скочив, від нього пороку не залишилось би.

Вояки генерала хлопця вхопили й понесли на вершок гори.

Довго від страху лежав хлопець на одному місці. Лежав, як труп, бо думав, що помер і вже попав на другий світ.

Мало-помалу опам'ятався і дивиться довкола себе: сонце світить сильніше, бо сюди ближче світити. На цій вершині тепліше, повітря тут чистіше і більш свіже, ніж в долині.

— Тут можна жити! — каже сам до себе.

На вершині гори ріс прекрасний сад, родилася тут садовина, якої тільки можна було загадати. А від садовини такі чарівні запахи пливли, що вже ними можна було жити.

Хлопець почав їсти яблука, груші, черешні, сливи. Їсть те, що тільки його душа забагне. А сливи, груші, яблука на горі в сто разів добріші, смачніші тих, що на землі.

Довго, дуже довго прожив хлопець в саду. Не заслаб, а навпаки — поправився, зміцнів. Ходить садом, оглядається довкола. Якось підійшов до краю гори, ліг на черево і дивиться униз. «Ой! Як далеко, як глибоко земля! Навіть не видно її!» — подумав.

Одного дня, мандруючи садом, хлопець помітив горіха-велета. Розрісся горіх широко, так широко, що собою заслонив би ціле село. А під горіхом криниця. Хлопець напився свіжої води. І так йому вода полюбилася, що гукнув:

— Такої води я за життя ще не пив.

Коли води випив, почав розуміти бесіду всілякої звірини. Ще й бесіду птахів, комах — всього живого — розумів.

Сів собі під горіхом і відпочиває... Ураз прилетіла ворона, сіла на кінець стовпа. Стовп з нею поколисався, ворона на крилах тримається, щоб гілка не зломилася. Дужим голосом ворона закранкала. Незадовго прилетіла ще одна. Ця теж кранкнула. І «заговорили» ворони між собою. Та хлопець не тільки все чує, але й розуміє:

— Добрий день, мамко!

— Доброго здоров'я, донько!

— Що нового, мамко?

— Та нового стільки, що ця гора після трьох місяців сяде донизу і

буде стояти рівно з землею. А коли цей чоловік, що став нашим царем, пішов би на край гори, міг би зійти на землю. Бо гора своєю вершиною опуститься рівно до поверхні землі, і так буде за годину. А потім знову підросте і стане такою, як тепер.

Ворона-дочка закранкала й полетіла:

— Бувай здорова, мамко!

— Бувай здорова, донько!

І мати полетіла собі в іншу сторону.

Хлопець уважно вислухав воронячу «бесіду» й задумався: «А чи правду сказала ворона-мати? Чи дійсно гора сяде вершиною до землі?»

І став він неспокійним: постійно ходить туди-сюди по саду. Раптом чує такий дивний запах, якого ще не чував, хоч в саду були різні пахощі. А той запах такий приємний, що кості розбирає.

— А звідки цей запах?

Ходить, шукає. І втямив прекрасну яблуню. Такі на ній запашині яблука, яких ніколи ніде у житті не видів. А недалеко яблуні груша. І груші так пахнуть, що ніколи ніде подібного не чував.

Яблуня і груша розрослися так, що гілля їх переплелось, наскрізь проросло. Вони були такі рясні, що віти погнулися, сягали до землі.

Сів хлопець до самої середини яблуні і груші, милується врожаєм, бо він був таким, якого хлопець ніколи ніде не видав. Дивиться вверх по дереву, хотів би попробувати, що за яблуко. Зірвав найстиглише, їсть.

Голова закрутилася, хлопець відчув, як роги почали рости. Роги ростуть, ростуть. Пробираються крізь гілля, крізь листя, крізь плоди все вище, вище. Проросли до самої вершини дерева, переплелися, покрутилися довкола гілля. І придавили роги хлопця до землі так, що рушитися не може.

— За що мене бог так покарав? — заплакав хлопець. — Аж тепер тут прийдесть погибати.

Лежить під деревом, з місця рушитися не може. Він не знає, що роги виросли з яблука. Пролежав так кілька ночей, кілька днів. Дуже зголоднів. Ураз з дерева впала груша й покотилася прямо до нього.

— Як добре, що хоч одна впала! — зрадів хлопець. — З'їм, бо помираю з голоду.

Тільки з'їв грушу, як в голові знову закрутилося, а роги відпали. Зрадів хлопець, скочив на ноги. Відійшов і почав рвати груші та яблука. Коли наївся, знову сів відпочити, бо дуже намучили його ті роги.

Сидить собі і думає: «Від чого виросли роги? А може, від того, що я з'їв яблуко? Ану, ще раз спробую». І знову з'їв яблуко. В ту ж хвилину знову почали рости роги. Повалили його на землю страшенним тягарем. Лежить хлопець на землі і не рухається. Вхопив грушу, з'їв. Роги відпали.

Так хлопець довідався про таємницю чудодійних яблук і чудодійних груш. Взяв садовини повну торбу і вже тримається краю гори.

З нетерпінням чекає, коли гора почне опускатися донизу.

Чекав, довго чекав, бо дуже хотілося йому на землю повернутися. Раптом гора почала сідати. Так швидко сідала, що хлопець відірвався від землі й повис у повітрі. Підняло його між деревами. Вхопився хлопець за гілля і міцно тримається. Нogi пішли уверх, голова пішла униз.

Недовго це тривало, бо гора зрівнялася з землею. Хлопець швидко побіг до краю скелі. Саме одною ногою ступив на землю, друга була ще на горі, коли гора почала підніматися. І так швидко піднімалася, що земля заколисалася. Хлопець налякався, аж пам'ять загубив. Коли опам'ятався, подивився довкола і видить: гора стоїть високо, а її вершина за хмарами, сягає неба.

Довго ще, довго лежав на траві, відпочивав. А потім рушив у дорогу.

«Іду я до своїх братів, — думає собі. — Дістану грошей і так доберуся до царівни-негідниці. Покараю її по заслугі».

І немало біди перетерпів, доки добрався до свого домовиства. Дома відпочив, поправився, набрався сили. Взяв грошей і рушив до столиці, в якій жила царівна, що його обдурила. Одягнувся до якогось бідняцького лахміття і прийшов на базар.

Заплатив мито, щоб мав право продавати фрукти. Поклав на стіл пару яблук, а вони запахли на цілий базар. Люди оглядаються, біжать до хлопця. Дивуються і питають:

— Що яблука коштують?

— Ой, вони дорогі! Ви їх не купите. У вас нема стільки грошей.

Хлопець ціну просив високу. Прості люди такої не можуть дати. Та прийшла на базар царська служниця. Почула пахощі чарівних яблук. Довідалася про високу ціну, прийшла додому, розповіла господині.

— Продаються на базарі такі й такі яблука. Запахли вони на цілий край. Та дуже багато грошей просять за них. Ніхто не може стільки заплатити.

— У нас грошей досить. Я іду і сама куплю яблука! — каже царівна.

Вхопила кошика, побігла на базар. Хлопець її тільки втямив, коли насунув на очі шапку, щоб його не впізнала.

— Що просите за яблука?

— Стільки й стільки! — назвав високу ціну. — Та я вам дам дешевше. Ніхто їх не купує, я тут сиджу вже давно, тільки дорогий час марно трачу. Пару яблук я продав, залишилися в мене три — найкращі. Беріть, бо не хочеться сидіти на базарі.

Дівчина заплатила гроші, понесла яблука додому. Царська родина якраз сідала до столу обідати.

Цар, цариця, їх дочка мали свої окремі кімнати. Царівна одне яблуко поклала цареві:

— Після обіду, няньку, з'їсте.

Друге яблуко поклала матері:

— Після обіду, мамко, з'їсте.

Третє яблуко собі залишила.

Пообідали вони і взялися до яблук. Та не встигли їх доїсти, як почали їм роги рости. І росли так швидко, що за кілька хвилин досягли стелі й покрутилися по стінах. Росли б ще далі, та нікуди. Придавили родину царя роги до землі так, що ніхто рушитися не може.

Підняли цар, цариця, царівна страшенний плач і лемент. Напав на них великий страх. Плач і крик почули слуги. Збіглися, побачили диво і від страху повтікали. Бо це було таке, що дивитися страшно.

По всьому місту і по всій державі рознеслася вістка, що в царя, в цариці, в їх дочки вирости роги. Вістка дійшла і до редакції. Редактори написали про це в газетах. І так цілий світ довідався, яке нещастя впало на царську сім'ю.

Газети були розкуплені під кліпом ока, бо кожен хотів читати про ті страшні роги. Одні царя шкодують, інші тішаться і сміються. Звичайно, останніх завжди буває більше.

— Давно треба було їм такого!

Зібралися лікарі з цілої країни, зібралися з цілого світу. Пробують лікувати від рогів: мастять, розтирають, хочуть зрізати. Рогаті помирають від болю. Та тільки відріжуть кусника, як роги ростуть ще більші.

Хлопець продав яблука й вернувся до свого краю. І думає собі так: «Нехай мало помучаться, потерплять». І досить довго був дома. Поправився, відпустив собі черево — всі лікарі череваті, купив собі лікарську одежину, ташку для медицини, купив собі бричку і пару красних коней. Найняв собі і парадного кучера.

Сів до брички, їде. Народ дивиться, забувається:

— Який красний лікар!

— Який красний у нього кучер!

Справді, кучер сидів гордо попереду, в руках тримав віжки, а за шапкою у нього красне перо тріпочеться, як лист на трепеті.

Доктор на парадній бричці явився до столичного міста. Найняв собі в готелі дорогу кімнату і всім сказав, що походженням він з далекої, дуже далекої держави. Пани дивляться на заграничного доктора і говорять між собою:

— Це має бути славний лікар.

Поважають, честують не тільки доктора, але і його кучера.

Пан доктор замовив дорогий обід. Їсть і читає газети — вони валялися по столах. Далі запросив дорогого напою. Випив, запалив сигарету. Курить, покурює, почитує газети.

Дзенькнув до таріла, тут же з'явився кельнер.

— Чим можу служити панові доктору?

— Принесіть такого й такого вина! — і замовив собі з найдорожчих вин — таке лише царі пили.

Кельнер приніс, а доктор його питає:

— Що сталося з вашим пресвітлим царем? Я прочитав у газетах...

— Ой, вельможний пане, з нашим царем така біда, що страшно сказати. З цілого світу зібралися лікарі, а вилічити його не можуть...

— Та і я лікар. Подорожую до іншої держави... Там хворий принц... Я міг би допомогти вашому царю, та, на жаль, не маю часу. Треба мені поспішати до принца...

Відразу подзвонили телефоном до головного міністра:

— Тут є славний заграничний лікар. Він береться вилічити нашого царя. Але він поспішає до іншої країни — його викликають до хворого принца. Швидко ходіть сюди! Може, якось припросите, щоб спас життя нашому царю.

Міністр сів на доброго коня і гнав його так, скільки мав душі, бо хотів чим швидше бути у славного лікаря. Позналилися, подали руки:

— Я головний міністр.

— Я лікар такий і такий...

— Пане лікарю! Царська родина в нещасті. Будьте ласкаві та добрі, допоможіть нам. Давно вже всі мучаться і страждають.

— Я вдячно допоміг би, але поспішаю до сусідньої країни, бо там захворів принц.

— Пане докторе, вам по дорозі. Загляньте і до нашого бідного, нещасливого царя. Він вас обзолотить.

Доти просили, доти молили лікаря, що той погодився.

— Гаразд, гляну! Якщо хворобу треба довго лікувати, братися за неї не буду. Візьмуся тоді, коли буду їхати назад.

Привели лікаря до царської палати, а він парадно одягнений, повний, червоний, лице як намальоване. І ніхто його не впізнає. Відчинив лікар ташку, вийняв інструмента і почав стукати по рогах.

Цар плаче.

— Нелегке діло! — каже лікар. — Цій хворобі можна допомогти, та лікувати треба довго, а зараз я поспішаю.

Просять, молять лікаря. Просить цар, цариця, царівна, просить і міністр.

— Пане докторе, допоможіть в нашій біді. Ми вам цілими вагонами золота повеземо...

Довго дався панькати хлопець. Нарешті погодився лікувати царську родину.

— Я тільки так згоден лікувати, коли в царській палаті залишаться одні хворі, а всі слуги, урядники, кухарки заберуться геть... При моїй операції бути ніхто не може.

Цар погодився.

— Я виджу, що іншої допомоги нема. Які муки не будуть, я їх потерплю. Якщо помру, помру бодай без рогів.

Цар наказав слугам, міністрам, урядникам вибратися з палати.

Коли в палаті залишилася одна царська родина, лікар приступив до операції:

— Пресвітлий царю, треба вашу кров міняти. А як міняти? Я мушу вас бити. Їсти можна тільки дуже мало. Протягом чотирнадцяти днів мушу вас щодня бити... Тоді роги відпадуть. Даю гарантію.

Цар на все погодився. Лікар приступив до роботи. Мав лікар жилу із бика і почав нею швакати царя по голому тілу. Б'є, б'є, а цар так риче, як бугай. Та не так швидко діялося, як говориться. Чотирнадцять днів лупив хлопець царя по тілу і змащував роги. Так домучив пресвітлого, що той вже ледве дихає. Нарешті хлопець вийняв грушу, порізав на кусники, кинув до погара, змішав з водою і подав хворому. Тільки цар випив медицину, як роги відпали.

По телефону лікар подзвонив, щоб з бричкою прибули за царем і повезли його до лікарні, бо рогів уже нема. Привезли царя, доктори дивляться на нього, шкодують, чого такий побитий, чому на ньому чистого місця нема. Але раді, що й сліду нема, де стирчали роги. Хвалять заграничного лікаря.

— Мудрий чоловік, якщо таку страшну недугу вилічив.

Настала черга лікувати царицю. З пресвітлою лікар робив те саме, що й з царем. Правда, так її не бив, бо вона була слабша. Заводила жіночим тонким голосом, як коза. На чотирнадцятий день хлопець дав їй грушу, і роги відпали.

Повезли царицю до лікарні. Навіть в газетах з великою радістю понаписували кореспонденти, що царська родина врятована від страшної біди. І вславляли всі заграничного лікаря до самого неба.

Прийшла черга до царівни. Лікар взявся і її лікувати. Приступив до неї, постукав інструментом по рогах і каже:

— Ой, небого, тут буде найтяжча операція. Бо в тебе молода кров. А то значить, що тебе треба найдужче бити.

Царівна м'яка, тученька дівчинка. Тіло таке біле, що й на гусці такого пір'я нема. Коли почав її швакати лікар, вона так пищала, що слухати не можна було. Лікар б'є, не шкодує. Б'є до смерті, а помирати не дає. Та дарма. Так її домучив, що й роги готова б носити, тільки б уже не бив.

Лікар відчиняє двері до кімнати, ще не починає «операцію», а вона вже на все горло пищить. Так чотирнадцять днів лікував хлопець царівну. А на чотирнадцятий день вийшов з палати на короткий час і відразу повернувся. Каже їй:

— Пообіцяй, що виконаєш усі мої накази. Інакше тобі ще нині буде кінець.

— Обіцяю, обіцяю.

— Ти мене впізнаєш?

Придивилася до нього.

— Не впізнаю.

Зняв шапку.

— А тепер впізнаєш?.. Я легінь, з яким ти грала в карти, якого ти обдурила, від якого викрала гаманця, чарівну шапку і пищалку. Я той, кого ти веліла кинути на високу гору.

Принцеса впізнала хлопця.

— Що зараз хочеш? Померти чи повернути мої речі?

Царівна налякалася так, що говорити не могла. Та повертати чарівного гаманця, чарівну шапку і чарівну пищалку не хотіла.

Лікар знову почав «операцію». Та так почав рвати бичою жилюю по голому тілу, що царівна тільки застогнала.

— Ой, даю, даю, даю!

— Де ті речі?

— Там і там... Під піччю викопана яма... Яма замазана глиною так, що сліду не видно! Іськай і там знайдеш гаманця.

Довго, досить довго шукав, доки знайшов. Перевірів гаманця й поклав до кишені.

Повернувся до царівни:

— Де чарівна шапка?

— Там і там. Під шафою викопана яма. Іськай, знайдеш.

Знайшов і шапку. Перевірів, поклав до своєї торбини.

— Де пищалка?

— Там і там. Копай під столом, підривай підлогу.

Знайшов і пищалку. Перевірів, поклав у торбину.

А тепер приступився до царівни:

— На прощання хочу дати тобі ще мало «ліків», щоб ти мене не забула скоро.

І бичою жилюю почав знову швакати царівну по білому тілу. Так бив, що ледь не померла.

Зробивши «операції», давши «ліків», хлопець добув грушку. З'їла вона, і роги відпали. Подзвонив лікар по телефону, щоб прийшли за принцесою і повезли її до лікарні. Ще сказав їй:

— Декому скажеш про мене щось, відразу погинеш.

Нікому не сказала, як лічив її, царя і царицю.

А хлопець сів собі на бричку і поїхав до невідомого міста. Місяць тут відпочивав, поки звичайні лікарі лікували царя, царицю і їх доньку від побивів. А коли почув, що вони вже здорові, виповів їм війну.

Царське військо стало фронтом. Хлопець вийняв пищалку, і з'явилось військо стільки, як морського піску, як по деревах листя, як по землі трави. Прибіг генерал:

— Що потребуєш, пресвітлий царю?

— Царя, царицю, царівну знищити! Знищити міністрів, старших офіцерів, всіх панів-зрадників! Коли всіх голови ляжуть, спитайте молодих офіцерів і простих вояків: «Підається або хоче помирати?»

Так і сталося. Знищили царя, царицю, царівну, міністрів, старших

офіцерів, всіх панів, котрі обдирали невинний народ. Далі спитали простих вояків і малих офіцерів:

— Піддається або хочете битися і погинути?

— Не хочемо свою кров проливати за наших ворогів! — гукнуло військо.

І припинилася війна, закінчився бій. Всі сплеснули руками і гукнули:

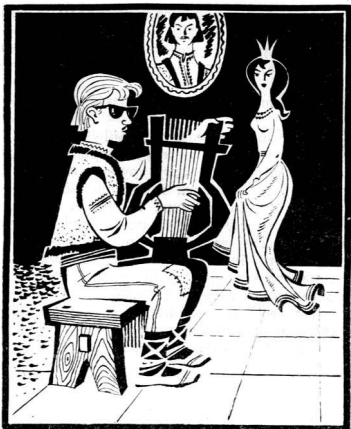
— Хай живе молодий цар!

І молодий цар перебрав державу. Знайшов собі красну дівчину з бідного роду, чесну, просту трудову челядину. Заручилися і справили свальбу. На весілля жених запросив своїх братів. Він не хотів просити царів, королів, графів, великих панів, бо поважав і любив бідний, робочий народ. І кожного, хто був на гостині, обдарував дорогоцінними подарунками. На весіллі заявив, що знімає з бідних людей великі податки.

Радість була велика. Прості люди тішилися, бо влада перейшла до рук такого чоловіка, який любить робітника і селянина. А такий чоловік справедливо управляє державою.

По весіллю молоді щасливо, в любові жили. Можливо, що й тепер живуть вони, якщо не померли.

І на цьому казка закінчилася.

КАЗКА ПРО РУЖУ ІВАНА

Одного разу жив молодий багатий граф. Оженився і взяв собі красну дівчину. Молода родина мала величезне багатство — ліси, поля, пасовища, тисячі худоби. В тому місті, де вона жила, мала двадцять чотири крамниці під одним дахом. Граф діставав товари з цілого світу. До нього часто приходили заграничні купці з різних країн.

Та що графові з багатства, коли не має щастя в сім'ї? Прожив з жінкою кілька літ в надії, що народиться дитина, а її нема та й нема. Чоловік з жінкою просили бога, молили його, щоб дитина народилася, та все марно.

Одного разу жінці приснилося, що в городці під самим вікном виростає красна ружа, така прекрасна, що не можна на неї і подивитися.

Вранці графиня встала, глянула у вікно, бо хотіла знати, чи справді в городі росте дивовижна квітка. Та нічого не побачила. Другої ночі зно-

ву приснилася їй чарівна ружа. Той самий сон приснився графині і третій ночі.

В місті, де жив граф, проживала старенька бабуса. Вона знала ворожити. Графиня пішла до неї, щоб ворожка пояснила їй дивний сон. Стара вислухала, а потім каже:

— Ой, донечко, приснилася тобі чарівна ружа. А я певно говорю тобі: народиш прекрасного хлопця.

Жінка графа розповіла своєму чоловікові про дивовижний сон. Проте, як ходила до баби-ворожки, затаїла. Бо деякі чоловіки не вірять за бобонам, сердяться, коли їх жінки ворожать.

Одного разу граф захотів з-за границі привезти різного краму для своїх двадцяти чотирьох магазинів.

— Прийдеться мені довго подорожувати, бо в одній країні можна закупити такий товар, в іншій інакший, в третій не такий, як в першій і другій. Значить, треба готуватися в далеку дорогу.

І каже граф жінці:

— Приготуй на дорогу їсти, бо не знаю, коли повернуся.

Жінка наготувала всього, чоловіка проводила. Відклонився граф від графині, дався по країнах. А коли прощалися, жінка ще не знала, що буде родити. Відчула десь через тиждень-два після того, як чоловік рушив у дорогу.

Минали місяці. Графа нема та й нема. Сідаючи на корабель, граф жінці казав так:

— Коли повернуся з далекої дороги, подам сигнал пострілом з гармати. Ти цей постріл почуєш і вийдеш мені назустріч. Та виходь не одна, бери з собою робітників, щоб було кому звантажити товар і повезти до магазинів.

Жінка щодня слухала, чи не почує вистрілу з гармати. Та його не було. Чекала, чекала чоловіка, а дочекатися не могла.

Прийшов час родити.

Граф не повернувся, народила вона одна. Народила прекрасного хлопчика. Повитухи завжди звикли казати, що дитина схожа до батька. Навіть в тому разі, коли воно не так буває. Та на цей раз хлопець справді був так схожий до свого нянька, якби з його ока випав.

Хлопчик швидко ріс. Коли мав рік, був такий, якби йому було два, а коли мав два, був такий, наче йому було вже чотири. На очах ріс.

Довго думала графиня, яке дати ім'я хлопцеві. Та на пам'ять того, що їй приснилася ружа, вона дала хлопцеві ім'я Ружа Іван.

Коли хлопцеві минуло десять літ, він був уже парубком, якого не було в цілому місті.

Ружа Іван розумний, про все хоче знати. Одного разу питає маму:

— Мамко, а де нянько?

— У тебе нянька нема.

Через кілька тижнів Іван питає знову:

— Мамко, де мій нянько?

— У тебе нянька нема! — Мати не хотіла, щоб хлопець журився.

Але Іванко думає тільки про батька.

Якось проходив він вулицею і почув бесіду:

— Дивися, який молодий хлопець, а який рослий, дужий. Його батько не такий.

Ружа Іван прибіг додому і питає маму:

— Мамко, скажіть мені правду: де мій нянько?

— Я тобі не раз говорила, що нянька в тебе нема.

Ружа Іван приніс дві велетенські колоди, одною кинув на землю. Свою маму поклав на колоду. Другою колодою хоче її роздавити.

— Мамко, коли не скажеш мені, де нянько, випущу на тебе колоду з рук, і ти помреш.

Мати настрашилася:

— Ой, синку, не випускай! Я тобі все розкажу.

Хлопець підняв матір з колоди. А вона йому:

— Ходи до хати, я розповім тобі всю історію.

Вона розповіла хлопцеві:

— Я віддалася за твого нянька — графа. Досить довго ми не мали дітей. Жура у нас була велика. Одного разу приснився мені сон, ніби в нашому городці під вікном виросла ружа. Три рази ніч за нічю той сон я виділа. Я хотіла знати, що це має значити, тому пішла до ворожки. Баба сон мені пояснила. Вона сказала, що я маю народити прекрасного хлопчика. Твій нянько поплив на кораблі по заграницях за різним крамом в той час, коли ти тільки почався. Він і не знає, що ти прийшов на світ.

Вислухав Ружа Іван маму, вислухав та й твердо промовив:

— Мамко! Приготуйте мені їсти для далекої дороги, я піду глядати свого нянька.

Приготувала мати немало різних страв, магазини хлопець позамикав, продавців позвільняв, запряг до карети красних коней і рушив у дорогу.

Ідуть, ідуть, ідуть все далі й далі. Ідуть і звідають:

— А чи не знаєте ви такого й такого чоловіка?

Ніде не зустрічали вони такого, хто сказав би їм, що впізнає батька Ружі Івана — багатого купця.

Попали у високі гори, густі, непрохідні ліси. Ішли лісом уверх доти, доки не натрапили широку поляну. Тут і дорога зникла, бо з полянки її вже не видно — довкола густою непролазною стіною стоїть хаща, така хаща, що й пішому чоловіку важко продертися між товстими деревами. А до вершини гори ще далеко-далеко. Увидів Іван, що тут біда настигла, що далі їхати не можна. Сіли на траву, закусили, з чистої криниці води напилися. Хлопець каже:

— Мамко, ви сидіть тут і вартуйте коней, а я вийду на вершину гори. Може, з груня увиджу якесь село або місто.

І почав Ружа Іван пробиратися між буками, грабами, що росли так густо, що дерево майже дотулялося дерева. Довго, дуже довго добирався хлопець до верха гори. Та нарешті добрався. На горі сів мало відпочити. А довкола хаща така, що не видно й на десять метрів.

На самій вершині гори ріс височенний товстелезний ясен. Іван прочитав такий напис на ньому:

«Цей ясен стоїть на самій середині лісу, і є він найбільшим деревом».

Думає собі Ружа Іван так: «Вилізу на дерево, може, щось увижду».

Нелегко було вибиратися на ясеня. Бо він був гладкий, як скло — в густому лісі гілля по деревах не росте. Та Ружа Іван був хлопцем дужим і хитрим. Вчепився руками і повзе все вище, вище, поки не виліз до гілок. Тут сів собі і відпочив. Дивиться уверх по дереву і видить якусь шматину.

— А звідки вона тут взялася? Чи вітер її приніс чи хтось кинув? Ну, хай висить, біда мені до неї.

З гілки на гілку Ружа Іван забирається все вище й вище. Втямив іржаву шаблю, що колихалася повішена на гілці.

«Біда мені до іржавої шаблі», — подумав і лізе далі. Вибрався на самий вершок. Видить: тут висить рушниця. Але й вона іржава. «Для чого мені така рушниця?» — подумав і не взяв її.

З вершка дерева почав дивитися на всі сторони. Дивиться в одну — нічого не видить, дивиться в другу — нічого не видить, бо вдалині тільки гори синіють. Дивиться він і в третю сторону — нічого не видить. Подивився в четверту; видить, як блищить дах якогось будинку на сонці.

— Там хтось мусить бути. Спускаюся з ясена, піду туди. Та треба зійти так, щоб в голові не закрутилося. Та й треба запам'ятати, де хата.

Зняв з голови Ружа Іван шапку і кинув у напрямку, де бачив дім. Шапка так довго летіла, що зникла з очей, хлопець вже і не видів, куди вона впала.

Повзучи донизу, хлопець знову побачив іржаву рушницю.

— Візьму я собі її для пам'яті. Бодай буду знати, яка техніка була колись.

Ружа Іван рушницю перекинув через плече і спускається далі. Добрався до шаблі: «Візьму собі і шаблю на пам'ять!» — подумав. Бо хлопець читав книги, любив історію і цікавився різними старовинними предметами. Шаблю причепив до ремня і спускається далі. Добрався до шматини: «Пригодиться мені й шматина. Буду нею протирати іржаву рушницю і шаблю!» — подумав і прихопив з собою.

Нарешті, хлопець опинився на землі. Сів на траву відпочити. Взяв шматину і дивиться на неї:

— Та це сорочка!

Дивиться, оглядає сорочку й читає на ній напис: «Хто одягне цю

сорочку на себе, буде найдужчим чоловіком у світі, царем над всією звіриною, птахами, зміями, буде чути і розуміти їх бесіду».

— Це добре діло!

Почав оглядати шаблю. Вийняв її з піхов, а вона блиснула так, що в очах померкло. Читає на шаблі напис:

«Ця шабля рубає стільки, скільки загадаєш!»

— Добра шабля!

Оглядає рушницю й читає на ній напис:

«Ця рушниця одним пострілом б'є стільки, скільки загадаєш».

— Добра рушниця!

Зняв Ружа Іван сорочку, одягнув знайдену. Причепив шаблю до пояса, перекинув рушницю через плече.

Тільки Ружа Іван одягнув сорочку, почепив шаблю, через плече перекинув рушницю, як до самих колін потонув у землю.

Іде Ружа Іван до своєї мамі, до самих колін потає в землю, хоч ступає на камінь...

Прийшов Ружа Іван до карети і видить: коні поплуталися, попадали і б'ють ногами. А мати дивиться на сина перестрашеними очима, думає: «Мав син великий вчинити гріх, якщо потає в землю до колін — земля його не держить».

Плачучи, сказала:

— Ой, сине, на довгий час залишив ти мене. Коні заплуталися, попадали, можуть погинути. А ми що вчинимо без них?

— Не журіться, мамко. Біда нам до коней. Тепер ми будемо ходити по цілому світу щасливо.

Приступив хлопець до коней, взяв рукою за задню ногу одного і кинув так, що той вдарився об дерево і на кусники розсипався. Другим конем теж кинув далеко-далеко. Далі вхопив карету і так нею шибнув, що на кусники розлетілася.

Налякалася мати і каже:

— Якого гріха ти, сину, вчинив, що до землі потаєш?

А хлопець взяв маму на долоню і несе дебрею до ясена. Знайшов шапку і дивиться, куди треба йти.

І рушили вони в напрямку, звідки блищала стріха. Не так швидко йшли, як в казці кажеться. Довго, досить довго спускалися з високої гори в долину, поки вийшли на поле. Ідуть, ідуть, а світло все ближче до них.

— Там, навірно, хтось є.

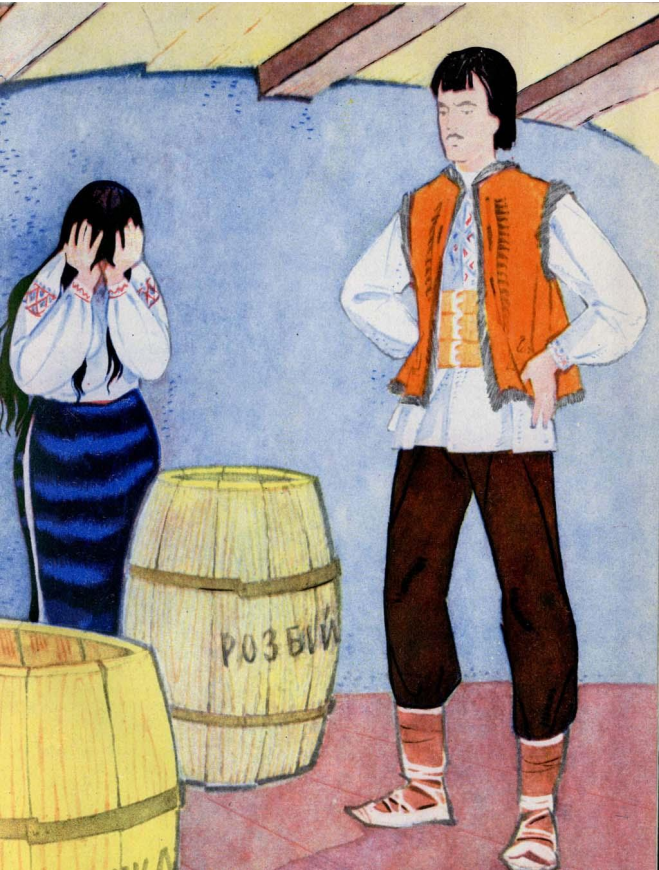
Прийшли ближче, видять красний дім.

Уже зголодніли.

— Мамко, ідім до цього дому! Може, там буде щось поїсти?

Наблизилися до самого будинку. Іван відчинив двері і видить багато-пребагато кімнат. Довго треба по них ходити, щоб всі оглянути.

Ураз Іван чує дівочий голос. За голосом, за голосом пішов по кори-

дору, доки не прийшов до одної кімнати. Відчинив двері — і прекрасна дівчина стала перед його очима. І почули вони дуже приємний запах. Від того запаху мати і син ледь не зомліли — були дуже голодні.

Дівчина налякалася. Налякалася не тому, що її заб'ють, а тому, що швидко мали прийти розбійники.

— Ви, напевно, голодні? — питає дівчина хлопця і його матір.

— Так, ми голодні. Такі голодні, що помираємо.

Дівчина поклала швидко на стіл їсти, дивиться на годинника і дрижить.

— Ой, скоро їжте та тікайте, бо тут зараз буде ціла компанія розбійників. Я боюся, що вони вас погублять.

— Не бійся нічого! — говорить Іван. — Сиди собі в кімнаті, не виходь, бо можеш сама загинути. А ви, мамко, сидіть собі тут. Я з розбійниками сам порахуюся.

Хлопець вийшов. Коли відчинив ворота, розбійники якраз поверталися додому.

Вийняв Ружа Іван шаблю і всіх порубав. Від старшого — отамана — забрав ключі й почав відчиняти двері до всіх кімнат. Багато відімкнув дверей, поки знайшов порожню кімнату. Сюди зніс трупи розбійників, а отамана кинув зверху:

— Ти був старшим досі, будь і відтепер.

Двері замкнув, вийшов на двір. Був тут глибокий колодязь. Ружа Іван кинув до нього ключі.

Ружа Іван наказував матері і дівчині, щоб сиділи в кімнаті. Та дівчина вглянула й увиділа, як хлопець рубав розбійників, як носив трупи до порожньої кімнати.

Незадовго Іван вернувся кривавий. Мати настрашилася:

— Сине мій, хто тебе поранив?

— Мамко, не бійтеся нічого. Мене поранити не легко! — хлопець заспокоїв маму, а далі каже до дівчини:

— Ти що за одна?

— Я царська дочка. Розбійники мене викрали від нянька і принесли сюди. Я їм була служницею — варила їсти. А тепер ти мене освободив і спас від смерті. Ходи зі мною. Я хочу бути твоєю жінкою, а мій нянько передасть на тебе державу.

— Тепер я тебе брати не можу. Повертайся спокійно додому й чекай мене сім літ, сім місяців, сім днів, сім годин і сім хвилин. Коли на цей час не прийду, можеш віддаватися за того, хто тобі полюбиться. Одне тебе прошу: бідних, калік, сліпих честуй і обдаровуй. Добре подивися по цьому будинку. Може, десь є дорогі речі. Бери собі звідси, що хочеш.

Дівчина Івана сфотографувала, красно йому подякувала і від нього відклонилася.

— Я тебе вічно буду носити в своєму серці. Ніколи не забуду і вірно чекатиму.

Ружа Іван був красний хлопець і дуже полюбився дівчині. Обійняла вона його, сердечно поцілувала і пішла.

Хлопець з матір'ю залишився один. Він ходив з ключами і відчиняв кімнати. В одній — зброя, в іншій золото, срібло, в третій — дорогі одяги і дорогоцінні речі, в четвертій — страви, в п'ятій — напої. Всього так багато, що і на тисячу літ вистачить.

— Мамко, — каже син, — ми досить набідувалися по світу. Тепер будемо тут жити і мало відпочинемо.

Так син з матір'ю залишилися в домі розбійників. Переночували, а рано Ружа Іван взяв рушницю.

— Піду на полювання. А ви робіть домашню роботу. Тут є де і на чому газдувати.

Перед будинком розбійників на дворі росла чудодійна груша.

Доки жили розбійники, груша служила отаману, а тепер почала служити хлопцеві. Коли отаман відходив, груша починала в'янути і висихати, коли повертався, груша починала пускати лист, квітнути і родити. Тільки отаман входив на двір, груші достигали, і їх можна було їсти.

Як пішов Іван з дому, листя з груші впало.

Мати залишилася дома, ходить з ключами. Нудно їй одній. Гуляє коридорами, приспівує собі. Почув спів старший розбійник — його хлопець на смерть не зарубав, а тільки сильно поранив і кинув на трупи. Отаман опам'ятався. Та не знає, як вибратися з кімнати.

Отаман по голосу зрозумів, що співає мати Ружі Івана. Коли проходила мимо кімнати, озвався.

— Будь така добра, відімкни кімнату, освободи мене. Я такий і такий!.. якщо хочеш, будеш моєю жінкою. Коли ні, я сам піду своїми дорогами.

Мати мала багато ключів. Пробує відімкнути двері одним, другим, третім... Та жоден не підходить.

— Так і так, я не можу відімкнути дверей, бо ключі не годяться.

— Там і там... На вікні знайдеш невеличку скляницю води. Котрого ключа до неї намочиш, тим двері відчиниш.

Знайшла мати пляшечку, вмочила ключа, ткнула до дірки, двері відімкнулися. Увиділа прекрасного хлопця й одразу полюбила його.

— Ой, що чинити? Ти так поранений, що мусиш вмерти.

— Там і там... знайдеш скляницю з цілющою водою. Коли натреш нею мої рани, вони загояться і заживуть так, що не буде сліду.

Мати побігла за цілющою водою. Знайшла пляшечку, промила розбійникові рани. Погоїлися вони і зажили так, що й сліду не видно, де Ружа Іван порубав шаблею.

Полюбилася розбійникові жінка. Обіймаються, цілуються.

Ураз вони видять: на дворі груша зеленіє, зацвітає, на ній починають рости і дозрівати груші.

Отаман побіг до своєї кімнати, а мати його замкнула. Він уже не був голодний, міг спокійно чекати.

Ранком Іван знову пішов на полювання. Мати знову випустила розбійника. Варить вона добрих страв, приносить на стіл всіляких напоїв. І живуть вони собі, як молодий і молода. А коли син повертається з хати, отаман ховається.

Одного разу розбійник каже матері Ружі Івана:

— Так жити я далі не можу. Збираюся і йду собі геть.

А жінка його обіймає, просить-молить:

— Не ходи нікуди, бодай мало ще залишайся тут зі мною.

— Не можу.

— Я без тебе не можу жити!

— Ми могли б жити щасливо, коли б ти мене послухала.

— Кажи, послухаю...

— Коли б ти хотіла сина погубити.

— Я хотіла б, та як? Він дуже сильний.

— Я тобі пораджу.

І вона на все прийнялася.

— Коли Іван повернеться сюди, вчинися дуже хворою, плач. Він буде звідати: — Мамко, що з вами? Чим вам допомогти? — А ти скажи: «Здається мені, що коли я напилась би ведмежого молока, з'їла кусник ведмежого м'яса, я виздоровіла б. Бо сон снився мені такий. Та доки ти принесеш такі ліки, певно, помру». Ведмедиця його роздере...

Ось яку раду отаман дав матері Івана Ружі.

Дивляться: груша зазеленіла, зацвіла, вродила. Почали на ній плоди достигати.

Розбійник захував до кімнати. Жінка його замкнула, а сама лягла до ліжка й гірко плаче, кидає собою. Іван здаля той плач почув і перелякано біжить до матері.

— Мамко, що з вами сталося?

— Ой, синку! Я дуже хвора! Так мене болить, що помираю.

— А що з вами?

— І сама не знаю.

— Чим вам допомогти?

— Ти мені нічим не допоможеш.

— Як би не поміг? Тільки скоро кажіть чим.

— Ой, синку мій! Я боюся казати, щоб ти не пропав.

— Та тільки кажіть. Не бійтеся, я не пропаду.

— Ой, синку! Мені такий дурний сон приснився... Коли б я напилась ведмежого молока, з'їла кусник ведмежого м'яса, я виздоровіла б.

Хлопець довго не чекав, вхопив рушницю й побіг до лісу.

Листя з груші впало, дерево почало всихати.

Жінка випустила розбійника. Їдять, п'ють, гуляють, милуються, співають...

Поспішив Іван до густого лісу. Тут звикли бувати страшні звірі. Не відразу знайшов ведмедицю. Та тільки втямив її, як прицілився...

— Царю наш пресвітлий! — Заревіла ведмедиця. — Не вбивай мене, не вбивай моєї дитини. Твоїй матері не могого молока треба, не треба і ведмежатини. Їй треба твоєї крові. Ходи сюди, я тобі дам молока, а ведмежатко бери живе і неси. Та тільки його не вбивай, а відпусти. Воно мене само знайде.

Хлопець наблизився до ведмедиці. Вона надоїла йому молока. Взяв ведмежатко на плече і поніс додому.

Груша зазеленіла, зацвіла.

— Біда, — говорить отаман, — Іван живим вертається додому. Його ведмеді не розірвали.

Ружа Іван несе звірятко. Воно з ним грається, скаче на плечах. І полюбив він мале, забавне за доброту і нешкідливість.

Груші на дереві достигають.

Розбійник каже жінці:

— Вчинися здоровою. Скажи, що тобі не треба вже ведмежого молока і м'яса! — і при цих словах заховався у своїй кімнаті.

Іван біжить прямо до своєї мами, несе молоко. Та вона повернулася лицем в інший бік і каже:

— Я вже здорова, синку! Кинь тим ведмежатком до страшної біди! Яке воно погане! Я молока пити не буду, я м'яса їсти не буду.

Поклав Іван ведмежатко на землю, обмив, розчесав і пустив на свободу. Ведмежатко зраділо і, підстрибуючи, втекло до лісу. До своєї мами.

Наступного дня хлопець знову пішов на полювання. А мати з розбійником радяться, як його погубити.

— Є звір сильніший від ведмедя. Вчинися знову хворою і плач. І скажи, що тобі приснилося, ніби молоко левиці і м'ясо маленького лева для тебе може стати ліками.

Видять жінка і розбійник, що груша зазеленіла, зацвіла, вродила.

Отаман заховався, мати лягла до ліжка і плаче, що помирає.

Іван здаля почув плач матері і побіг перестрашений.

— Що сталося, мамко? Я тишився, що ви здорові, а тепер, виджу, ви знову захворіли!

— Ой, синку, біда! Перший раз ти мені поміг, а тепер не допоможеш!

— Я вам поможу, мамко! Принесу, чого лише захочете на світі.

— Дуже боюся я за тебе... За собою не дбаю, аби тільки ти живий залишився...

— Не журіться мною...

— Приснилося мені, що коли б я напилася молока від левиці, з'їла м'яса з маленького лева, виздоровіла би...

— Добре, мало потерпіть. Я принесу вам і левиного молока, і м'яса.

Вхопив Ружа Іван рушницю й побіг до хаті. Не так скоро знайшов

левицю з маленькими левенятами, як казка кажеться. Та знайшов її. Прицілився і хоче вбити.

— Пресвітлий царю! Не вбивай мене і мою дитину. Твоїй матері не треба мого молока, не треба і м'яса. Їй треба твоєї крові. Я тобі дам молока, дам тобі і мале левенятко. Але ти його не вбивай, а відпусти. Воно мене знайде.

Левиця перевернулася, ногами потисла вим'я, наїдила молока.

Ружа Іван молоко взяв, мале звірятко поклав собі на плечі і давай бігти до хати. Тим часом, поки він біжить, жінка і розбійник веселяться, п'ють, гуляють. Вони раді, що лев роздере Івана, що він не повернеться.

Але груша зазеленіла, зацвіла, вродила.

Отаман заховався, а мати Ружі Івана ходить, вже не хвора.

— Ой, синку, хвала богу, мені вже полівило. Нічого не болить, чується добре. Неси левеня геть, бо я не хочу і дивитися на нього. Молока теж пити не буду.

Намилувався Іван маленьким звірятком, причесав його, пригладив і пустив на волю. Левеня, підстрибуючи, радіючи, побігло шукати маму.

Минула ніч. Вранці хлопець знову пішов на полювання. Поки ходив по хащах, мати з розбійником їла, пила, забавлялася. Так він їй полюбився, що вже більших любовців і на світі нема. А на думці у них одне: як погубити хлопця? Примувували вони його приносити всіляких страшенних звірів. Та не було тої звірини, яка лихо заподіяла б Іванові.

Нарешті розбійник придумав: на Скляній горі є дім. Хто ходив до того дому, ніколи звідти живим не вертався. А коло дому росла яблуня. Родила вона чудодійні яблука: хто молодим з'їв таке яблуко, став таким старим, якби йому вже було сто літ. А коло яблуні росла груша, що родила чудодійні груші: хто був старий і з'їв одну грушу, ставав молодим, якби йому було всього вісімнадцять. До яблуні і до груші з цілого світу приходили люди. Та ніколи ніхто живим не повертався, бо дерево сторожив страшний Змій.

— Вчинися хвора і кажи, що ти їла би з тої груші, яка росте на Скляній горі. Для тебе Іван піде і більше звідти не повернеться. Там знайде загибель.

На цьому вони й домовилися... Дивляться і видять: груша зазеленіла, зацвіла, вродила. Отаман вбіг до своєї кімнати, а мати лягла і твердо плаче. Хлопець здала чує той плач. Прибіг і питає:

— Мамко, що знову сталося?

— Ой, синку, мені суджено померти.

— Та що вас болить?

— Я і сама, небоже, не знаю.

— А чим вам допомогти?

— Нічим ти мені не допоможеш, бо діло не просте.

— А чому ні? Допоможу, тільки скажіть!

— Я боюся тобі й сказати... Приснилося мені, що десь далеко є Скля-